

TIZEDIK ÉVFOLYAM

LÁTHATÁR

KISEBBSÉGI KULTÚRSZEMLE

A KÜLFÖLDI MAGYAROK ÉS KÖZÉPEURÓPAI NÉPEK SZELLEMI ÉLETÉNEK FIGYELŐJE

SZERKESZTI: CSUKA ZOLTÁN

A milánói Magyar Egyesület 1942 március 15-i zárandokútja Kossuth Lajos turini szobrához
Comm. Renzo Sacchetti a milánói „L: Ambrosiano” napilap szerkesztője (diákkorában
Kossuth Lajos torinói kedveltje) elmondja emlékeit Kossuth torinói életéről

X. ÉV

1942 AUGUSZTUS

8. SZÁM

ÁRA I PENGŐ

„ÉS AMINT AKARJÁTOK, HOGY AZ EMBEREK VELETEK CSELEKEDJENEK, TI IS AKKÉPEN CSELEKEDJETEK AZOKKAL“

LUKÁCS EVANGÉLIUMA, 6. R. 31. VERSE

A Láthatár kisebbségtudományi munkaközösségének tagjai: Bertalan István dr., Bisztray Gyula dr., Czettler Jenő dr., Csanády György, Csuka János, Csuka Zoltán, Farkas Geiza dr., Faluhelyi Ferenc dr., Fekete Lajos, Gál István dr., Gáldi László dr., Gramantik Margit dr., Imre Kálmán dr., Kemény Gábor, Kozocsa Sándor dr., Makka Sándor dr., Mester Miklós dr., Moravék Endre dr., vitéz Nagy Iván dr., Nánay Béla dr., Ólvedi János, Marék Antal dr., Padányi Gulyás Jenő, Pataky Mária dr., Pongrácz Kálmán dr., Prokopy Imre dr., Pusztai-Popovits József, Rónai András dr., Schubert Tódor, Stitz János dr., Sziklay László dr., Sziklay Ferenc, Szollár István dr., Szvatkó Pál dr., vitéz Técsői Mórész Kálmán dr., Vájjok Sándor dr., Varga Imre, Vas László, Vinczevidy Ernő dr. és Zathureczky Gyula.

LÁTHATAR

kisebbségi kultúrszemle, a középeurópai népek és a külföldi magyar szórványok szellemi életének figyelője. Megjelenik havonta. Felelős szerkesztő: Csuka Zoltán. — Kiadja a Studium Könyvkiadó Rt. Felelős kiadó: Imre Kálmán dr. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Baross-tér 15. Telefon: 426—921. Szerkesztőségi hivatalos órák d. e. 9—1-ig. Előfizetési ár jogi személyeknek és egyesületeknek évi 20 pengő, egyébként 10 pengő. Egyes szám ára 1 pengő.

Szerkesztő: CSUKA ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

Bédi Imre, Csuka Zoltán, Fekete Lajos, Majtényi I. Géza, vitéz Nagy Iván, Rónai András

A pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet önálló rovatainak főszerkesztője:

Faluhelyi Ferenc dr.

egyetemi ny. r. tanár, az intézet igazgatója

Dolgozótársaink:

GÁL ISTVÁN DR. okl. középisk. tanár, az Ungarn és Donauropa szerkesztője.

SZALATNAY REZSŐ DR. pozsonyi gimn. tanár.

SZENDE ZOLTÁN DR. okl. közép- és felső keresk. isk. tanár, történetész.

Következő számunk tartalmából:

KEMÉNY GÁBOR: A második kisebbségi irodalom. (A szlovákiai magyar irodalom három esztendőjéről, a második kisebbségi sorsot megért magyarság új szellemi erőfeszítéseiről ír tanulmányt a jeles szerző.)

SEBESTYÉN ENDRE: Az amerikai magyarság helye. (Sebestyén Endre ebben a cikkében a visszatelepítés lehetőségeiről és a nagy háború utáni teendőkről ír.)

HALÁCSY DEZSŐ: A Julián Iskolaegyesület hősi küzdeleme a magyarságért.

BIHARY SÁNDOR: A nemzetiségek nagy olvasztókemencéje. (Színes írás a Kárpátalján élő nemzetiségekről.)

AZ IBUSZ KÖZGYŰLESE

Június 30-án tartotta Akadémia-utcai székházában az IBUSZ. Idegenforgalmi, Beszerzési, Utazási és Szállítási Rt. az 1941. üzletévről foglalkozó XXXI-ik évi rendes közgyűlését. Bár a belső vándorforgalom örvendetesen emelkedik, az idegenjárást a hadviselés a legnagyobb mértékben korlátozta. Így az IBUSZ-nak az egész világon előnyösen ismert tevékenysége jelentékeny nehézségekbe ütközött. Mindennek ellenére az intézet igazgatósága, nagyon alapos és fáradságos munkát végzett, egyfelől a mai rendkívüli viszonyok között a belső üzleti tevékenység kiterjesztésével, másfelől pedig azoknak

a világhálózati ügyeknek ébrentartásával, amelyek az IBUSZ tartós külföldi kapcsolatainak kimélyítéséhez szükségesek. Az IBUSZ 1941. üzletévet legjobban a mérleg és az eredményszámola adatai jellemzik. Ezek szerint az intézet a múltévi 18.377.34 P összegű nyereségáthozattal együtt 40.578.39 P tiszta nyereséget mutat ki, amelyből 18.000 P-t fordít jótéti célokra. Az IBUSZ tulajdonát képező ingatlanok értéke 927.107.37 P, az értékpapíroké 618.084.07 P. Az intézet raktárkészlete 1.588.073.84 értékű, a berendezések értéke 1.954.674.38 P, amiből értékcsökkenési tartalékra 178.879.67 P-t fordítottak. Az IBUSZ elismert vállalati nyug-

díjpenziára 1.432.962.66 P-re gyarapodott és az alkalmazottak járandóságára pedig 2.740.243.22 P-t térítették. Az IBUSZ az elmúlt üzletévben 312.064.50 P adót, illetéket és közterhet rött le és csupán idegenforgalmi propagandára — mag a jelenlegi nehéz viszonyok ellenére is — 267.215.66 P-t fordított. Ez a propaganda leginkább azon a hiteles statisztikán érzélteti hatását, amely a székesfővárosi és a vidéki idegenforgalom életkítéséről számol be. Ezek a számszerűsítések is igazolják, hogy az IBUSZ a nemzeti köznevelés élet egyik leghasznosabb tényezője és minden felmerülő nehézség ellenére betölti rendeltetését.

A Balkán a magyar kulturpolitikában

A magyarság történeti helyzetének és az ebből folyó nemzeti hivatásnak minden történeti érzékű magyar nemzedék élénk tudatában volt. Környezetünkben és szomszédságunkból történeti multunknak megfelelően legállandóbb a Balkán iránt volt az érdeklődés. A magyar szellemi élet, különösen a tudományosság egy évszázad óta amnyit cselekedett a Balkán felkutatása terén, mint egyetlen nemzet sem. A magyar tudományosság balkáni feladatai mindenféle politikai változások között is változatlanok voltak és azok is maradnak. Ahogy Magyarország földrajzi helyzetének világtörténeti fontossága sem rendülhet meg semmilyen napi változások következtében, úgy a magyar Balkán-kutatás hivatása és szerepe az európai tudományosság történetében sem lehet múlt divatoknak alávetve. Magyarország gazdasági és politikai jövője ma délfelé jelentőségesebb, mint volt valaha is: természetes, hogy a szellem itt is úttörőként, kalauzként és tanácsadóként kell, hogy szerepeljen. A magyar szóhasználat Európa délkeleti részét a Balkán kifejező és berögződött szavával illeti. Bár a magyar gyakorlatban is több elnevezés szerepelt e terület jelöléséért az utóbbi időben, a lényegét a megjelölés körül lehetséges vita egyáltalán nem érinti. A magyar Balkán-kifejezés nagyjában azonos a földrajzi területtel, amit a német kutatás Délkelet-Európának, Südostnak nevez. De része ez a terület, déli fele Kelet-Európának is, ha a német-szláv néphatárt tekintjük Kelet és Nyugat határának. A múlt századi nagy magyar politikai gondolkodók, Széchenyi, Wesselényi, Kossuth óta a magyar is szívesen tekinti magát Kelet népének, bár e kifejezés alatt nagyjaink inkább Kelet-Európát, mint a Távokkeletet értették. De nevezik e földrajzi-történelmi tájat Duna-Európának is, értvén alatta a Duna sorsfolyója által egybekapcsolt sorsközösséget. Középeurópa alatt nem annyira Mitteleurópát, mint Zwischen-európát vagy Zentral-európát érte. Mégis szívesebben hajlik a magyar nyelv a megszokott és történeti sorsot példázó Balkán elnevezés felé, annál is inkább, mert a Balkán-félsziget geopolitikai egysége pontosan fedi a szó tartalmát. Már az egyszerűség kedvéért is könnyebb Balkánról, Balkán-kutatásról, Balkán-Intézetéről beszélni, nem feledkezve meg azonban arról, hogy a Balkán földrajzi-történelmi egysége voltaképpen csak egy nagyobb tájegysége, nagytérsege az európai összefüggérendszernek.¹

A magyar Balkán-kutatás úgyszólván egyidős a magyar történetírással. Már a középkori krónikákban föltűnik a Balkán a magyar történelem színtereként, s korai történetíróinkban már fölmerülnek a magyar-balkáni viszony égetően fontos sorskérdései. Csak az érdeklődés válik tudatosabbá, az értesültség pontosabbá, a megfogalmazás határozottabbá, annak megfelelően amint történetírásunk az európaival párhuzamosan fejlődik-bontakozik. A humanista történetírás a Magyar Birodalom alkonyán megegyszer utoljára összegezi a magyarság nagyhatalmi tudatát, de egyúttal előreveti az utolsó évszázad vádpontjainak árnyékát is. A felvilágosodás és a romantika korában tudatosodó földrajzi-történelmi viszonylat a magyar feladatokat is tisztázza, ha tudományelvi vagy tudománytörténeti rendszerezés nem is történik egészen napjainkig. Az utolsó évszázad hatalmas munkateljesítménye, és pedig nemcsak a történet-tudomány és általában a szellemi tudományok, hanem a ter-

¹ A magyar elnevezésekről l. a *Magyar Nemzet* vitacikk-sorozatát az 1940. évf.-ban: Gál István: Középeurópától Kárpát-Európáig (jan. 4.), Baráth Tibor: „Kárpát-Európa” vagy „Kelet-Európa” (jan. 5.), Kerényi Károly: Közép-Európa kérdéséhez (jan. 6.), Kosáry Domokos: Közép-Európa vagy Kárpát-Európa (jan. 9.), Gál István: Szabó Dezso elsőbbsége (jan. 9.), Puskás Lajos: Kelet-Európa kérdéséhez (jan. 11.), Ferdinandy Mihály: Közép-Európa—Kárpát-Európa (jan. 13.), Gogolak Lajos: Eszmei Közép-Európa — középeurópai valóság (jan. 16.), Gál István: Magyarország helye Európában (jan. 19.), Kunszery Gyula: Balkán-Európa (jan. 26.), Székfü Gyula: A Dunatáj szellemi egysége (febr. 2.). Vö. Féja Géza: Balkán és Kárpátok, *Esti Magyarországi* 1940 febr. 3.

mészettudományok terén is, ha nem is folyt le előre meghatározott tervek szerint, s inkább az élet szükségleteinek volt magyarító következménye, olyan kiterjedt és körültekintő célkitűzésről és munkaszomjóról tesz tanubizonyoságot, hogy az mindenkor a magyar tudomány legszebb fejezetei közé fog tartozni. A történettudomány már a XVIII. században úttörőként járt a magyar Balkán-kutatás élén. Pray György és Kollár Ádám munkája után Szalay László, Pesty Frigyes, Kállay Béni, Thallóczy Lajos, Salamon Ferenc bizonyította be történeiszleink készségét a Balkán-kutatásra. Thallóczy maga már egész iskolával dolgozott, és pedig nemcsak magyar munkatársakkal, hanem szlávokkal is (Gelcich József, Jireček Konstantin, Sufflay Milán), s így több-évtizedes széleskörű tevékenységével valósággal mozgó Balkán-Intézetnek számított roppant munkaerejű személyisége. A természettudományok terén már nemzetközi viszonylatban szintén úttörő jelentőségű kezdemények fűződnek magyar nevekhez. Kitáibél Pál, Frivaldszky Imre, Borbás Vince, Péntes Antal, Jávorka Sándor, Bíró Lajos, Csiki Ernő, Halácsy Jenő, Degen Árpád s a legnagyobb: Nopcsa Ferenc a Balkán fölfedezői közé tartoznak, nemhiába hívta éppen utóbbi életrajzírója a Balkán Kolumbusának. Már Nopcsa enciklopédikus munkássága a néprajz terén is maradandót alkotott, s itt rajta kívül Jankó János, Szegedy Rezső, Gönczy Ferenc és mások is dolgoztak. Magyarnak vallotta magát Bulgária és Szerbia első lefrója, Kánitz Fülöp Ágost, magyar volt Görögország első botanikusa, Halácsy Jenő. Albánia első felfedezője, Nopcsa Ferenc, és így tovább. A 49-es magyar emigráció tevékenysége még föl nem mért kiterjedésű, s hogy a magyar reformkor és a millenium között nagy alkotásáról se feledkezzünk meg: az egész Balkán közlekedéspolitikai megnyitása, az Alduna és a Vaskapu szabályozása éppen a legnagyobb magyar nevéhez fűződik.

A magyar tudomány érdeklődése a balkáni népek iránt tehát egyáltalán nem újkeletű. A balkáni történelem és egyáltalán a Balkán-kérdés fontosságát a magyar sors szempontjából a világháború után is tudományos köreink ismerték föl először. A magyar szellemi életnek a Balkán iránti érdeklődése három nagy gondolatban nyilvánult meg az utolsó három évtizedben: a balkáni nyelvek nagyobb mérvű egyetemi hozzáférhetőségének, sőt középiskolai oktatásának követelésében, egy magyar dunai-balkáni közös folyóirat javasolásában és egy magyar Balkán-Intézet felállításának hangoztatásában.²

Magyarország történeti helyének meghatározása körül lehetnek nézeteltérések, vitatkozni lehet azon, hogy azt a nagyobb történeti tájat, melyben a magyar história lejátszódik, Közép-, Kelet-, Kárpát- vagy Duna-Európának nevezzük, de abban mindenki egyetért Magyarországon, hogy ennek a földrajzi, gazdasági, történelmi sorsközösségnek tudományos föl kutatására és politikai megszervezésére első-sorban a magyarság hivatott. A történelmi magyar állam

² A magyar Balkán-kutatás története még megíratlan. Adalékok és részlettanulmányok: Ladislaus Tóth: Grosse ungarische Balkanforscher, *Donauropa*, 1942. 21—32. l., Matthias Gyóni: Ein Jahrzehnt ungarischer Byzantinologie, *Donauropa*, 1942. 226—232. l.; Jean Balász: La réhabilitation de Byzance, *Nouv. Revue de Hongrie* 1942. p. 38—53.; Stefan Gál: Bulgarien in der ungarischen Wissenschaft, *Donauropa*, 1942. 67—69. l.; Zoltán Csuka: Bulgarien in ungarischen Zeitschriften, u. ott, 1942. 390—392. l.; István Gál: Jugoslovenska orientacija madjarske historijske nauke, Beograd—Budapest, 1940.; Béla Gonda: Etnografska istraživanja u Madjarskoj Jug.—*Madj. Rev.*, 1940. 40—48. l.; Stefan Csapláros: Pécs und die ungarisch-kroatischen geistigen Beziehungen, *Donauropa*, 1942. 57—59. l.; Szabó Pál Zoltán: Szeged és a Balkán, előadás a M. Kül. Társ. Balkán-Bizottsága szegedi bemutatkozó ülésén 1942 május 19-én; Jávorka Sándor: Magyar természetkutatók a Balkánon. Kny. a *Természettudományi Közönlöny* 1934 júl. 1—15-i számából. Vö. A *Magyar Zoltán* szerkesztésében megjelent *A magyar tudománypolitika alapvetése* vonatkozó fejezeteit.

utolsó nagy válsága, az első világháború óta három évtizeden át a magyar szellemi élet súlyoszárvány személyiségeinek állandó gondja volt a magyar történelmi hivatás érvényesítése az ország tudománypolitikájában. A szomszéd nyelvek tanulását állandóan sürgették, a dunai népek közös folyóiratának szükségességét emlegették, különböző nevek alatt tudományos intézetek felállítását szorgalmazták.

A kívánalmaknak a nyelvtanítás terén ma is érvényes maximumát *Bajza József* fogalmazta meg. Ő a balkáni népek iránti magyar érdeklődés felkeltését legelső fokon kezdené: „Rendkívüli tárgyként, talán az illető iskola földrajzi helyzete szerint, tanítandó volna szomszédaink nyelve, s megfontolandó volna, hogy a gimnáziumok fakultatív görögjével, a reáliskolák kötelező franciájával párhuzamosan ne volna-e fakultatíve tanítandó szomszédaink valamelyikének nyelve.”³ Bajza intelmei azonban nemhogy nem találtak meghallgatásra, de a helyzet e téren rohamosan rosszabbodott, úgyhogy *Knieszta István* keserűen állapíthatta meg: „Mi magyarok érthető, de már valósággal bűnös antipátiával, vagy legalább is indolenciával viseltetünk a szláv nyelvekkel szemben. A különböző szláv nemzetek tudományos munkásságának fejlődése és problematikájuk erős magyar vonatkozásai miatt elengedhetetlenül fontos volna a nemzeti tudományok minden ágában szláv nyelveken is értő tudós-generáció nevelése. Nincs középiskola, ahol szláv nyelveket tanítanának s az egyetemeken is összesen egy szláv lektor van.” *Féja Géza* a dunai nyelvek tanulásának egyik legbuzgóbb sürgetője. Márciusi pontjaiban az egyik már ezzel foglalkozott: „Követeljen a fiatalság nyelvtanfolyamokat, melyeken a keleteurópai nyelveket tanítják”; a magyar kultúrpolitika reformtervei közé pedig akárcsak Bajza, szintén beiktatná a dunai-balkáni nyelvek tanítását: „Az 5-ik osztálytól egy közép- vagy keleteurópai nyelv tanítandó, rendkívüli tárgyként pedig még egy nyugateurópai s kelet- vagy középeurópai nyelv.”⁴ *Németh László* a megismerés alfájának tartja a szomszédok nyelvének tudását: „Mi Duna-népek ott tartunk, ahol a háború előtt, itt élünk egy sorsközösségben, egymásról mit sem tudva. Igazán itt az ideje, hogy megismerjük tejestvéreinket, akikkel egy sors száraz emléjét szoptuk... Ahhoz, hogy valaki irodalmakat hasonlítgasson, a legelemibb követelmény, hogy értesse az összehasonlított nyelveket.”⁵ *Vitéz técsői Mór* Kálmán a külügyi nevelésbe sürgeti a déli szomszédok nyelvének bevezetését: „Az angol, francia, német és olasz világnyelven kívül minden eszközzel támogatnunk kell a balkáni és egyéb szomszédos nyelvek tanulását, úgymint: román, szerb, bolgár, görög, stb. nyelvekét.”⁶ *Balogh József* egy cikkemre bővebb levélben fejtegette nézeteit: „Elsősorban nyelvtudásra van szükségünk: minden évben ki kell képeznünk néhány derék fiatal magyart, aki hibátlanul megtanul szerbül, bolgáru, görögül és törökül. Tűrhetően elterjedt és gondos nyelvismeret nélkül nincs kutatás; ez a nyelvismeret ma hiányzik! A nyelvismeret szerzésére a kézi ösztöndíjak alkalmasabbak, mint a nagyigényű, de csekély teljesítményű intézetek. Csak néhány éven át küldjünk esztendőnként két-két ifjút Belgrádba és Zágrádba, Szófiába, Athénbe, Isztambulba és Ankarába, — összevéve mondjuk tizenkettőt, és kössük az első esztendei ösztöndíjnak egy második évre való meghosszabbítását egy teljes eredményű nyelvvizsga feltételéhez: biztos vagyok benne, hogy 1946-ig leraktuk Balkán-tudományunknak legalább is alapjait.”

A dunai-balkáni nyelvek tanulásával párhuzamosan többen sürgették egy nagy reprezentatív folyóirat megindítását. Egyesek magyarnyelvű tájékoztató folyóiratnak gondolták, melyet főként kisebbségi magyarok írnának, akik mint feltételezték, amúgyis tájékozottak az új államalaku-

latok kultúrájában, mások a dunai népek közös folyóiratának képzelték, melybe minden nép a saját nyelvén írta. *Teleti Pál* már a világháború alatt folyóiratot akart indítani a balkáni és előázsiai kutatásokra.⁷ *Szabó Dezső Keleteurópa* címmel javasolta az orgánum megteremtését: „Meg kellene teremteni egy hatalmas folyóiratot *Keleteurópa* címmel, mely ugyanezt a feladatot végezné. És: munkatársakat szervezve mind e népek kiválóságai közt: állandóan ismertetné e népek politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális életét.” *Németh Lászlóval* együtt terveztünk folyóiratot, Középeurópa alatt értvén a Németország, Olaszország és Oroszország közötti területet. „Folyóiratot kellene indítani, amely nemcsak Kismagyarországot s nem az egyik kisebbséget, hanem mind a négy magyar világot egyszerre. Azontúl, hogy a négy magyar világé, a szomszéd népeké is, amelyek közt szétszóródtak. Ha nem is egy középeurópai folyóiratra, de legalábbis a Két Malomkö közének a folyóiratára gondolok, hiszen a magyar sorsánál fogva a legalkalmasabb nép rá, hogy a német és orosz hatalom közt elhintett népek és népecskék közös öntudata benne lobbanjon fel... Ennek a folyóiratnak elsősorban műveltségünk közös népi elemeit kellene nyilvántartania. Politikával ez a folyóirat nem foglalkozna. A folyóiratot eleinte a kisebbségi és itteni magyarok írják; egy-egy tót, román, szerb író munkája fordításban kerülne belé; később többnyelvű folyóirattá lehetne alakítani, minden nép a maga nyelvén szólna s minden ország a maga nyelvén kapná a füzet végén a kiadvatot.”⁸ *Terbe Lajos* a *Revue Internationale des Etudes Danubiennes* vagy röviden az *Études Danubiennes* címet ajánlja egy többnyelvű folyóiratnak.⁹ E sorok írója már 1932-ben *Középeurópa* címmel szándékozott folyóiratot indítani,¹⁰ ez azonban csak 1934-ben történhetett meg. Az *Apollo* (megjelent 1934-től 1939-ig tíz kötetben) máig is az egyetlen magyarnyelvű folyóirat, mely a dunai-balkáni történelmi táj problémáinak szentelte lapjait. 1936-ban megindult az *Archivum Europae Centro-Orientalis* is, mely a magyar tudományok főként a Kárpátmedencére vonatkozó nemzetközi érdeklődésű kutatásait közli több nyelven. A szigorúan szaktudományos Archivum mellett egy éve megjelenik Magyarország németnyelvű dunavölgyi folyóirata, a *Donauropa* is, melynek mozgóalkatánál fogva a magyar eredmények közlése és a dunai munkatársak bekapcsolása a feladata. Az Archivum és a Donauropa létezése azonban nem küszöböli ki egy magyarnyelvű dunai-balkáni folyóirat érezhető hiányát. Ezt még az sem tenné fölöslegessé, hogy az egy évtizedelőtti állapot örvendetes változásaként ma valamennyi magyar folyóirat úgyszólván szívesen közli a hasonló tárgykörű cikkeket.

A nyelvtanítás és a tudományos kutatásnak egybetartozását a trianoni idők nagy tudományos szervezője, gróf *Teleti Pál* már a világháború alatt tisztán látta. Két ízben is hatékonyan sürgette egy Balkán-Intézet felállítását, s ennek két memorandumában adott kifejezést. Az egyiket *Cholnoky Jenővel* együtt írta, ebben azt javasolta, hogy a Magyar Földrajzi Társaság állítson fel egy *Keleti Bizottságot*. A hatalmas történelmi távlatba állított fontos emlékirat a következőket mondja: „A periferiákon lakó összes népek keletkezésének, betelepülésének és művelődésének minden kérdése együtt oldódik meg s a későbbi történelmi események jelentősége egészen eltörlődik ezek mellett s történelmi, földrajzi és nyelvészeti tudományaink sok mással együtt, egészen új korszak elé néznek! S mindennek a nagyszerű tudományos feladatnak megoldására elsősorban mi magyarok vagyunk hivatva, mert mi vagyunk az utolsó nagy népek, akik a népvándorlással jutottak Európa szívébe. De

³ *Bajza József*: Balkáni feladatok. *Külügyi Szemle* Balkán-száma, 1922.

⁴ *Knieszta István*: A szláv tudományos élet és a magyarság. *Jancsó Benedek Emlékkönyv*, 1931. 340–354. l.

⁵ Márciusi pontok, *Előrs* 1931. márc. 15. és Új magyar kultúrpolitika, A reformok útja. u. o. 1931. nov. 8.

⁶ *Tanu*, 1932. 128–130. l.

⁷ *Külpolitika és külügyi képzés*, 28. l.

⁸ Gróf *Teleti Pál* és *Cholnoky Jenő*: Memorandum a Magyar Földrajzi Társaság Keleti Bizottságának felállítására tárgyában. *Földrajzi Közlemények*, 1916. 109–113. l.

⁹ Magyarország helye Európában; Kelet-Európa. 1934. Ujra: Az egész látóhatár, I. k. 211–236. l.

¹⁰ *Tanu* 1932–33. 252. l.

¹¹ *Terbe Lajos*: Az irodalmi és tudományos élet megszervezése Közép-Európában, 1941. 20. l.

¹² *Tanu*, 1932–33. 350–351. l.

ebben a feladatban közösek törekvéseink a bolgárokkal és törökökkel is, akik hasonló módon jutottak mai helyükre. A törökkel és a bolgárral sokban közös östörténetünk, ethnográfánk kutatása közös feladatunk. Itt is a mi feladatunk kezdeményezni és szervezni az együttműködést, mint legidősebb műveltségű testvérnemzetnek. De a legfőbb ideje is itt van a rendszeres tanulmányozásnak, mert különben hatalmasabb szomszédaink veszik kezükbe ezt a feladatot s a legszebb eredményeket, a mi speciális tudományunkat elveszik tőlünk. A rendszeres kutatások első és legfőbb feladata, hogy a kutatások eredményei rendszeresen megőriztessenek, feldolgoztassanak és együtt tartassanak. Ez az első és legfőbb cél, mert ennek megvalósítása magával hozza a többi is, minden következményével. A Keleti Bizottságnak feladata lesz összeköttetést keresni a török és bolgár tudományos körökkel és intézményekkel és azokkal a közösen megoldandó tudományos problémákra nézve a szerves együttműködést létesíteni, a tudományos eredmények állandó közlését egymás között és az érintkezést biztosítani.¹³ 1917 tavaszán gróf Bánffy Miklóssal Bulgáriába utazott Teleki, hogy bolgár diákok magyarországi tanulását elősegítse. A magyar-bolgár-török szellemi együttműködésre, úgy látszott ekkor, szép lehetőségek nyílnak: a Magyar Keleti Kultúrközpont pártfogásával 1916–17-ben nem kevesebb, mint 186 török diák tanult Magyarországon, de rajtuk kívül bolgár, bosnyák, albán és montenegrói diákok is voltak itt. Nemkevesebb érdekes az emlékirat, melyet Teleki Pál a Magyar Tudományos Akadémia Balkán-Bizottságában, mint annak előadója terjesztett elő. A Magyar Földrajzi Társaságnak Keleti Bizottság megteremtését javasolta; az Akadémiában tett előterjesztése szintén a balkáni és előázsiai tanulmányok egybefogásáért szólt fel, és pedig olyan irányban, hogy állítson fel a kormány egy nagyszabású Balkán- és Előázsiai Földrajzi Intézetet: „Balkánbizottságunk leghelyesebbnek tartaná, — mondja a több nyomtatott oldalnyi javaslat legfontosabb része —, hogy az állam egy tudományos intézetet alapítson, amely hivatva lenne a Balkán- és általában a keleti kutatást irányítani és javasolni, hogy Balkáni és Előázsiai Földrajzi Intézetet alapítson. Földrajzi Intézetet azért, mert a megoldandó feladatok jelentékeny része, így topográfiai, geológiai és agrogeológiai felvételek, rendszeres meteorológiai megfigyelések és rendszeres gazdaságföldrajzi kutatás a földrajz és rokon tudományainak körébe vágnak és különben is a modern földrajzi tudomány a természeti, történeti és társadalmi tudományok között állva, minden irányban adhat segítséget és információt. Végül a földrajz keretébe tartoznak leginkább és abban csoportosíthatók azok az általános ismeretek, amelyek az idegen földön tudományosan kutatóknak, bármely szakba tartozzék is, tudnia kell. . . . A Balkáni és Előázsiai Földrajzi Intézet feladata tehát a tudományos kutatás szervezése lenne. Erre 1. szerveznie kell, illetve szervesen használható formában össze kell gyűjtenie mindazt az anyagot és információt, amire a készülő kutatóknak, kiindulási exponenseinek tudományos szempontból szükség lehet; 2. szerveznie kell a kutatók új nemzedékének tanulmányi menetét; 3. szerveznie kell magát a kutatást. Ez 1. alatti célunk saját helyiséggel és személyzettel, könyv-, térkép- és diapozitív tárral, múzeummal és publikációkkal, a 2. alattiak, ezeken belül, cursusok szervezésével és irányításával és úgy idegen nagy egyetemeken, valamint a Kelet intézeteiben való továbbképzés lehetőségének könnyítésével és szervezésével felel majd meg. A 3. alatti feladat a végső cél, sokban az előbbieken épül fel és nagysága folytán éppen az lenne az intézet feladata, hogy a megoldandó kérdéseket az anyag és szakértők kínálkozása és fontosságuk szerint megválogassa; kutató és tanulmányi utazások jó előkészítésével, illetékes hivatalos és gazdasági köreink figyelmének azon területre irányításával, amelyek fekvésük alakulása, természeti kincseink és lakosságuk folytán különösen alkalmasak gazdasági térfoglalásunkra, szolgálja a Keleten való érvényesülésünk nagy

¹³ Földrajzi Közl. id. h.

nemzeti ügyét!¹⁴ Az Akadémia Teleki tervét „anyagilag esztelen elgátlatlansága és a nélkülözhetetlen szellemi munkások hiánya” miatt nem tartotta megvalósíthatónak. Ma már azonban egyik érv sem állhat fenn, bár a feladat még időszerű, sőt ha szűkebb térre is, és nem az egész Keletre, csak a Balkánra szorítva, de ma talán még időszerűbb, mint 1917-ben volt. A világháború alatti két Balkán-expedíció nagy sikere a nemes hagyományok felvételére kötelezi Tudományos Akadémiánkat. (Az expedíció költségeire a kormány 1916-ban tízezer, 1917-ben húszezer koronát adott; geológus, geográfus, zoológus, etnográfus és más szakemberek vettek részt bennük.)

A húszas években csodálatos módon, ahelyett, hogy éppen az alaposabb megismerés és az állandó szemmelnyitás lett volna a magyar szellemi élet magatartása a szomszédokkal szemben, még a világháborús kezdeményezéseket sem valósították meg, vagy építették tovább. Bajza József ugyan már 1922-ben sürgette az 1917-ben Szegeden tervbe vett Balkán-Akadémia tervének akár a vidéken való megvalósítását, szava azonban nyomtalanul enyészett el. A Keleti Akadémia egyideig folytatta ugyan régi szerepét, de ez époly kevéssé volt kielégítő a magyar tudományos élet szempontjából, ahogy a közgazdasági karon létesített Keleti Intézet sem tudott országos jelentőségre emelkedni. Bár a Naumann-féle Mitteleuropa-tervnek a világháború alatt nálunk is hatalmas visszahangja támadt és a német érdeklődés a világháború után sem szünetelt, s a szláv népek a húszas években európaszerte igyekeztek szláv intézeteket felállítani, a magyar szellemi élet igen sokáig nem vetett elég ügyet ezekre a külföldi mozgalmakra. A világháború után felnövekedett fiatalok sorából többen nem a történeti hagyomány vagy a külföldi példa nyomán vetik föl a magyar tudományos érdeklődés megszervezésének ötletét, hanem történeti helyzetérzékük parancsára javasolják egy-egy Keleteurópai, Középeurópai vagy Balkán Intézet felállítását és a szervezett munka megindítását.

Elsőnek Ott Károly szólt fel egy magyar Keleteurópai Intézet felállításáért.¹⁵ Javaslatában még sok van abból a naiv és nyugat-ellenes lelkesedésből, melyet Szekfű Gyula oly szeretetteljes iróniával ábrázolt a Három nemzedék utolsó kiadásában: „A magyar ifjúságnak mindenekelőtt hideg szemre, kemény látásra van szüksége. Álmaid és kibontakozó új ideológiáidat fel kell vértéznie pozitív tudással, mert csak így tud az érzelmeken is túl önmagának megbecsülést szerezni és új ideológiája számára éles, logikai alapokat teremteni. Ebből a célból a legsürgősebb feladatnak látszik egy olyan intézménynek a megteremtése, amely kizárólag tudományos szempontokból foglalkozik Keleteurópa kérdéseivel és ezzel párhuzamosan mozgékonyan tudja leszűrni eredményeit népszerűsíteni minden politikai jelleg és aktivitás nélkül. A Keleteurópai Intézet körvonalai általában öt irányban bontakoznak ki: 1. Nyelv és irodalom. 2. Keleteurópai ethnológia, néplélektan. 3. Művészet, ethnika, filozófia. 4. Társadalmi és gazdasági fejlődés és irányai. 5. Általános propaganda. (Folyóiratok, könyvek, nemzetközi kapcsolatok stb.) A munka ezért az intézményért akár rögtön megindulhat. Csíráit máris össze lehet fogni egy kis körbe, fejleszteni és gyarapítani lehet komoly és elmélyülő munkával.” Ott Károly meg is alakította a Keleteurópai Szemináriumot, ez azonban a beszívárgott elemek révén akárcsak később a felvidéki Sarló a szellemi élet területén kívül eső politikai törekvések zátonyára került. Pedig kezdetben a Sarló vezére, Balogh Edgár is szigorúan tudományos téren akart munkálkodni: „Szükség van a keleteurópai kérdés gondos tudományos vizsgálatára a legfelelősebb szaktényezők részéről, továbbá a kérdés széleskörű nyilvánossághozatalára és ellenőrző megvitatására általában az európai, de különösen az érdekelt keleteurópai nemzetek, így a szlovákok, ukránok, lengyelek, románok,

¹⁴ Németh Gyula: Gróf Teleki Pál, *Kőrösi-Csoma Archivum*, 1940. I—VIII. l.

¹⁵ Ott Károly: Keleteurópai Intézet. *Diakvilág*, 1929 okt.—nov. 26—28. l.

bolgárok, szerbek, horvátok, szlovének és magyarok munkás- és parasztképviselői, valamint az általános közvélemény előtt.¹⁶

Hatalmas támogatást kapott a mozgalom Szabó Dezsőben. Egy korai tanulmányában¹⁷ már pontosan meghatározta a Keleteurópa- vagy Balkán-Intézet értelmét: „A magyarságnak nagy történelmi feladata Keleteurópa és a Balkán államait szervezni meg a szabad fejlődés egy nagy védő egységébe... Első feladatunk megteremteni Budapesten egy olyan nagy történelmi jelentőségű szabad szervezetet, melynek kebelében Keleteurópa és a Balkán kisebb országainak meghívott szakemberei és kiválóbb szellemei a magyarság arravaló embereivel együtt, teljesen függetlenül a napi politikától és napi ellentétektől, keressék ennek a Keleteurópa-szervezkedésnek egészséges feltételeit, megvalósítási módjait.” A Szabó Dezső-füzetekben megint viszatérkedvenc eszméjéhez és bővebben indokolja meg és fejti ki: „Egy teljesen független állandó szervet kellene teremteni Budapesten — lehetne szabad akadémiának, keleteurópai intézménynek vagy bárminek nevezni —, hol a magyar politikai, gazdasági, szociológiai, tudományos, irodalmi és művészi szellemi kitűnőségek az összes keleteurópai államok meghívott hasonló kiválóságaival mint egy állandó parlamentben keresnék a keleteurópai összefogás megvalósításának politikai, gazdasági, kulturális és egyéb módjait, a problémák megoldását, az ellentétek kiküszöbölését. Ezt a teljesen, minden államhatalomtól független szervet a napi események és szenvedélyek nem érinthetnék. Bármilyen történelmi is: zavartalanul, a tudomány szenvedélytelen letörhetlenségével folytatná a maga munkáját.”¹⁸

A hivatalos tudományosság, elsősorban a jogtudomány, a fiatalság érdeklődésében Keleteurópa iránt elsősorban kisebbségi problémát látott. Érthetetlen módon csak többévi vita után jutottunk el odáig, hogy legalább kisebbségi intézeteket lehetett állítani az egyetemek jogi karán. Ezek persze nem elégitették ki azokat, akik nemcsak a magyar vagy más kisebbség sorsát akarták vizsgálni, hanem az összes szomszéd népek berendezkedését és minden életmegtünyilvánulását. Már az 1932-i Diákparlamentben éppen a fiatalság egyik felszólalója igyekezett hivatalos köröknek ilyenirányú hajlandóságát, a készülő kereteket az új tartalommal megtölteni. Gunda Béla javaslatában¹⁹ már enciklopédikus intézetre gondolt, bár azt kisebbségkutató intézetnek nevezte: „Szükséges volna a különböző egyetemi intézetek (földrajzi, történelmi, közegészségügyi, nyelvi, jogtörténelmi, stb.) bevonásával egy kisebbségkutató intézet felállítása. Ennek célja és hivatása volna a Középdunavölgy népeinek szintetikus képét adni. Foglalkozna az itt élő nemzetiségeknek a történelemben való megjelenésével és szerepével. Feltárná gazdasági és kulturális helyzetüket. S azon lenne, hogy ezek saját népiségüket anyagi helyzetüknek, iskoláiknak és kultúravezetőknek biztosításával a legteljesebben kiélhessék.”

Féja Géza, a dunai-balkáni nyelvek hazai tanításának egyik legelső előharcosa, több ízben²⁰ követelte egy Kelet-középeurópai Intézet felállítását. „Az európai kisagránállamok szerkezetét építve meg kell ismernünk, mint valamennyi kelet-középeurópai nép életét s kultúráját. Ez a munka lesz az alapja a Kelet-középeurópai Intézetnek, mely Budapestet teszi a „nagy haza” középpontjává s a nagy táj hiteles tolmácsává.”

Az új nemzedék több ízben szólalt fel a Középeurópai, Keleteurópai és Balkán Intézet szükségének nemzeti érdeke

¹⁶ Balogh Edgár: A keleteurópai kérdés felvetése. A Sarló jegyében, 1932. 140—150. l.

¹⁷ Szabó Dezső: A németiség útja. Magyar Élet, 1931. júl. 14—18. l.

¹⁸ Szabó Dezső: Az egész láthatár, id. h.

¹⁹ Gunda Béla: Néprajzi tanszék — kisebbségkutató intézet. Szabadság, 1932. ápr. 10.

²⁰ Féja Géza: Márciusi Front, Válasz, 1936. jún. 345. l.

mellett.²¹ De nemcsak a hazai Balkán-kutatás ügyét tette szóvá, a külföldi magyar intézetek mintájára szükségesnek látta Collegium Hungaricumok létezését a dunai-balkáni államokban is. A Magyar Külügyi Társaság Balkán-Bizottsága újjáalakuló ülésén²² a külföld kedvező állapotára való utalással a magyar Balkán-szakemberek nagy többségére és a megvalósítás szerény igényeire hivatkozott: „A Balkán-Bizottság tevékenysége csak úgy lehet eredményes, ha maradandó munkákban csapódik le. Külügyi kormányzatunk, kultúrpolitikánk, nemzeti közvéleményünk, s nem utolsósorban gazdasági érdekeink egyaránt sürgetik, sőt parancsolják az újjáalakult Balkán-Bizottság munkásságának egy magyarországi Balkán-Intézet keretei alá való kibővítését. De kötelezővé teszi ezt számunkra annak a hosszú sor kutatóinak a kézzelfogható munkássága, akik az utóbbi két évtizedben a magyar nemzeti érdekek figyelembevételével, nemegyszer sanyarú viszonyok között dolgoztak, déli és délkeleti szomszédainkkal való százados érintkezéseink, kapcsolataink és együttélésünk multjának kivizsgálásán. De kötelez bennünket egy ilyen természetű intézmény megteremtésére az európai kultúrnetzetek sorába való tartozás igénye és last but not least az a geopolitikai és történelmi sorshelyzet is, mely természetessé teszi, hogy a dunai, kárpáti és balkáni Európa kérdéseiben a magyarság nélkül semmi maradandót végezni nem lehet. A legtragikusabb ebben a mai helyzetben, hogy a rendszeres kutatáshoz szükségeset követelmények közül nálunk épp a legfontosabb van meg. Szakembereinkben nálunk hiány nincsen! Sőt nyugodt öntudattal állíthatjuk, hogy az utóbbi két évtizedben közzétett magyar szakmunkálatok teljes egésze kiállja a versenyt bármely kultúrnetzet Balkán-kutatásának eredményeivel. Két nagy mulasztásunk van: az egyik, hogy nemcsak a magyar közvélemény, de még a tudományos köztudat előtt is jórészt ismeretlen, mert rejtve, szétszórtan megjelent anyagról van szó; a másik, hogy elmulasztottuk ezeket a nagyszerű eredményeket a külföldi tudományosság elé vinni.” Drucker György ugyanakkor utalt arra, hogy a Külügyi Társaság Balkán-Bizottsága idővel Balkán-Intézeté tágíthatná kereteit.²³

A Balkán iránti fokozott érdeklődés, bár a külföldi szókéncsből maga a kifejezés tökéletesen eltűnt, nálunk a második világháború előzményeivel és következményeivel kapcsolatos események következtében nyomult előtérbe. A Balkán magyar időszerűsége természetesen nem semmisítheti meg a kárpáti és dunai történelmi táj iránti érdekeltség teljes fenntartását. Annak a hatalmas földrajzi-gazdasági-történelmi egységnek, melyet az utolsó húsz évben többnyire Keleteurópának, de gyakran Középeurópának is neveztek, csak egyik része, az alsó fele a Balkán. A magyar Balkán-kutatás ennek a Középeurópa-kutatásnak egyik, de túlnyomó részlete. Épp ezért nem hagyható figyelmen kívül az az érdekes emlékirat, melyet Terbe Lajos adott ki nemrégiben.²⁴ Ha gondolataiban-ötleteiben kevesebb is az eredetiség, mint az eddig idézett megnyilatkozásokban, érdemes belőle bővebben idézni már csak azért is, mert tanulmánya az utóbbi húsz évben fölvetődött és megvitatott magyar intézmény-terveknek szerves összefoglalása:

„Kétségtelen az, hogy a Középeurópai Intézet a tudomány eszközeivel a szétválasztó politikai gyűlölködés korszakában is eredményesen működhetik közre sok oly cél

²¹ Magyar Balkán-Intézet felé! Kenéz Béla, Drucker György, Kállay Tibor, Horváth Jenő és Gál István felszólalásai. Budapest, 1941.

²² A Magyar Balkán-Intézet felé visszhangjára 1.: Pécsi Napló, 1941. júl. 16.; Láthatár, 1941. aug.; Ungarn, 1941. szept.; Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa, 1941. 335. l. (Georg Stadtmüller: Ein Plan zur Gründung eines ungarischen Balkan-Instituts); Bukarester Tagblatt, 1942. ápr. 17. (Balkan-Institut in Budapest geplant). Vö. Magyar Külpolitika, 1941. febr. (Kertész János: Balkán-Intézet), Magyarság, 1941. márc. 23. (A. N.: Miért nincs Balkánkutató Intézet Magyarországon?), A Mai Nap, 1942. febr. 27. (Balkán Intézet felállítását tervezi a Külügyi Társaság).

²³ Terbe Lajos: A tudományos és irodalmi élet megszervezése az új Közép-Európában, Budapest, 1941.

elérésében, mely minden középeurópai nemzet érdekeinek egyaránt megfelel. Ily célok:

1. a középeurópai államok közt az áruforgalom és idegenforgalom megélénkítése; a világkereskedelem főútvonalainak (átmenő forgalmának) Középeurópán keresztül való vezetése; oly közszellem teremtése, mely lehetővé teszi, hogy a dunai nép Európa kereskedőnépévé válhassék; a dunai tengerjáró hajózás kifejlődésének elősegítése által Középeurópát a tengerparti országok világkereskedelmi előnyeirez segíteni hozzá;

2. érdeklődést keltetni a világ minden táján Középeurópa iránt; növelni Középeurópa idegenforgalmát és árutínak jóhírnevét, kelendőségét;

3. a dunai mezőgazda-államok kivételének és behozatalának megszervezése és egységes irányítása a középeurópai népek közös gazdasági érdekeinek megvédése és hatékonyabb szolgálata céljából;

4. elősegíteni oly politikai légkört és nemzetgazdasági rendszer kialakulását, melyben a középeurópai nép többségét alkotó, nehéz anyagi és művelődési viszonyok közt élő földművelő rétegek nagyobb jóléthez, a test és lélek egészségére és fejlődésére nézve kedvezőbb életfeltételekhez juthatnak hozzá;

5. a középeurópai zsidókérdés népi érdekeknek megfelelő megoldásának elősegítése;

6. az Amerikába kivándorolt középeurópai népelemek anyagi és műveltségi támogatása, nemzetiségük megőrzésének és visszavándorlásuknak elősegítése;

7. a nyugati nyelveknek és a Duna-táj középpontjában lakó nemzet nyelvének, a magyar nyelvnek ismeretét terjeszteni a dunai Európa kereskedővárosaiban az államközi kereskedelem felvirágoztatása végett;

8. a dunai Európa megismerésének, tanulmányozásának megkönnyítése, a dunai népek lelki egységének helyreállításához a közös alapok megeremítése;

9. tanulmányozni az egyes középeurópai népeket érintő művelődési, politikai, gazdasági és pénzügyi kérdések nemzetközi vonatkozásait;

10. az államközi kapcsolatok iránt érdeklődést keltetni; emelni, terjeszteni a külpolitikai műveltséget Középeurópában; az időszerű középeurópai kérdések megoldását elősegítő egységes külpolitikai közvélemény kialakulását elősegíteni;

11. megeremíteni azon lélektani előfeltételeket, amelyek lehetővé teszik a középeurópai nemzetek tartós együttműködését és helyreállítását, illetve biztosítják a jogon és igazságon alapuló békét;

12. gondoskodni arról, hogy minden középeurópai nép helyesen ismerje a többi középeurópai népet és tisztán lássa a közös célokat, valamint a célok elérésének leghatásosabb módjait; lehetővé tenni azt, hogy a hasonlóságok felismerése és az eszmények közössége révén a dunai népek egyetlen duna-európai nemzeté olvadhassanak össze;

13. a Középeurópában elharapózott sovíniszta gyűlölködés szellemének visszaszorítása, a kölcsönös megbecsülés szellemének kifejlesztése (főképp a tankönyvek és napilapok gyűlölködő hangnemének tompítása által);

14. állandóan ébrentartani minden dunai nép lelkében a közös középeurópai vonások tudatát; ily vonások:

a) a lakóhely közössége; a Duna vízrendszere; mezőgazdasági jellegű területek; b) a faj, a vér és szépségeszemény közössége; a germán, a turáni és szláv vérkeveredés, dunatáji éghajlat, a közös múlt, a közös életkörülmények és életforma hatása alatt létrejött „homo danubianus” faji jellege. (Nincs oly nemzetiség a Kárpát-medencében, amelybe a magyarság nagy tömegei ne olvadtak volna bele és amelynek nagy tömegei ne olvadtak volna be a magyarságba); c) a műveltség és a múltban felvett műveltségi hatások közössége: a középkori magyar nagyhatalom keretében, vagy vonzókörébe való tartozás műveltségi hagyományai, latin szellem, kapcsolatok Rómával; a klasszikus és a keresztény, latin és görög, a középkori török és szláv, valamint a nyugati germán, olasz és francia hatások összeolvadása és egysüllye; d) a történelem és néphagyományok közössége: a keleti betörések és az időnkint zsarnoki módon fellépő császári udvar ellen közösen viselt küzdelem hatásai; e) az életforma közössége: a közös múlt sajátos, megállapíthatóan egységes duna-európai életlétmódot és életformát hozott létre, mely minden duna-európai nép nyelvében, művészetében és irodalmában kimutatható egyszékekben nyilvánul; f) az érdekek közössége: megvédeni a középeurópai és egyetemes európai eszményeket a germán, a szláv és a latin partikularizmus törekvései ellenében; a népek szabadságának európai elvét képviselve, erős kiegyensúlyozó tényező lenni Európában; g) a hivatás közössége: az európa-középi helyzet követelményeinek megfelelően közvetíteni Észak és Dél, Kelet és Nyugat között gazdasági és szellemi téren egyaránt; összegyűjteni, megosztani, összeegyeztetni, rendszerbefoglalni és maradandó formába öntve, minden irányban elterjeszteni, európai közkinccsé tenni az Észak és Dél, Kelet és Nyugat alkotómunkájának eredményeit; h) a társadalomfejlődésbeli állapot közössége: friss népi erők, de fejletlen középosztály és a néppel vérségi kapcsolatban nem álló polgári osztály; a parasztságból kinövő, tehát szervesen a nemzethez tartozó polgári és középosztály rohamos kialakulásának (a zsidókérdés megoldódásának) folyamata; i) a gazdaságfejlődési fok közössége: mezőgazdaállamból ipari állammá való átalakulás, a falujellegű városok átalakulása kereskedő- és gyárvárosokká; gyors városfejlődés; j) a nemzetiségpolitikai érdekek közössége: vegyeslakosságú területek birtoklása, többnyelvűség, keverten együttélő népcsoportok.

Rámutatni arra, hogy a felsorolt fontos vonások közössége a gazdasági érdekek és az életeszmeny közösségét is jelenti és nemcsak lehetőségessé, de szükségessé is teszi a dunai népszervezet szétdarabolása következtében létrejött ellentétek feloldását és az együttműködést.

15. Az egyes dunai népeket ráeszméltetni arra, hogy amikor egymás erejét gyöngítik, az egész dunai népegység és ezzel együtt saját maguk erejét gyöngítik.

16. megfelelő sajtóközlemények elhelyezése által a dunai népek érdeklődésének homlokterében tartani azon tényeket, veszélyeket, amelyek az ellentétek kiegyenlítéséről való gondoskodást és az ellentétek növelésére alkalmas cselekményektől való tartózkodást ajánlják; rámutatni arra, hogy a dunai tájon bármely nép kormányának valamely korábbi állapot merev fenntartására irányuló törekvése minden lépten-nyomon összeütközésbe kerül az illető nép jövőjének igazi érdekeivel;

17. gondoskodni arról, hogy Európa és az egész világ helyesen ismerje Középeurópa földjét, népeit és műveltségét; az európai köztudatban állandóan ébrentartani Középeurópa világpolitikai és világgazdasági helyzetének, illetve szerepének ismeretét;

18. ráeszméltetni az európai nemzeteket Középeurópa geopolitikai értékére, az általa játszott évezredes európai szerep jelentőségére; arra a tényre, hogy erős és egységes, önálló Dunai-Európa nélkül nincs európai egyensúly;

19. ébrentartani annak tudatát, hogy a faji, a földrajzi, történelmi, gazdasági és művelődési tényezők összetartó ereje következtében Duna-Európa egyetlen élő szervezetet alkot, amelynek működését, egységét politikusok mesterkedése, a rövidlátó emberi akarat önzése csak ideig-óráig akadályozhatja: a szervezet ereje mindenben keresztül-törve, előbb-utóbb megvalósítja azt, amit belső természete, élettörvénye megkövetel — az Adriától a Fekete tengerig terjedő dunai népegységet.

20. Belevinni a világ köztudatába azon ismereteket, amelyek arról tanuskodnak, hogy Duna-Európa csak oly mértékben tud saját érdekeinek megvédésére és európai hivatásának teljesítésére képes hatalmi tényezővé válni, amily mértékben erőssé válik az az ország (Magyarország), amely ennek az egész területnek természetes középpontja.

21. a középeurópai nemzetiségi sérelmek orvoslásának elősegítése által előmozdítani azon politikai, legalább is gazdasági egység kialakulását, amely a dunai népeket a nagyhatalmi helyzet és a kiterjedt gazdasági egység előnyeirez juttatja hozzá.

E célok elérésére az Intézet a következő eszközöket vehetné alkalmazásba:

I. Általában:

1. nemzetközi jellegű folyóiratok, évkönyvek, könyvsorozatok, térképek, rajz- és fényképgyűjtemények, címtárak, névtárak, útikalauzok, lexikonok, szótárak, antológiák, statisztikai kimutatások, röpiratok, körlevelek, kiáltványok kiadása;
2. vitaestek, ankétek, előadások, tanfolyamok, nyelvtanfolyamok, értekezletek, kongresszusok, tanulmányutak, mozgóképi-, rádió- és színelőadások, találkozók, társasutazások, előadó-, tanár- és diákcserareakciók, kiállítások, ünnepek, jubileumok, könyvnapok rendezése, illetve szervezése;
3. külföldi előadók meghívása, részükre hallgatóság szervezése, előadók kiküldése, illetve részükre külföldi tudományos intézmények részéről meghívások szervezése.
4. pályadíjak kitűzése, témák kidolgoztatása, írói megbízások adása;
5. kitüntetések, jutalomdíjak, ösztöndíjak, tiszteletdíjak, tanulmányi segélyek, szubvenciók, kedvezményes jegyek adása;
6. személyesen és levélben, vagy telefonon jelentkező kérdezősködők szolgálatára tudakozódó irodák nyitása, híranyaggyűjtés és csoportosítás, felderítés és nyilvántartás;
7. idegenforgalmi és utazási irodák, diákszallók nyitása; a vendéglátás és idegenvezetés irányítása;
8. könyvkiadó vállalatok, könyvkereskedések, könyvterjesztők, hírszolgálati irodák, színházi ügynökségek, film- és hanglemezkölcsönzők, kölcsönkönyvtárak fenntartása; a filmgyártás befolyásolása, a Középeurópában gyártott filmek terjesztése;
9. külpolitikai kihatású társadalmi mozgalmak szervezése.

II. Részletezve:

1. Középeurópai Történeti Múzeum, Középeurópai Néprajzi Múzeum, Középeurópai Népművészeti Múzeum és Középeurópai Tudományos Szakkönyvtár nyitása (Duna-európai vonatkozású szellemi és tárgyi néphagyományok, történeti dokumentumok, könyvek, újságkivonatok, hanglemezek, rajzok és fényképek gyűjtése és elrendezése; mind ezeknek a kutatók számára hozzáférhetővé tétele által igazi központot teremteni a ma még szervezetlen Középeurópa-kutatásnak);
2. a középeurópai helyzetismeret ügyét elősegíteni; lemérni és igazi valójukban bemutatni azon erőtevényezőket, amelyekre az egyes középeurópai nemzetek támaszkodhatnak; számbavenni és számontartani az egyes középeurópai nemzetek bárhol élő fiait és társadalmi szervezeteit, állandó figyelemmel kísérve ezek működését;
3. az időszerűvé vált középeurópai érdekű kérdésekben való tájékozódáshoz szükséges adatok beszerzése, gyűjtése és az érdeklődők rendelkezésére bocsátása;
4. az egyes középeurópai államok és a szomszéd nagyhatalmak kormányára, népképviselőire és sajtójára vonatkozó adatok és a bekövetkezett változások számontartása;
5. minden frissen felvetődő fontosabb időszerű középeurópai kérdéstről pontos helyrajzot tartalmazó, a számba jövő lehetőségeket józanul mérlegelő emlékiratok, megoldási tervvezetek készítése és eljuttatása minden érdekelt államban az illetékes hivatalok tisztviselői, a törvényhozás tagjai és a sajtó levelezői részére, akiknek az illető kérdés-sel szemben állást kell foglalniuk és akiknek állásfoglalása döntő kihatással lehet az illető kérdés megoldására és ezzel kapcsolatban Középeurópa jövőjére;
6. együttműködés az egyes középeurópai államok fontosabb heti, havi és évnegyedes folyóirataival, úgyszintén a napilapokkal; ellátni őket az időszerűvé vált középeurópai kérdésekre vonatkozó, megbízható és érdekesen megírt, nagy hírszolgálati értékkel bíró közleményekkel;
7. középeurópai érdekű témák kidolgoztatása, ill. gondoskodás arról, hogy minden időszerűvé vált középeurópai érdekű témáról alapos tanulmányok és ismertetőcikkjek jelenjenek meg minden olyan folyóiratban és napilapban, amely középeurópai kérdésekkel foglalkozik; minden fontosabb középeurópai nyelven és a világnyelveken évkönyvek, évnegyedes, havi és heti folyóiratok kiadása;

8. igazi jelentőségűk feltárásával részletesen ismertetni a Középeurópát érintő nemzetközi eseményeket; azonnal a nyilvánossághozozatal után közreadni mindazon törvények, megállapodások és szerződések szövegét, melyek tárgyuknál fogva jelentékeny kihatással lehetnek Középeurópa jövőjére;

9. rokonszerű intézmények alakulásának elősegítése; együttműködés minden nemzetközi jellegű külpolitikai és szellemtudományi szervezettel;

10. nemzetközi kongresszusokon középeurópai szakemberek részvételét és szóhozjutását megszervezni, gondoskodni arról, hogy minden nemzetközi értekezleten a különleges középeurópai szempontok helyesen és kellő súllyal képviseltesse;

11. ha megállapítható, hogy valamely középeurópai érdekű kérdést az események a közérdeklődés homlokterébe emeltek, gondoskodni arról, hogy neves duna-európai írók, tudósok, államférfiak utazzanak ki az érdekelt államok fővárosába az érdekessé vált kérdéstről szóló előadások tartása végett; különösen nagy jelentősége van ennek a felvilágosító ténykedésnek, amikor oly eseményekről van szó, melyekkel szemben az illető állam kormányának a legrovidebb időn belül állást kell foglalnia;

12. nemzetközi nyári egyetemek szervezése azok részére, akik Középeurópa gazdasági, politikai, nyelvi, néprajzi, földrajzi, történelmi, irodalmi és néphagyománytani kérdései iránt érdeklődnek és a középeurópai nemzetközi érintkezésben legfontosabb nyelvek (jelesül: a francia, a német és a magyar nyelv) ismeretében előhaladni akarnak. (A nyári egyetemnek céljuknak csak akkor felelhetnek meg, ha nemcsak a hallgatóságuk, hanem az előadói karuk is nemzetközi; persze nemcsak középeurópai, hanem a Duna-táj kérdései iránt érdeklődő angol, francia és olasz tudósokat és írókat is be kell vonni az előadói karba);

13. nemzetközi tanfolyamok rendezése hírlapírói, diplomáciai, konzuli és külkereskedelmi pályákra készülő számúra;

14. elősegíteni az egyetemeken a fontosabb középeurópai és külpolitikai vonatkozású tudományágak tanszékeinek felállítását; a tanárok, egyetemi hallgatók és középiskolai diákok megnyerése, a munkába való bekapcsolása;

15. előadó-, tanár- és diákcseremozgalom szervezése az egyes középeurópai fővárosok, valamint a középeurópai és a nyugati egyetemi városok között;

16. meghívott befolyásos férfiak és a Középeurópa-kutatás szakemberei részére beszámolókat, értekezleteket, vitákat, előadásokat rendezése előre kitűzött tárgyakról;

17. középeurópai érdekeket különösképpen érintő nemzetközi határozmányok és rendszabályok végrehajtásának és hatásának állandó figyelemmel kísérése, ezzel kapcsolatban új javaslatok készítése és az illetékes fórumok elé terjesztése;

18. középeurópai viszályok esetén a kiegyezés alapjait elfogadható ajánlatok, közvetítő indítványok kidolgozása, ezek alapján a viszálykodó felek közt tárgyalások kezdeményezése, nemzetközi államférfiúi értekezletek összehívása, a sérelmet szenvedő és igazságot kereső fél részére erkölcsi támogatás nyújtása, békeközvetítés; népcsoport-áttelepítések kérdésének megvizsgálása;

Azon kiváló tudósok, írók és államférfiak kitüntetése, jutalmazása, akik tudományos munkálkodásuk, írói vagy törvényhozói működésük által Középeurópában a béke, az igazság és az együttműködés elveinek érvényesülését hathatósan elősegítették;

20. évente több ezer pengő értékű díj kiosztása a Középeurópa-ra vonatkozó leginkább kimagasló gazdasági, irodalmi, tudományos és művészeti teljesítmények jutalmazása és előmozdítása céljából;

21. az intézet működése minden fontosabb mozzanatról (mint eseményről, vagy fennálló helyzetről) filmhíradói felvételek, sajtóközlemények, folyóiratcikkek és önálló művek elhelyezése minden fontosabb közép-európai és nyugali nyelven.

A Nemzetközi Közép-európai Intézet tagjainak három csoportja: 1. akadémiai, 2. általános tagsági, 3. ifjúsági csoport.

Az akadémiai csoportot magában foglaló szerv (Nemzetközi Közép-európai Akadémia tagjait az igazgatótanács választja a legismertebb nevű szakemberek közül zárt létszámban.) Az általános és ifjúsági csoport tagjai valami csekély tagdíjat fizetnek, de ennek ellenében az Intézet által nyújtott értékes szolgáltatásokat élvezik. A rendes tagok közé számítanak az alapító tagok, akik előre egyösszegben egyszersmindenkorra szóló tagdíjat fizetnek; a könyvtárak, olvasókörök, klubok, egyesületek, közhivatalok és vállalatok nagyrésze minden bizonnyal mint alapító tag kapcsolódik be az Intézet működésébe.

Mindhárom csoport legalkalmasabban tudományterületek szerint tagozódhatik szakosztályokra. Különösen nagy szerep jut történeti, nyelvészeti, irodalmi, néprajzi, gazdaságföldrajzi, kereskedelempolitikai, államtudományi, nemzetiségjogi és nemzetközi jogi szakosztályoknak. Minden szakosztálynak lesznek rendes (budapesti) és levelező (vidéki, külföldi magyar és közép-európai, vagy Közép-európa iránt érdeklődő idegen) tagjai. Azokban a városokban, ahol sok levelezőtag él együtt, összefogásuk céljából fiókiintézetek létesítendők.

Mivel a magyar érdekek teljes mértékben egyeznek a közép-európai érdekekkel, az alapítandó Közép-európai Intézet vezetésére elsősorban a legkiválóbb magyar tudósok, államférfiak, nemzetgazdászok hivatottak, akiknek eddig is különösen nagy részük volt az önálló duna-európai külpolitikát megalapozó eszmerendszer kialakításában.

Ha álljuk szavunkat, hogy nem az elnevezés és a címken múlik a dolog, önmagától fölmerül a kérdés, nem teljesít-e be minden eddigi vágyalmot, nem tesz-e minden további tervezést fölüllegessé az a tudományos intézmény, melynek keretébe három nagy intézet egyesült s mely Magyarországon egészen mesebeli méretű költségvetéssel rendelkezik. A Teleki Pál Tudományos Intézet célkitűzése és feladatköre bizonyos szempontból érintkezik ugyan a javasolt Közép-európai, Keleteurópai vagy Balkán Intézet érdekkörével, de csak annyira, amennyiben ennek a történelmi társulat ülésén a következő bejelentést tette:²⁴ „A Teleki Pál Tudományos Intézet feladata lesz a magyarság s a vele együttélő nemzetiségek, valamint a szomszédos dunavölgyi népek történeti életének, állami és társadalmi berendezkedésének, gazdasági és művelődési szerepének módszeres tanulmányozása és ismertetése. Feladatát a forrásanyag gyűjtése, rendszerezése és nyilvántartása, alapvető történelmi és nemzetpolitikai kérdések vizsgálata, kritikai elemzése és tudományos feldolgozása, a magyarságot érintő külföldi mozgalmak és tevékenységek megfigyelése, nyilvántartása és tanulmányozása oldja meg.“ Az alapító okmány

²⁴ Szóradok, 1941. szept.—okt.

²⁵ Budapesti Közlöny, 1941. 278. sz. 2. l.

ilyen értelemben állapítja meg a munkakört: „A Teleki Pál Tudományos Intézet feladata a magyarság s a vele együttélő és szomszédos népek életének-történetének, állami és társadalmi berendezkedésének, gazdasági és művelődési állapotának módszeres tanulmányozása és ismertetése. Működésében igénybeveszi más intézmények és társulatok közreműködését és támogatja azoknak rokontermészetű munkálatait. A feladatkörébe vágó tudományos kérdésekben szakértő szervként áll a hatóságok rendelkezésére.“ A Teleki-Intézet tagintézetei közül a legközelebb még az Erdélyi Tudományos Intézet áll a Balkán-Intézet tervéhez. Szó is volt róla, hogy Délkeleteurópai Intézetnek nevezzék.²⁶ Az Erdélyi Tudományos Intézet, különösen román szakosztálya révén, a magyar-balkáni kapcsolatoknak egy sorsdöntő fontosságú szektorát tette kutatásai tárgyává. Tamás Lajos, az intézet igazgatója így válaszolja²⁷ ennek az osztálynak a munkatervét: „A magyar-román szakosztály épügy, mint a magyar-szász kapcsolatokkal foglalkozó szakosztály irodalmi, művelődéstörténeti és nyelvi problémákkal foglalkozik különös tekintettel Erdély népeinek kapcsolataira. Behatóan kíván foglalkozni azzal a műveltségkövetítő szereppel, amelyet a magyarság játszott a magyar és a nyugati szellemi áramlatok továbbadása révén elsősorban a románság fejlődésében. A néprajzi szakosztállyal karöltve tervbe vette az erdélyi román pásztorokodás szókinésének összegyűjtését, erdélyi szász és román nyelvjárások leírását és a román nyelvátasz ritka hálózatának sűrűbbé tételét. A három nyelv jövővényszavainak tanulmányozása szintén a két rokon szakosztály munkakörébe tartozik. A magyar-román szakosztálynak egyik főfeladata még a magyar hatásra keletkezett román irodalmi emlékek kiadása.“ A Teleki-Intézet egyidejűleg egy más jelentős lépés is történt, de ha a Teleki-Intézetnek túlságosan hungarológiai a jellege, ennek meg túlságosan ázsiai kiterjedésű a munkaköre. A Teleki Pál által a közgazdasági karon még 1926-ban megszervezett Keleti Intézetet a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem közgazdaságtudományi kara keretében felélesztették és kibővítették. Mindenesetre nagy újdonság az, hogy a többi egyetemi intézettel ellentétben a tanfolyam-jellegű előadások a Műegyetem összes fakultásainak hallgatóin kívül a nagyközönség rendelkezésére állnak. Az utóbbi időben tehát több olyan hivatalos szervünk is van, ahol legalább részben foglalkoznak a magyar-balkáni kapcsolatok vizsgálásával. A három nagy gondolat: szomszédnyelvek tanulása, duna-balkáni folyóirat indítása, magyar Balkán-Intézet felállítása szerencsésen alakul tovább.

A magyar tudományosság balkáni feladatai mindenféle politikai változások között is változatlanok maradnak. Ahogy Magyarország földrajzi helyzetének világtörténelmi fontossága sem rendülhet meg napi változások következtében, úgy a magyar Balkán-kutatás hivatása és szerepe az európai tudománytörténelmben nem lehet múltó divatoknak alávetve. Magyarország gazdasági és politikai jövője délfelé jelentőségesebb ma, mint volt valaha is: természetes, hogy a szellem itt úttörőként, kalauzként és tamácsadóként kell, hogy szerepeljen.

Gál István

²⁶ Bisztray—Szabó—Tamás: Erdély magyar egyeteme, Kolozsvár, 1942. 381. l. U. o. 409—416. l. és u. ö: Kisebbségi Körlevél, 1942. május, 175—178. l.

²⁷ Külügyi Szemle, 1941. szept. 486—7. l.

A bolgár kultúra hajdan és ma

Az a növekvő érdeklődés, amellyel történelmi, néprajzi és régészeti kutatásunk a testvér bolgár nemzet multja felé fordul, saját nemzeti történelmünk részére is egészen újszerű összefüggések feltárására fog jutni. Mert a bolgár honfoglalás nem csupán két évszázaddal előzi meg Árpád vezérét (Moesia birtokbavétele 679-ben történt), hanem az addig bizánci térségben elhelyezkedve megdöntötte a Közel-keleten és a Balkánon addig egy birodalomról és egy kultúráról — a bizánciról — uralkodó felfogást.

I.

A fiatal állam — amelyben a törökfajú hódítók csakhamar összeolvadtak a behódolt szlávokkal — nyomban szembeszállt Bizáncnak a nyugati kereskedelemben bírt egyeduralmát intőzkedéseivel. Így a birodalom diplomáciája már 716-ban szerződésileg évi adókkal és újabb bizánci területek átengedésével volt kénytelen nyugati átmenőforgalmát biztosítani. A bolgár honfoglalás vezérének, Aszparuknak az utóda, *Krum* khán már nem csupán bizánci, vagyis délkeleti területek birtokbavételére, hanem egyenesen nyugat felé helyezte politikája súlypontját: Szófia (akkor: Szerdetsz), majd Nis és Belgrád birtokbavétele után a frank császárságtól levert avar birodalom romjai ellen fordult, úgyhogy teljesen bolgár lett az a terület, amelyen Bizánc nyugati kereskedelmi főútvonala végigvonult. Nemcsak Szófia, Nis és Belgrád váltak a bolgár kereskedelem élénk gócpontjaivá, de Pest városa is, ahol a mai Eskü-téri római castrum helyén bolgár földvárát emeltek. Bolgár birtokká vált továbbá 804-től kezdve a Bánát, ahol már megindult a görögkeleti egyház térítő munkája. Ezt nem csupán a tulajdonképpen bolgár eredetű „Attília kincse” nevű lelet bizonyítja, de a Thessalonikából való két bolgár szerzetes-fivér, *Szt. Cyrill és Method* hittérítő tevékenysége is, amelylyel az egész Dunamedencét behálózták.

A két szerzetes részéről 865 körül macedóniai bolgárszláv nyelvjárásban lefordított Szentírás, amelyet a bizáncihoz hasonló glagolita betűkkel rögzítettek le, nem csupán az óbolgár irodalmi nyelv alapjává vált, hanem megtalálta útját az egész szláv világba. *Rosztiszláv* morva fejedelem nyomban udvarába hívta a szerzetespárt s a csehek után csakhamar a szlovének és vendek is átvették a bolgár írásmódot, majd a horvátok (ezek azonban csupán a magyarsággal való politikai kapcsolatok kezdetéig), egy évszázaddal később a szerb és a kiewi orosz fejedelem, legutoljára pedig az oláh vajdák.

Szt. Cyrill és Method halála (869, ill. 885.) után tanítványaiknak el kellett hagyniok Szvatopluk német, majd magyar támadások alatt összeomló szláv-morva birodalmát, hogy aztán sorjában a bolgár nemzeti egyház alapító szentjeivé legyenek. *Borisz* bolgár khán, Ochridába küldi *Szt. Kelemen*, Method legidősebb tanítványát, aki ott olyan virágzó egyházi és szellemi gócpontot teremt, hogy *Simeon*, *Borisz* fia és utóda már kinevezi Ochrida első érsekévé. *Szt. Naum*, Method egy másik tanítványa az érseki vikáriusi méltóságot kapja és egy róla elnevezett, mindmáig fennálló kolostort az Ochrida-tó partján. Maga *Borisz* is görögkeleti kolostorba vonult vissza élete alkonyán. Az a körülmény azonban, hogy országa határait — a veszendőbe ment Duna—Tisza köze és a Bánát pótlásául — az Adriáig terjesztette ki, érthetővé teszi, hogy a bizánci egyházba történt belépése mellett Rómával is felvette az érintkezést. A Róma és Bizánc közötti ingadozás jellemzi *Simeon* uralmát, aki korának egyik legnagyobb tudósa volt. „*Zbornik*” c. enciklopédikus műve révén. A bolgár határokat Laibachig és a feketetengeri Messemvriáig terjesztette ki és a bizánci császárral való egyenrangúsága hangsúlyozására felvette a latin *caesar* mintájára a „cár” méltóságát. Koránát is nem Bizáncból hozott, hanem a pápától és Preszlavban, ahol palotájának egyszerű romjai ma is láthatók, megalakította a bolgár pátriárkátust.

A Róma és Bizánc közötti ingadozás azonban annyi szektárius mozgalmat szült a fiatal bolgár kereszténységben, amelyek felőrölték *Simeon* gyenge utódát, *Pétert*. A bizánci felesége révén is fenyegetett bolgár államiság láttára Macedónia és Albánia előkelői *Sziszmán* alatt elszakadtak és új bolgár államot és dinasztiát adtak a nemzetnek, míg a megmaradt dunai Bulgária csakhamar Bizánc birtokába került. *Sziszmán* fia és utóda *Sámuel* (976—1014) nemcsak a kormányzatot helyezte át Ochridába, hanem a pátriárkátust is. A pápától új királyi koronát nyert, a kiewi nagyfejedelemség első püspöke pedig az ochridai pátriárka kinevezése alapján 997-ben foglalta el tisztségét nagyszámú bolgár frásztudó kíséretében.

A bolgár egyház és kultúra ilyen váratlan előnyomulása Kelet felé persze államközi viszonylatban is súlyos sérelmet jelentett Bizáncra nézve, ahol *II. Baziliosz* személyében egy bolgár fogságban megkeményedett, aszkétaerkölcsű, hajlíthatatlan egyéniség vette most fel a kesztyűt élethalálharc megindítására. A harc váltakozó szerencsével négy évtizeden át folyik. *Sámuel* mindig újabb hadakkal tör elő a Balkánhegylánc rengetegeiből. De 1019-ben a sztrumicai csatában megsemmisül a bolgár sereg s ennek következtében a bolgár önállóság is. Majdnem két évszázadon át bizánci „*théma*”, vagyis tartomány keretében igazgatják a bolgár földeket, az ochridai pátriárka csupán metropolita szerepére szűllyed, a kiewi egyháztartomány is természetesen a bizánci pátriárkátus fennhatósága alá kerül.

Tirnovóban azonban 1186-ban *Sziszmán* nemzetségének két sarja, *Péter* és *Asszen* a délről egyre nagyobb rajokban érkező oláhok segítségével megdönti a bizánci uralmat és az éppen kereszties hadakkal átvonuló *Barbarossza Frigyes* német-római császár szövetségét kéri Bizánc ellen. Megszületik a második bolgár birodalom. A nyugati kereszténység világi feje azonban nem hajlandó a görögkeleti bolgárok és oláhok támogatására. *Péter* és *Asszen* életükkel fizetik meg, hogy egyedül vezetnek hadat Bizánc ellen, így legifjabb fivériük *Kaloján* Rómától remél segítséget és kész az áttérésre egész népével együtt, ha cári méltóságot ott ismerik. *III. Ince* pápa legátusa tényleg fényes koronázási jelvényekkel érkezik Tirnovóba, amelynek püspökét, *Vaszil* is Bulgária prímásává szentelte. Eppen ekkor, 1204-ben történik a bizánci birodalom megdöntése a IV. keresztieshadjárat lovagjai részéről. Az új konstantinápolyi latin császár, *Balduin és Monferrati Bonifác*, Thessalonika kereszties uralkodója a kihívott Bulgária támadásai során vesztik életüket és csak *Kaloján* kun felesége tudtával történt halálán mult, hogy a Boszporus és az Egei-tenger metropolisai nem kerültek bolgár kézre.

A szektárius tanok elharapozása révén ekkor született meg bolgár földön a Bogumil pápa nevéhez fűződő bogumilizmus, amely egész Dél-Európában elterjedt, sőt a dél-francia Valdensek és Albigenek mozgalmainak szülőanyjává válva, a reformációs előfutárának tekinthető. Az egyház ősi egyszerűségéhez való visszatérés mellett azonban társadalmi tekintetben a tiszta anarchia elvét hangoztatta, elvetette a tekintély elvét, sőt az állam létjogosultságát is. *Kaloján* fiának, *II. Jovan Asszennek* (1218—1241), aki II. Endre magyar király leányát bírta nőül és újra egyesítette jogára alatt *Simeon* nagy birodalmát, az ipar és kereskedelem fejlesztésére irányuló törvényei révén sikerült magas jólétre virágoztatnia az országot. Tirnovó a cár pazar építkezései és az udvarában megforduló külföldi előkelők és tudósok révén Bizánc éles vetélytársává fejlődött. A vallások szabad gyakorlatára vonatkozó törvényeit azonban — amelyek a bogumilizmus további terjedésére vezettek — még a pápa kívánságára sem volt hajlandó megváltoztatni, aki erre egyházi átok alá helyezte és IV. Béla magyar királyt bízta meg annak végrehajtásával. A királyi sógorok összecsapása csupán a magyarországi tatárjárás révén maradt el, de a pápával való ellentét továbbra is súlyos teherként jelentett *Jovan Asszen* nagyarányúnak indult ország-

lásában. A pápa ugyanis megakadályozta azt, hogy a gyermek latin császár gyámságát a kiátkozott bolgár cárra ruházzák s mikor ez, a bizánci ellenpárt és a niceai császár szövetségében, kétízben is körülzárt Bizáncot, az itáliai városok hajóhadait mozgósította annak felmentésére.

A szakadatlan bolgár háborúk, a Rómával való ellentét, a bogumilizmus és egyéb szekták káros kihatásai révén Bulgária lassan elvesztette addigi szellemi és gazdasági erejét. Mindkettő fokozott mértékben került Bizánc befolyása alá. Ennek a befolyásnak természetesen — mint a középkor folyamán mindenütt és mindig — az egyház adott irányt és hódításai a kolostorokból indultak ki. A bizánci egyház fellegrvára a háromujjú Chalkidiké-félsziget legkeletibb nyulványán emelkedő Athoszhegy volt, amely mindmáig az emberiség egyik legnagyobb és legrégebb művelődési emléke és okmánytárának tekinthető. Már a XI. század során ott nem kevesebb, mint 180 görög kolostor állott fenn, amelyekben mintegy 3000 szerzetes foglalkozott évkönyvek, krónikák, énekek, költői művek írásával, fordításával, másolásával, úgyszintén egyházzenei és művészeti alkotásokkal. Az egyik ilyen kolostor, Zograf csakhamar kizárólag bolgár szerzetesek birtokába került, akik azután a „Szenthegy” orosz és szerbnyelvű kolostoraiba is befogadást nyertek. A nyelvi megosztás mellett megtalálták képviselőiket a szerzetesek között az egyes szektárius tanok is. Nem csupán a bogumilizmusnak akadtak elszánt hívei, de megszerveződött a velük szembehelyezkedő „Isihaszták” dektája is. Súlyos összeütközéseik és vérgözeik kapcsán mindkét tan képviselőit az Athoszhegy elhagyására kényszerítették. A bogumilista szerzetesek persze bolgár földön lettek menedéket és a Rilai alpeseknek egyik völgyében meg alapították a Rilai Szent Jánosról elnevezett, mindmáig fennálló hatalmas kolostorukat, amely századok pusztításai és későbbi törökdhálásai ellenére is állandóan újraépült és a bolgár kultúra egyik fellegrvára lett. Az Athoszhegyen felszentelt papokkal együtt a bizánci műveltség számtalan írásos terméke került el a keleti és déli szláv, valamint az oláh kolostorokba és egyházi iskolákba. Maguk a kolostorok pedig, ha a századok folyamán elpusztultak, vagy elnéptelenedtek, a falaik között meghúzódó koronás fők és egyéb kegyurak adományából mindig újjáépültek, vagy más kolostorokba beolvadhattak. Szerzeteseik közül került ki *Szf. Száva*, a szerb egyház megalapítója is, II. Jovan Asszen bolgár király pedig a később oly nagy művelődési szerepre hivatott, Szent Györgyről elnevezett Chilendár kolostorral növeli az athoszhegyi rendházak számát.

A bolgár kolostorokban történt az iskolázás is. Tárgyai nagyobbára az írás-olvasás, ének, némi számolás, vallásos legendák és istentiszteleti szertartás. A bogumilizmus és a miszticizmus terjedésével azonban a XIV. században nagyobb lesz a kolostori iskolák száma. A leghíresebb az, amelyet *Sindita Gergely* vezet Délbulgáriában s ahol dogmatikát és vallásbölcseletet tanulmányoz egyházi hivatásra készülő bolgár, szerb és görög tanítványaival. A fényes Tirnovó környéken, Kilifarevóban *Theodosius* nevű tanítványa nyitott egy főleg magyar, szerb és oláh ifjaktól látogatott hasonló iskolát.

Ekkorra már mutatta politikai következményeit a bogumilizmus és a bizánci szellemiség hatása Bulgáriában, amelytől a szerbek 1330-ban elragadják Macedóniának az északi, a bizánciak az Ochrida körüli részét. A területileg megcsontított bolgárok így sem a szerbekkel, sem a bizánciakkal nem hajlandók szövetségre lépni, amikor 1353-ban Kis-Ázsiából átkelnek a Dardanellák európai partjára a törökök. Csapásaik egy három részre oszlott Bulgáriára zúdulnak, amely már 1388-ban ki van kapcsolva, amikor Macedóniában, a Rigómezőn *Murad* szultán hada megütközik a boszniaiaktól és albánoktól támogatott szerbekkel. A török itt és az 1396-ban bolgár területen, Nikápolynál Zsigmond magyar király alatt elébe vonuló lovagi sereggel szemben egyaránt győztes marad. Tirnovó felgyújtásával szellemi, majd Viddin elfoglalásával hadászati tekintetben végleg megszűnt Bulgária léte. *Eftimij*, az utolsó tirnovói pátriárka, korának egyik legnagyobb egyháztudósa, Macedóniába

menekült, ahol továbbra is fennmaradt az ochridai egyház. Tanítványai közül kettő, *Ciprián* és *Csamblak* Kiebbe jutott s nyerte el előbb az egyik, majd a másik a metropolita széket, egy harmadik, *Kosztentzi Konsztantin* pedig a szerb fejedelemtől nyerve menedéket, lett a szerb műveltség egyik terjesztőjévé. Így Ukrajnában és a törökvilággá váló Balkánon megújhdott a bolgár kultúra kihatása.

II.

A török hódoltság az újkor történelem egyetlen olyan imperiális rendszere, amely nem célozta a behódolt népek asszimilálását, mert ezzel saját egységes összetételét veszélyeztette volna. A görögkeleti egyházat nemcsak meghagyta, hanem a bizánci pátriárkát egyenesen kinevezte összes keresztény alattvalói világi fejének is. Az így megmaradt bolgár templomok és kolostorok mellett egy további pillérét képezte a bolgár elem fennmaradásának a rendkívül fejlett bolgár kézművesipar, amelynek céhei kivívták a török kormányzatnál régi kiváltságok elismerését és csakhamar az egész hatalmas Törökbirodalom szállítóivá váltak. Így a Balkánhegység ölen elszórt kézművesipari városaik — Gabrovo, Szliven, Szopot, Teteven, Karlovo, Szevlievo stb. — nem csupán a bolgár elem gócpontjaivá váltak, de ide menekültek a földbirtokkal megajándékozott török harcosok és főurak bolgár jobbágyai is, ha felszabadulásukat másképpen nem tudták elérni. Minden céhek meg volt a maga védőszentje, amelynek ünnepei révén a céhek gazdasági és a bolgár templom és kolostor szellemi befolyása kölcsönösen segítette egymást abban, hogy a nemzeti nyelv megmaradjon annak, ami volt.

A bolgár elem fennmaradását emellett a XVI. század végén a Balkán katolizálását célzó pápai és császári törekvések is támogatják. A Dobrudzsában 1581-ben megtelepedő pápai missziót már 20 év múlva katolikus püspökség szervezése követi nyomon Szófiában, majd Ochridában és Szkopjében (törökül: Üszküü) is. Ez a katolikus térfoglalás természetesen nagyon nyugtalanította Konstantinápoly görögkeleti köréit, amelyek városrésze, a Fanár, a hanyatló Törökbirodalom gazdasági és diplomáciai gócpontjává vált. Hatalmukat elsősorban a bolgárok törekvései ellen érvényesítették, amennyiben kicsikarták a szultánnal az ochridai, majd a szerb egyházat jelentő ipeki pátriárkátus megszűntetését (1766-67), Moldva és Havasalföld fejedelmi székeibe pedig saját embereiket ültették. A Fanár gazdag kereskedői és a pátriárkátus ezzel párhuzamosan mindenütt görög iskolákat létesítettek. A kolostorok könyvtárainak régi bolgár írásműveit megsemmisítésre ítélték. Így egyházi, szellemi és állampolitikai téren egyaránt nagyarányú akciót („MEGALA IDEÁ”) indítottak arra, hogy a fokozatos felbomlás és területi összezsugorodás képét mutató Törökbirodalom romjain esetleg újból megteremtődjenek az egykori bizánci világbirodalom.

Ennek a török részről hallgatólag megtört óriási méretű görög beolvasztási törekvésnek az ellenhatása gyanánt a Balkánhegység és a Dobrudza bolgár kézműves- és kereskedővárosaiban és a Macedónia megközelíthetetlen rengetegekben elszórt kolostorokban és falvakban egyaránt megindult a balkáni szellemi történet egyik legfényesebb fejezete — a „bolgár reneszánsz”.

A kolostori iskolák görög oktatása dacára az istentiszteletek továbbra is életben tartották a bolgár nyelvet s így a lakosság közvetlenül tudott érintkezni a Törökbirodalomban nagy kiváltságokat és teljes mozgásszabadságot élvező raguzai horvát-dalmát nyelvű kereskedőkkel. Ezek révén tudta meg, hogy az elűzött ipeki pátriárka vezetésével a Szerémségben letelepedett szerbek ott milyen jelentős szellemi gócpontokat nyertek a magyar királyság oltalma alatt. Csakhamar macedóniai bolgár ifjak is elkerültek a szerémségi szerb iskolákba, ahonnan az európai szellem ismeretével tértek haza. A Doiran helységből származó *Jefárović* már 1741-ben megtalálja és közzéteszi az ősi bolgár királyi címet. Az Athoszhegyi hilendári bolgár kolostorának egy

Paissi nevű macedón szerzetese, amikor 1761-ben egyházi küldöttségben Karlócára került, az ottani szerb pátriárka könyvtárában lel fel a bolgár mult fényes szerepét a déli szláv népek családjában. És már egy évvel később befejezi és titokban másolt példányokban faluról falura adja tovább a bolgár megújulás első irodalmi termékét, amelynek címe: „Szláv-bolgár történelem a bolgár népről, cárokról és szentekről.” A görög részről indexre tett munka érdekében emeli fel lángoló szavát Kotel északbulgáriai városka tanító-papja Szofronij, aki csakhamar Vratza püspöki székhébe került. Nagyszabású életrajza megrázó fejezetekben festi görög elnyomatásban szenvedő honfitársai nyomorát, nélkülözéseit. Egyben mutatja azt is, hogy a Balkán akkori közállapotai egyáltalán nem voltak alkalmasak nagyarányú népi megmozdulás sikeres végrehajtására. Szofronij a több mint tíz esetben ellene szervezett merényletek elől 1797-ben Havasalföldre menekült és Bukarestben megtelepedve hirdette a bolgár megújulás szükségét.

A Havasföldön tekintélyes arányban képviselt bolgár kereskedelem révén Szofronij újabb köröket kapcsolhat be célkitűzéseibe. Mivel a dunai fejedelemségek szintén török főhatóság alatt voltak, a Duna oláh és bolgár partja nem elválasztható határt, hanem összekötő víziutat képezett a két nép között. Így a Dobrudzsában élő bolgár kereskedők is csakhamar tudomást szereztek Szofronij tevékenységéről és ott saját eszközeikből Tulcsa városában 1809-ben megnyitották az első bolgár iskolát. Szofronij hangja elhallatszik a Budán élő gazdag macedóniai kereskedőkhöz is, akik közvetlen szemlélteti a szerémségi szerb szellemi élet virágzásának. És mikor megtudják, hogy egy szerzetes honfitársuk, *Hadzi Joachim Kiricsovszki* 1814-től kezdve modern bolgár nyelven megjelentetett, Krisztus feltámadásáról szóló és egyéb egyházi tárgyú könyvei a makedón városok: Szkopje (Üszkőb), Monasztir, Velesz, Kumanovo, Sztrumica, Stip, Kratovo, Gosztivár stb. tehetős polgárainak költségén jelennek meg, ők sem akarnak amazok mögött maradni. *Kirill Pejcsinovics* tetovói szerzetesek Kiricsovszki hatását mutató „Tükör” c. ugyancsak vallásos műve már a budai bolgárok költségén jelenik meg, csakúgy mint Kiricsovszki művei, a *Királyi Magyar Egyetemi Nyomda* be-tüivel.

A bolgár szellemi élet megújodását egyházi téren is előmozdította az, hogy *Mohammed* szultán 1814–1839 között megengedte Makedóniában az annakidején bolgároktól használt templomok helyreállítását. A Rila kolostor ősi temploma mellett elsőnek Szkopje püspöki temploma nyílt meg és a bolgár lakosság óriási elvi győzelme gyanánt a szultán engedélyezte, hogy az ottani görög püspök mellé bolgár koadjutor kerüljön s az egyházmegyében a görög mellett bolgár nyelvű istentiszteletet is tartanak. A makedóniaiak a következő félévtizedben — a konstantinápolyi görög pátriárkátus minden ellenrendszabálya ellenére — egymásután három görög püspök elmozdítását harcolták ki, ami újabb szellemi kezdeményezések támogatására vezetett a külföldi bolgár kereskedőkörökben. Odessza bolgár kereskedői egy ott élő kárpátaljai származású, *Venelin* nevű nyelvtudóssal fratták meg az első tudományos bolgár nyelvtant, majd megalapították 1835-ben Gabrovó városában az első bolgár nyilvános iskolát. 1830-ban már bolgár nyomda nyílt meg Szamokov városában, 1838-ban pedig Szaloniki-ben. Az utóbbi 1840-ben kiadja az Újszövetség fordítását a gabrovói iskola tudós vezetőjének, *Neofit rilai* szerzetesnek a tollából s ugyancsak makedón földön lát napvilágot az első bolgár néprajzi munka is. Szmirnában 1844-ben jelenik meg az első bolgár folyóirat és ugyanebben az évben már három bolgár nyomda működik Konstantinápolyban, ahol ebben az időben mintegy 30.000 főnyi, főleg Makedóniából származó kereskedőkből, mesteremberekből és zöldkertészekből álló bolgár kolónia alakult ki. *Szofronij* tanítványa, *Bozveli* ebilandári archimandrita mennydörgő szónoklatai vetették közéjük az egyházi önállósítás szikráját. Hiába száműzte őt a pátriárkátus az Athoshegyre, a konstantinápolyi bolgárok megszerezték a lengyel emigráció elvi támogatását is. 1841-ig Szófia, Szkopje és tíz további bolgár vá-

ros nyit saját költségén és kezdeményezésén bolgár tanintézetet és felügyelőségét gyanánt megalakuló iskolaszékek észrevétel nélkül, de szakadatlanul fejlesztik ki a Törökbirodalom bolgár közvéleményét. A kereszténybarát *Abdul Medsid* szultán egyik bolgár születésű nagy befolyású diplomatája, *Bogoridi István*, Havasföld címzetes fejedelme kivitte, hogy az uralkodó a bolgár területek meglátogatásával személyesen hallgassa meg a görög egyház elleni panaszait, majd saját lakóházát engedte át a konstantinápolyi bolgároknak saját templomuk megnyitása végett. Végül pedig engedélyt eszközölt ki arra, hogy a fővárosban két bolgár nyelvű napilap jelenhessen meg, a „*Czarigradszki Vesztnik*” és a „*Makedonija*”, úgyszintén egy irodalmi egyesület, a „*Blgarszka Knizsnica*” alakuljon, saját folyóirattal.

Az athoshegyi Zograf kolostor egy bolgár papja, *Nataniel* most oroszországi teológiai tanulmányai során tudományosan kimutatja, hogy „a bolgár egyház hajdan sem a Szentszéktől, sem Bizánctól nem függött” és Varsó, Prága, Zágráb, Újvidék és Karlóca tudós és egyházi köreibben egyaránt hirdeti, hogy a bolgár feltámadás első útja teljes egyházi önállóság kivívása. Ennek váratlan megvalósulását jelentette a krími háborút követő szultáni szabadlevél (1856). Eszerint a konstantinápolyi pátriárka már csupán egyházi és már nem világi feje a birodalom keresztényeinek s így az összes nem török egyházakozságek külön szervezkedésbe fogtak. A pátriárkátusnak a bolgár szervezkedés elé gördített akadályait Rómában újabb katolikus propagandára használták fel, sőt 1861. márciusában már bolgár küldöttség érkezett oda, amelynek egyik papját a sixtusi kápolnában maga a pápa szentelte a bolgárok pátriárkájává. Az orosz diplomáciának teljes erővel kellett közbelépnie, hogy a bolgárság végleg Rómához ne csatlakozzék: a konstantinápolyi pátriárkátus sürgősen bolgár papokkal töltötte be Plovdiv és Sumen püspöki székeit, majd *Ignatieff* gróf, az új orosz nagykövet pánszláv tervei keretébe helyezte a bolgár egyházi önállóság megvalósítását. Évtizedekig tartott, amíg sikerült rábírnia a pátriárkátust arra, hogy a fennhatósága alatt álló 74 görögkelet-i egyházmegyéből a bolgár lakosságukat külön egyházzervezet keretében önállósítsa.

Ez az ú. n. „exarchátus” azonban a 25 tiszta bolgár egyházmegyéből csak 15 egyházmegyét kapott meg, (1871) a makedóniaiak (Velesz kivételével) és a thrákiaiak mind a pátriárkátus alatt maradtak. Az a jelentőség a bolgár exarchátusnak kulturális szempontjából meg volt, hogy az addig külön-külön iskolaszékek alatt álló bolgár iskolák most az exarchátus egységes irányítása alá kerültek. A tanítók képzése céljából már többjük — pl. Grabrovó, Plovdiv és Sumen városokban — gimnáziumi vagy papnevelő tagozattal bővült. És hogy a vagyonos bolgár rétegekben — akár a török szultán alattvalói voltak, akár külföldi honosok — mennyire élt a mult hagyományainak ébrentartására irányuló tudat, azt jellemzően mutatja, hogy az ifjú Románia királyság területén Braila városában 1869-ben alapították meg a „*Bolgár Irodalmi Társaságot*”, amely a felszabadulás után Szófiába helyezte át székhelyét s amelyből a mai Bolgár Tudományos Akadémia létesült.

III.

Az 1877–78-as orosz-török háború csak részben hozta meg a bolgárok felszabadulását. A „Hübéres Bolgár Fejedelemség” csupán a Duna és a Balkánhegység közötti területet foglalta magában, míg az utóbbítottól délre fekvő „Kelet-rumélia” mint önkormányzattal felruházott török tartomány csak 1885-ben egyesült vele, Makedónia és Thrákia teljesen török fennhatóság alatt maradt, a Dobrudzsa északi részét pedig Románia kapta. 1891-ben, vagyis hat évvel a Kelet-ruméliával való egyesülés után kezdték meg a bolgár középiskolák egységes szervezését. Ekkorra már az orosz nyomás alatt távozott első fejedelem, *Battenberg Sándor* helyét Magyarország egyik leggazdagabb főúri családjának a sarja *Koburg-Koháry Ferdinánd* herceg foglalta el, akinek szívélye volt a műveltségi színvonal minél erősebb fokozása, s ecéltől számos magyar szakembert hívott új hazájába.

Már a századfordulón az analfabétizmus majdnem teljes eltűnésére vezetett a bolgár népiskolázás elterjedtsége. Ennek lefelé és felfelé való kiterjesztését szolgálta az a törvény, amely minden 5000 lakost meghaladó várost, vagy községet kötelezte létesítésére kötelez. Ugyancsak törvény kötelez minden falut évi 500, minden várost évi 2000 leva minimális könyvtári átalány megszavazására. A több ezer városi és falusi könyvtár már korán csiszolta az egyszerű ember irodalmi ízlését és szellemi téren is megővta a bolgár ifjúság mindmáig páratlan erkölcsi koalícióját: Bulgáriában nincs ponyvairodalom és nincs prostitúció, ellenben intézményes a korai házasságkötés (férfiaknál a 25, leányoknál 20 év elérése előtt) és még a falusi ember is elismert szép-irodalmi könyvek, vagy a hazai történelem, népmondák egészen olcsó kiadásait olvassa. És az olvasóhoz hasonló a mai bolgár író elhelyezkedése a nemzet életében. Alkotó tevékenységét teljesen az irodalomnak szentelheti, nem kénytelen főfoglalkozás gyanánt valamely szerkesztőségben működni. Vagy az állam, vagy a város telekkel segíti saját otthona megépítésében, mihez hosszúlejárati kölcsönt kap. Így a mindennapi ellátás, ruházatkodás az olcsó bolgár árpólitika révén oly csekély összeget emészt fel, hogy anyagi függetlensége minden körülmények között biztosítva van.

A bolgár irodalom három fejlődési korszakából az első, ú. n. patriarkális kor emberei fektették le a bolgár felszabadulás szellemi kereteit. Vezetője Vazoff Iván, akinek „A járom alatt” c. gyönyörű, hatalmas regénye már a legtöbb kultúrnyelven megjelent. Mellette Michailowszki, Kiriloff és Velicskoff tűnnek ki. A második, az ú. n. háborúelőtti korszak ajándékozta meg az országot legtermékenyebb íróival és költőivel. Nyugati hatás alatt a nemzetiek már erősen társadalmi és emberi problémák felé fordulnak. Közülük Belcewa Mária, azután Szlawejkoff, Lileff és Ratnoff írásai közül több jelent már meg külföldön, főleg francia fordításban. A harmadik, a világháborút követő nemzedék többféle irányban találja meg tárgyait és formáit. A mai népi problémák szintén megtalálják köztük képviselőiket.

Az irodalom sokoldalúságának megfelelően fejlett a színházi kultúra is. Az 1880-ban Plovdivban alakult első drámai színtársulat Ferdinánd fejedelem (majd király) támogatásával Szófiába tette át működését, ahol 1907-ben a nemzet gyűjtéséből megépült a Nemzeti Színház, Délkelet-Európa legkorszerűbb ilyen építkezése. Városi színházat tart fenn Plovdiv, Várna, Ruzsice, Plevna és Tirnovo. A főváros az állandó színházzal egyidőben kapta meg felsőoktatási intézményét is az egyelőre a tanárképzést szolgáló „Felsőbb Pedagógiai Tanfolyam” révén (1888), amely már 1903-ban három tudománykarból álló egyetemmé alakult át. Ugyancsak a világháború előtt, 1911-ben lett külön jogi személyé az 1869 óta fennálló Irodalmi Társaság mint „Bolgár Tudományos Akadémia”, amelynek három (történetnyelvszemélyi, orvos-természettudományi és jogtudományi) osztályán 40 rendes és 60 levelezőtag működik. A mellette fennálló számos tudományos társulat között — Bolgár Történelmi Társulat, Néprajzi Társaság, Régészeti Társulat, Közgazdászok Szövetsége, Matematika-Természettudományi Egyesület, Bolgár Látérfutások Társasága, Földrajzi Társulat, Bolgár Vegytani Társaság stb. — első helyen áll a Paisszi szerzetesről elnevezett „Otetz Paisszi Egyesület”, amely e néven az ország egyik legnagyobb és legrégebb folyóiratát jelenteti meg. Az ország szellemi életét jellemzi jelenleg több mint 300 irodalmi és szakfolyóirata és 700 napi- és hetilapja.

Ferdinánd fejedelem első intézményei között szerepelt egy nemzeti könyvtár létesítése Szófiában, amelyet azután Plovdivban, Tirnovóban és Sumenben követett egy-egy regionális nemzeti könyvtár kialakulása. Ez a szellemi decentralizációs törekvés indokolja, hogy nyomában máris megüld a bolgár bibliográfiai és enciklopédikus irodalom. Bulgária nagy nemzeti enciklopédiája 1899—1907. években jelent meg Plovdivban „Enciklopedicseszki Recsnik” néven, a bolgár nemzeti életrajzok feldolgozását Arnaudoff professzor adta „Blgarszki Pisszatel” néven, 1900 óta jelenik

meg a szófiai nemzeti könyvtár, 1911 óta a plovdivi könyvtár bibliográfiai közleménye.

Az uralkodó közismert természetbúvárkodásának eredménye gyanánt nem csupán a Szófia egy régi mecsetében elhelyezett Nemzeti Múzeum bővült tekintélyes mértékben, de az udvar eszközeiből fenntartott Természettudományi Múzeum és a Királyi Növénykert európaszerte elismert hírnévre tettek szert.

Ebbe a minden vonalon hatalmas eredményeket mutató fejlődésbe mélyen hasított be a bolgár háborúk korszaka, amely 1912-ben az első Balkán-háborúval kezdődve, úgyszólván megszakítás nélkül folytatódott tovább a második Balkán- és a világháborúval. Ez utóbbinak a folyománnyaként Bulgária négy oldalról szenvedett el legsúlyosabb területi megcsónkításokat és ezer sebből vérezve, a Balkánfélsziget koldúsának sorsára jutva kellett az újjáépítés művéhez kezdenie. A bolgár élniakarás hatalmas erőpróbái ezúttal is felfigyeltették a világot. Először is a bolgár szellem szüleménye a kötelező munkaszolgálat. Ez nemcsak pótolta a bolgár ifjúság katonai keretekben történő fegyelmezését, hanem olyan közmunkák végrehajtását tette lehetővé, amelyek a jóvátételek terhe alatt roskadozó ország egész struktúráját lényegesen megváltoztatták.

A munkaszolgálat eredménye gyanánt nagyjelentőségű új vasútvonalak tártak fel új gócpontokat a gazdasági élet számára. A hallatlan gyorsasággal modernizálódó bolgár városok élén maga Szófia is — amelyet Ferdinánd a fejedelemkorában a kicsi német hercegi székvarosok módjára épített ki — Délkelet-Európa egyik legmodernebb közületévé vált. A világháborút követő években, a munkaszolgálat legmesszebbmenő bekapcsolódásával épültek meg az összes minisztériumok, a hét tudománykarra kibővített egyetem, az egyetemi könyvtár, a Tudományos Akadémia, a Bolgár Nemzeti Bank, az Igazságügyi és a Statisztikai Palota új otthonai, a legnagyobb szálló- és fürdőépületek, a tengerparton pedig Várna lett Délkelet-Európa legnagyobb szabású fürdőhelye.

Az újjáépítés ugyanezzel a lendülettel folyt szellemi téren is. A húszas években létesített „Bolgár Régészeti Intézet” Fehér Géza hazánkfia állandó részvételével folytatott ásatásai révén egészen új eredményekre jutott a történetkutatás. Az elszakított területek nép- és földrajzi, gazdasági és történelmi múltjának vizsgálatára alapították ugyanekkor a *Makedóniai*, a *Thrákiai*, a *Dobrudzai* és a *Nyugatbulgár Tudományos Intézeteket*. De ugyanekkor figyelemmel voltak arra is, hogy a tudományos készütség elérésében nagyon sok bolgár ifjút a kényszerű kenyérkereset akadályoz meg. Ennek orvoslására az állami egyetem mellett „Szabad Egyetem” néven olyan intézményt szerveztek, amelynek egyetemi tanárok által esti órákban tartott szabályszerű főiskolai kollégiumai és vizsgái kapcsán közzgazdasági, konzuli vagy közigazgatási képesítést szerezhetnek azok, akik az egyetem nappali előadásait nem látogathatják.

Ugyancsak a húszas években államosították a századforduló után alapított képzőművészeti és zenei szakiskolákat, főiskolai ranggal és szerveztek állami jelleggel külön Nemzeti Operatársulatot. A főiskolások egész sora Magyarországra kap ösztöndíjakat. Különös jelentőségre tarthat számot a Szófiában létesített új *Szövetkezeti Főiskola*, amely a szakmai kartellek teljes hiányában kitűnően prosperáló bolgár parasztszövetkezetek vezetőrétegének tudományos képzését szolgálja. A szófiái múzeumok száma már tízre szaporodott.

A bolgár tudományos életnek a békeszerződések okozta viszonyokba való fokozottabb bekapcsolódása céljából a harmincas évek végén Szófiában megnyitották a *Bolgár Kisebbségi Intézetet*, amely a négy elszakított terület problémáinak kutatóintézeteivel karöltve hatalmas munkaterületet nyert, továbbá párisi és genfi mintára a „*Nemzetközi Kapcsolatok Felsőbb Tanulmányainak Intézetét*”. Ez utóbbi a tudományos betetőzése annak a tevékenységnek, amelyet a háború után a fővárosban létesített olyan intézetek és társaságok fejtenek ki, amelyek az egyes nagy nemzeti kultú-

rakkal való kapcsolatokat szolgálják: az *Alliance Française*, az *Opera Italiana pro Oriente*, a *Magyar-Bolgár*, a *Bolgár-Török*, a *Német-Bolgár Társaság*, amelyhez legújabbban a szófiai *Német Tudományos Intézet* megnyitása is járult. Ezek a sokoldalú kapcsolatok is egyik bizonyosságát nyújtják annak, hogy a bolgár tudományos élet sohasem mozgott a pánszláv beállítottság vonalán, ami élesen megkülönböztette a nagyorosz, cseh, szerb és a világháború előtt szintén pánszláv behatásokat mutató román tudományosság módszereitől. Ez a körülmény adja meg a bolgár tudományos eredmények nagy értékét a szlávssággal határos nemzetek, tehát a magyar tudomány kutatásai számára is és teszi mindenképpen kívánatosá a Bulgáriával való kapcsolatok minél szorosabb kiépítését.

Ha a jelennek ezeket az eredményeit és Bulgária örvendtes megnagyobbodásának, Makedónia, Thrákia, Nyugatbulgária és a Dél Dobrudza visszakerülésének tényét egybevetjük a bolgár múlt bevezetőben feltárt, éppen oly dicsőséges, mint súlyos fordulataival, úgy önként adódik az a megállapítás, amelyben e sorok írója a bolgár viszonyok megismerése kapcsán már egy évtizeddel ezelőtt összegezte a szófiai Szabad Egyetemen tartott előadását: Bulgária nagy multjánál fogva hivatott letéteményese, Szófia pedig centrális fekvése és páratlan tudományos intézményei révén szemlelmi gócpontja lesz a Balkán jövőjének. Mert igazi, életképes kultúr-nemzetnek csak az számít, amely a multban —

láttuk a bolgár történelem megrázó fejezetei kapcsán — példáját adta élni akarásának, a modern államok között pedig egyforma tekintélyt, hírnevet élvez a világ tudósainak és katonáinak ítéletében.

Szende Zoltán

IRODALOM. — W. Miller: The Balkans. London, 1908. — K. Nikoloff: Das Handwerk- und Zunftwesen in Bulgarien während der Türkenherrschaft. Diss Leipzig, 1908. — J. Mac Donald: Tzar Ferdinand and his people. London, 1914. — A. Ichirkoff: La Macédoine et la constitution de l'Exarchat bulgare. Lausanne, 1918. — P. N. Miliakoff: Über Mazedonien. Leipzig, 1918. — C. Kassner: Bulgarien — Land und Volk. Leipzig, 1918. — N. Zlatarski und A. Stanoff: Geschichte der Bulgaren. Berlin, 1922. — R. v. Mach: Aus bewegter Balkaneit. Berlin, 1928. — S. Radeff: La Macédoine et la Renaissance Bulgare. Sofia, 1918. — L. Lamouche: La Bulgarie. Paris, é. n. — K. Spissarsky: La Bulgarie au travail. Marseille, 1929. — V. Jordanoff: L'instruction publique en Bulgarie. Sofia, 1926. — A. Hajek: Bulgarien unter der Türkenherrschaft. Stuttgart, 1925. — Szende, Z.: La Bulgarie et la coopération intellectuelle d'après-guerre. „La Bulgarie“, 1932, jún. 28., 29. sz. és bolgár ford. „Otetz Paissy“ 1932, IV. füz. — Szende Z.: Bugariens Bildungs- und Kulturstätten. „Der Bulgarienwart“, 1932, II. füz. — H. R. Madol: Ferdinand von Bulgarien. Berlin, 1932. — Szilády Z.: Bulgária. Budapest, 1932. — Fehér G.: A bolgár-törökök műveltsége, Budapest, 1940. — Iv. Dujčev: Mazedonien in der bulgarischen Geschichte. Sofia, 1941.

A mai szlovák társadalom regénye

Milo Urban: Zivy bic (Az élő ostor)

Milo Urbanról a tájékozott olvasó éppoly jól tudja, miként a szlovák értelmiségi ember, hogy a szlovák szépirodalom legjelentősebb élő képviselője. Első, máig legfontosabb regénye, a *Zivy bic* több fordításban is megjelent. Élő ostor címen átvette a magyar érdeklődő is. (Sándor László fordítása, Pozsony 1938.) Ez a regény tulajdonképpen szépirodalmi igényű emlékirat az első világháború kavargásába szédült szlovák faluról. De aki elolvasta, észrevette ennek az írónak ábrázolási törekvéseit. Az *Élő ostor* arról a szlovák faluról szól, amelyik még a magyar világban, a régi Magyarországon világában él. Az író azonban nem állott meg ennél az időpontnál. Mintha szenvedélye a szlovák valóság elmondására sarkantyúzná, Urban az *Élő ostor* után megírta a *Hmly na úsvite* (Köd a pirkadatban) című regényét, a népi valóság új változatát a *Tátra* alatt. Ez a regény olvadozik a mondanivaló bőségétől. Urban itt már nemcsak a tipikus szlovák faluról szól a csehszlovák évek mámoros lelkesedéssel kezdődő és fanyar kiábrándulással végződő fázisában, hanem hozzáfesti az egész világháború utáni szlovák életet. Könnyedén álcázva megjelenik a regény figurái között Andrej Hlinka is, a népi pap és rettenhetetlen tribun. A szlovák falu gazdaságilag lassan tönkremegy, nincs munka, a férfiak kénytelenek Amerikába vándorolni, vagy Prágában keresni munkahelyet. Aztán lassan a magára maradt falu mégis magához tér, újra megtalálja Istenét, törvényeit, természetes mivoltát és szerepét a szlovák öncélúság kibarcolására. Ennek a ciklusnak harmadik része az a regény, amely mostanában jelent meg ezzel a címmel: *V esídlach* (Kelepcében). Ez a regény már a legfrissebb évekről szól, a szlovák társadalomnak azt a belső nyugtalanságát, forrongását mutatja az író, amelyik a szlovák jelennel okozatszerűen összefügg.

Nagyméretű epikus ábrázolásról van szó s az olvasót tüstént meglepi az író bátorsága, mellyel a legkényesebb anyagot alakítja ki s meglepő együttes művészi készsége, mellyel az ábrázolást hozzáférhetővé teszi. A szlovák nemzeti élet legújabb átalakulásairól nem jelent meg mind máig összefoglaló és feltáró jelentőségű mű, történelmi vagy publicisztikai munka. Urban regénye duplán is számot tarthat tehát az olvasó érdeklődésére, mert nemcsak a szlovák irodalmi igényeket, hanem történelmi érdeklődésünket is kielégíti. S a regény olvasásakor eszünkbe jut,

hogy valóban az irodalmi megfogalmazás jelentősebb minden más megfogalmazásnál is, mert a valóságot, a figyelemreméltót mindennél érdekesebben tudja elénk tárni. A magyar értelmiség, mely természetesen érdeklődéssel tartja számon a szlovák megnyilatkozásokat, föltétlenül érdekes, elolvasásra, megvitatásra való könyvet kapott Milo Urban új regényében. Egy szlovák nemzedék vallomása ez a mű, ama csehszlovák korszakról, melyet éppen e: a nemzedék szüntett meg és alakított át öncélú szlovák formává. Tudnivaló, hogy a regény szerzője éveken át a természetudo mányú hiteles tapasztalat közelségéből szemlélte és tapintotta a szlovák jelen dolgait, mint a szlovák Hlinka-féle néppárt napilapjának szerkesztője és annak a társaságnak tagja, amelyből a szlovák forrongás arbiterei kimerültek. Az író tehát hiteles tanúja annak az anyagnak, amelyet oly érdekes módon ábrázol.

A regény Pozsonyban játszódik le. Pozsonyban, ebben a régi történelmi városban, mely annyiszor látta falai között a magyar szellem és fiatalság forrongását. Urban a szlovák fiatalság városát mutatja be nekünk pozsonyi képeiben. Pozsony azonban csak annyiban érdekli őt, amennyiben a szlovák társaság eseményeinek színhelye. Sehoh a regényben nem tér ki a szerző e városra, reflexiói csupán itt-ott emelnek ki egy-egy ismerős utcát, a Dunát, a dómot és az egyetemi internátust. De azért benne van a regényben Pozsony impressziója, benne van érdekes ízeivel együtt, úgy, ahogy a szlovák érzékek számára ez a város a félmultban megörökítette magát. Urban mintegy a szlovák parasztságának középosztályá alakuló folyamatát kíséri nyomon, amikor eseményeinek színterét a trilógia első két részében szereplő árvali falu után Pozsonyba teszi át. Az elmúlt két évtized alatt valóban úgy jöttek Pozsonyba, az iskolákra, elsősorban az egyetemre, a közeli és távoli vidék szlovák fiataljai, ahogy azt Urban pontosan leírja! Pozsonyba jöttek, hogy néhány év múlva diplomával a zsebükben ismét visszatérjenek szülőföldjükre és ott folytassák a munkát a nép között, mint értelmiségi rangú és polgári szerepű vezetők. Az író nagyon jól ismeri az 1930-as évek fiatal szlovák értelmiségének világát. De éppúgy ismeri a szlovák társadalmat is Pozsonyban.

A regény első felében a főhős egy Mahut nevű egyetemi hallgató, az egyetemi internátus lakója. Komoly, jel-

lemez idealista lény, aki azonban anyagi és erkölcsi gatlásai miatt a Dumába veti magát. Kihúzzák a folyóból s a fiú szembekerül azzal a világgal, amely őt megmentette. Ez a világ pedig nem azonos az alulról jövő szlovák rétegek vágyainak világával. Mahuttal szemben áll Kalnicky volt miniszter, a vidékről Pozsonyba kerülő, gyorsan meg gazdagodó és plutokrata mohósággal élő szlovákság képviselője. E miniszteri figura, mely mögött könnyen ott sejtethetjük a közelmúlt szlovák politika életének két-három élő alakját is, kitűnő alkalmat adott arra, hogy az író részletesen kirajzolja benne a csehszlovák irányzatú szlovák politikai és gazdasági felfogás minden jellemző vonását. Kalnicky és Mahut összeütköznek. S ez az összeütközés két világ összeütközése. A régi világé, melyet a hatalmára felfókény, korrupt természetű, heves és szerencsétlen kezdeményezésű, kiesinyes és bosszúálló Kalnicky képvisel az újjal szemben. Az újjal, a fiatalok világával szemben, akik tisztán és becsületesen készülnek a nemzeti hagyományok átvételére és a nép vezetésére s nem ismernek semmi más célt, mint a falusi nép megváltását. A két főszereplő köré csoportosítja az író a többi szereplőket. Látjuk a szlovák diákok pozsonyi napjait, utcai tüntetéseiket, hangos mulatozásait. Az egyik oldalon az autonómista diákok táborát, a másikon pedig azokét, akik a politikai hatalmon lévők járszalagján vezetetik magukat a húsos fazék felé, engedelmesen, a hatalom irányítása szerint. Az író elvezet minket közben a szlovák vidékre is. Megdöbbentő képet nyújt a szlovák ipari életéről és a falusi nagy gyártelepen élő munkásság helyzetéről. Biztos kézzel, jó ismerettel mutatja meg itt is, milyen volt a szlovák munkásság helyzete akkor, s miért sodródott ez a néptömeg a politikai

anarchia hullámaiba. Ahogy Urban leírja a sztrájkoló munkásokat, maradandó képet fest elénk. Itt is érezzük ennek a regénynek szinte cáfolhatatlan valóság-hitelét. A megváltás azonban ott csírázik a szlovák fiatalságban. A romlott társaság tagjai közül emelkedik ki Kalnicky miniszter fia, akit az árvai faluból a pozsonyi egyetemre jövő fiatal barátja erkölcsi bátorságával ébreszt fel a megtisztulás és átalakulás számára. És ez a változás nincsen áldozatok nélkül. A miniszter családját egymásután érik csapások, de az áldozatok kálváriáját meg kell járnia a sztrájkoló falu munkásainak is. A cseh esendőrök golyói leterítik a kenyérükért kiálló munkásokat. Egy bírósági tárgyalás, amely ezt az esetet felgöngyölti, leereszti a függőnyt az egyik szlovák világra, a rosszabbra és felhúzza az új szlovák világ színterének függönyét. Erre a színtérre elsőnek mely megtisztulással a halott apától érkező Kalnicky-fiú lép. Azután társaival együtt elhagyja Pozsonyt, hogy magába fogadja mindnyájukat a szűkebb szülőföld, a szlovák falusi világ.

A most alakuló szlovák középosztály új biztonságát és zavaros józanságát tehát ilyen anyagiasságból, önzésből, csalásból, hazugságból feltörő fiatalság alakítja ki. Ez az új Urban-regény legfőbb mondanivalója a súlyos és érdekes részletek mellett, melyek néha a valóság beszámolójaként hatnak, mint egy friss újságröport. Ez azonban nem jelenti azt, mintha ez a regény kevésbé művészi volna, mint az előző Urban-regények. Urban a reális látásmód és a realista ábrázolás híve, de eredeti prózaírói talentum fejleszté, színesíti, a hasonlatok és szép szavak egyéniségével hitelesíti heves mondanivalóját.

Szalainai Rezső

Körösi Csoma Sándor a kortárs szemével

Ujfalvi Sándor a diák Körösi Csomáról

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában most jelentek meg Wesselényi Miklós barátjának, *mezőkövesdi Ujfalvy Sándornak Emlékiratai*. Az ízes magyar nyelven írt érdekes és értékes visszaemlékezések sok és bő adatot közölnek az erdélyi reformkor nagy férfiairol. Az egyik legérdekesebb arckép kétségtelenül Körösi Csoma Sándoré; ez azért is figyelemreméltó, mert forrásértékekkel bír a nagy magyar tudós életének kezdő szakaszáról.

Tanulótársaim közül egy kitűnő egyéniséget említek meg: Körösi Csoma Sándort . . . Én közelről ismerém. 1799-től 1811-ig tanultam vele egy szakosztályban, tehát tizenkét egész év alatt közeli viszonyban álltam vele; azon években pedig, midőn érzés, hajlam és az adott szó még mind ártatlanok és igazak.

Körösi székely katona, szegény szülőktől származott: atyja tíz éves korában gyalog kíséré Enyedre; az úton egy magyar forintot költött rá; de sohasem többet azután. Pár évig szolga volt Viski Sándor és Elek tanulók mellett. Kilenven tanuló közt már az első évben legelső volt. Kis Marczit egyedül versenyzett véle, de csak kezdetben, ez is elmaradt s többé tőle sem érte. Emlékező tehetsége szintoly nagy volt, mint szorgalma: amit olvasott, sohasem feledte. Ritkán beszélt, többire röviden s mint gyermek is mindig megfontolva: figyelmét legcsekélyebb tárgy sem kerülte ki. Termete közepes, zömök, vállas, izmai, csontjai kemények, mindnyájunk közt a legerősebb, arca szabatos szép idomú és férfias; nézése mélyedt, jelentékeny, hallgatag. Rendszerint eledele cölegyom cipő, gyümölcs, túró vagy saláta. Hússal ritkán, nyálánkság vagy hevítő itallal seha sem élt. A víz italtól napokig eltartóztatta magát. „Nekem sokan parancsolnak — mondá — hadd harancsolhassak én és gyomromnak. Ti is tehetnétek, de nincs akaratotok“ . . . Rendesen a kopacz földön, vagy deszka padlózatán hált. Beteg soha, még kornyadozó sem volt. Egykedvű, se vigabb, se komorabb. Nagy kedv, bú, harag,

bosszú, félelem vagy csak megrebbenés is, szolgáltság vagy elhittség . . . szóval az indulatoknak bármilyen neme erczen vagy taglejtéseiben soha sem volt látható. Laptá, czigle vagy más gyermeki játékban nem vett részt, de az ügyesebb játékos nagy helyeslé. Uszás s borközásban nagy részt vett és mindnyájunkat feljűlmult. A szerencsejátékokat bolondságnak nevezte, gyűlölte . . . Énekelni, táncolni, vagy csak ugrálni is sohasem láttam, de a jó táncost gyönyörűséggel nézte. Tanulás vagy foglalatosság nélkül bár pillanatig sem volt. Mint szolga gyerek a szobát kiséprette s a szemetet a kijelölt dombra vívén, ezalatt is szorgalommal tanult; tanítónk pedig ilyenkor az ablakhoz szólítván feddő hangon figyelmeztetett, hogy a szolgálfiú a mi kevés időt kötelessége megenged, tanulásra s nem ledérségre fordítja; mi pedig drága időnket ellesbeljük.

Ő független volt a szó szoros értelmében, mert akaratján s indulatján uralkodni tudott. Iskolai éveit is megróvás és büntetés nélkül járta le; mivel sok van mondva, mert a szoros szabályokat akkor mind megtartani, főleg a durva deák szeszélyeit ellalálni . . . nem kis feladat vala.

Szorgalmas tanulása után annyit tudott, hogy a próbatéteken ritkán szőlítették. Néha megkérdetve, a tanítót megakasztotta s udományos értekezéseivel zavarodásba hozta. Ennyi kitiüntetés mellett sem vala elhitt vagy túlbizakodó.

Hazuról néha székelypogácsát kapván, nem költötte el, hanem feldarabolva, pénzen eladta. Pénze mindég volt, mi gyakran kölcsönöztünk tőle, ő soha senkitől. De szigorúan megbírálta elébb a kinek pénzt hitelezett; ha meg volt győződve, hogy pontosan fizet és korhelségre nem fordítja, mert akkor kérlelhetetlen vala. Jó gazdaságát szép eredmény koszorúzá, mert az iskolából öt ezer forintot vitt ki magával; és azt mint követésre méltó példát mutatta fel, mondván: hogy erős akarat előtt minden, még a szegénység is meghajol és független állást szerez.

Göndolkodó, mély eszű, de sebes feltaláló eszű nem volt: a kibe ílyet ismert, respectálta. Éleset, furfangos szó-

kat mosolyogva hallgatott: de ő soha nem mondott. Öltözetére kevés gondot fordított, de rongyos vagy piszkos sem volt; inge, nyakkendője mindig tiszta. Télbe, nyárba egyformán posztó gúnyát viselt. A legnagyobb hőségben sohasem izzadt, csikorgó hidegben sohasem fázott. Ily lángész, erős jellem és testi erő túlnyomósága mellett is elhitt, vagy felsőbbségét mással éreztető nem volt. A tanároknak kiválasztottjok, tanuló társainak bámulás tárgya volt. Mindezt jól tudta, de egykedvűleg vette ezt is, mint minden egyebet. A jó tanuló s erkölcsös fiút becsülte, de barátsági viszonyban bár eggyel sem volt. A barátság boldogító érzése szintoly ismeretlen volt előtte, mint gyűlölet vagy irigység. Jövőről nagyszerű jóslatok szárnyaltak: vitéz hadvezér, nagy államférfiú, hazájának, nemzetének díze leend sat...

1816-ik évben a Göttingai Egyetemre utazván, Bécsben meglátogatott: szállásra magamhoz hívám, nem kis bámulatomra el is fogadta: mert másszor legcsekélyebb elkötelezettséget nem fogada el. Östve pedig a számára készített ágy mellett a padlózatra teríté úti köpenyét s nadrágát feje alá téve hosszan nyúlt rajta. Ellenvetésemre azt felelé: hogy hosszú út áll előtte, szoktatni kell a rossz testet nélkülözéshez, mert a test hálátlan s minden kényeztetést megbosszul. Öt napot mulatott Bécsben, a búcsúvételkor mosolyogva szólított me, hogy Göttingába mi okból megy, mert hitem szerint már minden tudományt kimerített. „Nem meggyőződésem visz: az emberek előítéletét akarom kielégíteni... de nem mulatok soká; mert nálam drágább az idő, mint másoknál.”

Mintegy pár év múlva jött vissza Göttingából, de szokása ellen kedvetlen hangulatban. Másnap elbeszélé nekem, hogy Göttingában Kanyaró nevű földije 100 darab aranyat vett fel tőle, szentül megígérvén, hogy Bécsből pontosan megküldi, de félve már, hogy semmit sem tud róla s ha Eichorn göttingai tanár 30 aranyat nem kölcsönöz neki, le sem utazhatik... „a pénz még hadján, de mindig öszinteséget színlett, s utóbb így rászedni: iskolás pajtástól s főleg földitől ily gyalázatosan lefőzetni, annyira kedélyemre hatott, hogy vastag hypocondriát kaptam s csakis az Eichorn lelkes felrészására lehettem képes kiucsdni. Érzem, hogy a sebet végig viend magammal: e miatt sok jótett marad el tőlem, s következésiben sok boldogító érzés is...”

En komolyan szólított meg s rossz bajnoknak nevezem, ki egy kardvágásért akár mily fájdalmasan hatott légyen is az meljére, vonakodnék többé jó ügy mellett harcolni; üdveztőnknek kitérésére s eljárására is hivatko-

zám... „Szép költészet barátom! magadszerű könnyű természet jót-rosszat könnyen vesz; de az erős akarat s vastag vér kevesebb örvend, de annál mélyebben érez”... Kíméletből nem vitakozám tovább. De nem helyeslém állítását és most 40 évi tapasztalatom sem ingadoztatott meg akkori hitemben. Kérdém azután, hogy a Göttingai tudományos aknában mi nemes érzeket zsákmányolt ki? „Reménységem fölött”; mondá, „a zsidó Exegesist, főleg az arab s török nyelvet, mik tervemnek főtényezőji”...

És ekkor pendíté meg előttem legelőször keleti úti tervét; de a mit én akkor a megcsalás szülte vastag vérnek tulajdoníték.

Kanyaró Dani ekkor Dicső Szt. Mártonban egyhitű lelkész volt; de a nagy tekintélyű Eichorn az angol követéségnél zörgetett érte, a bécsi kormány pedig megölözve a falusi szegény lelkészt, az Erdélyi Egyhívők Egyház fótanácsán rendelte el a 100 aranyat rögtön felvétetni. Az pedig szűk pénztárából kielégíté Körösit; és ez Eichorn.

1820-ik év utólján romladéki lakomban búcsú venni meglátogatott. Szokott csendes kedélyén újra változást tapasztalék. Békétlen és szavaiban némi daczoló modort vett. Közlélem vele észrevételemet: fejtét rázva búsan mondá:

„Sietnem kell e földről, hol még az érettebb emberek is tele vannak előítéletekkel. Megtámadtak mindenfelől, hogy úti tervemmel hagyjak fel, mert kivihetetlen s hogy eszelősség szüleménye. És én keblemben fiatal éveim óta láplált vágyaimat értek feláldozom: a mire tizenhárom élő s holt nyelvet szereztem meg: mire annyi nélkülözés és sa nyargatással készítém el testemet: soká viaskodám balítéletjeik ellen s utóbb békétűrésem rövásán végződött.” „Igy nem jó!... mondám... Göttingából elcsüggedve, most meg hazádból békételen hangulatban indulsz ki: e két szó régen nem létezett szótáradban s én azt javaslom, hogy rögtön töröld ki; mert ezentúl nagyobb szükséged lesz békétűrésre, mint nekem vagy másnak.”

Nem felelt, de arca földerült s jobbmot hévvel rázó meg: a búcsúvételkor lelkesedve volt a hogy sohasem látam az előtt. „Barátom! a nagy kérdés megoldása... elődeink ősi lakhelyét fölfedezni... az én feladatommá vált. A nagy célnak megfelelő lesz egykor jutalmam. Elj boldogul barátom és leszel is, mert könnyű véredet kevés boldogítja”... és szokása ellen francia hévvel borult nyakamba, mit azelőtt sohasem tett.

Ez volt vele utolsó találkozásom.

N É G Y V I L Á G T Á J K R Ó N I K Á J A

A Pécsi Eggetemi Kisebbségi Intézet közlése

ÉSZAK

A szlovákiai magyarság életében az utóbbi hónapokban nagyobb számmal jelentkező kulturális megmozdulások mellett egyik legnagyobb jelentőségű esemény, hogy újból megkezdte működését a Szlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség. A jövőben ez a szövetség lesz a szlovákiai magyar testnevelési ügyek legfőbb irányítója és ellenőrzője. Az egyes sportágak szerint külön szakosztályokat alakítanak. A Szlovákiai Magyar Labdarúgók Szövetsége a Játékvezető Testülettel együtt beolvad az SzMTSz-be és ennek keretében külön ügyrend alapján folytatja működését az eddigi keretek között. A Szövetség elnökének, Révay Jánosnak szavai szerint az SzMTSz legfőbb feladata, hogy valamennyi szlovákiai magyar sportolót és egyesületet egységes szervezetbe tömörítsen. Az alapszabályok jóváhagyása lehetővé teszi nemcsak a magyar sport további fejlődését, hanem a szlovák állam sportéletébe való szerves bekapcsolódást is. A szlovák sportkörök arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a nemzetiség sportját egy-egy átfogó szervezettel kell képviselni. A németeknél a DTSV látja el ezt a feladatot. A ma-

gyaroknál az SzMTSz az összefogó szerv.

A jóváhagyott szabályok lehetővé teszik az SzMTSz-nek azt, hogy a magyar sportegyesületek és sportalakulatok megalakítását és szervezését támogassák, hogy minden magyarlakta vidéken a magyar fiatalság rendszeres testnevelését biztosítsák. A Szövetség nemcsak arra szolgál, hogy a szlovákiai magyar sportegyesületeknek szervezete legyen, hanem elismert ellenőrző és vezető szerveként irányítsa a szlovákiai magyar ifjúság testnevelését, sportügyekben véleményny mondjon és javaslatot tegyen az illetékes hatóságok előtt. A sportolók ösztönzésére létesített jelvényeket is bevezetik. A szövetség ezenkívül versenyeket, tornákat rendez, vándordíjakat alapít. Azokban a sportágakban, amelyekkel főbb magyar egyesület foglalkozik, megrendezik a magyar lajnokságot.

Kulturális téren jelentős esemény a szlovákiai magyar képzőművészek országos kiállítás. A kiállítást, amelyet az ilén harmadikban tartanak meg, a pozsonyi Képzőművészeti Egyesület rendezte a Szlovák Művészházban. A kiállítás beleilleszkedik a magyarságnak abba a törekvésébe, mely a magyarság szellemiségét elsősorban kulturális megnyilat-

Lozásban kívánja kifejezni.

A kiállítást ünnepélyes körülmények között nyitották meg, és így ez nemcsak művészi, hanem társadalmi eseménynek is számított. A megnyitáson nagy számmal jelentek meg a szlovákiai magyarság vezető egyéniségei. A magyar közélet vezetőin kívül több szlovák és német képzőművész is megjelent. A kiállításon a szlovákiai magyar művészek jóformán teljes számmal résztvettek; 24 képzőművész állított ki. A kiállítás az elmúlt két esztendő alatt kiszínesedett, új életre kapott szlovákiai magyar képzőművészet fejlődéséről tett tanúságot.

A szlovákiai magyarság kultúréletének másik jelentős eseménye a május hó folyamán megtartott nagyszerű hangverseny, amelyet a *Bartók Béla-Daleggesület* rendezett. A szlovákiai magyar írók a budapesti könyvnapokon is részt vettek kiadványaikkal.

Kulturális téren igen jelentős még az az előadás-sorozat, amelyet a szlovákiai magyar műkedvelők rendeztek Pozsonyban július hó folyamán. A szlovákiai magyarság életében mindig nagy szerepet játszottak a műkedvelő színtársulatok. Igazi jelentőségüket akkor kapták, amikor a hivatásos magyar színészet Szlovákiában megszűnt. Ezeknek a műkedvelő színi gárdáknak az irányításában különösen a Szmke-nek van nagy jelentősége. Ez biztosíték egyúttal arra, hogy a műkedvelők abban az irányban működnek, amit a magyarság érdeke megkíván. Magyar műkedvelő csoportok Szlovákiában ott működnek, ahol a Szmke-nek helyi csoportja volt a múltban. Pozsonyban, Főréven, Püspökín, Vereknyn, Alsócsitáron, Barslédecen, Egerszeg, Gerencsér, Ghymesen, Pogrányban, Vicsápapátin, Zsérén, Késmárkon, Iglón, Lasztócon és Nagyszalácon. Műkedvelői előadásokat tartottak még egyéb magyarlakta helyeken is: Alsóhodókon, Berencsen, Felsőkirályiban, Menyhén, Nyitracselín, Lócsán és Zólyomban. Nem voltak viszont műkedvelői előadások: Nyitrán, Eperjesen, Alsómecenzéfen, Csetneken, Dobsinán, Gölnicbányán, Korompán, Magyarbödön és Poprádon ahol pedig a Szmke-nek jól működő szervei voltak. Ennek oka az volt, hogy ezekben a községekben rengeteg nkadály tomyosult a népi színjátszás elé.

Mindenesetre azon helyek közül, ahol műkedvelői élet folyt, Pozsony emelkedik ki legjobban. Pozsonyban jelenleg négy jelentős műkedvelő színi gárda működik: a *Toldy-Kör*, a *Keresztény Kultúr-Kör*, a *Kis-Kárpátok Turista Egyesület* és a *Vas Sport Club* műkedvelői. A pozsonyi műkedvelők az utóbbi három esztendőben a szokásos színiévadban, havonként egy, sőt néha két színelőadást is tartottak. Sőt az 1940- és 1941-es esztendőben nyáron hét-tíz napos előadásorozatot rendeztek.

Míg Pozsonyban a műkedvelői színjátszás színvonala sokszor eléri a hivatásos színészet színvonalát is, addig vidéken a gazdalfjak, földművesek és kisiparosok alkotta műkedvelő társaságok az ősi játékosztón erejével értek el sikert. A vidéki egyesületek közül egyike a legjelentősebbeknek a *főrévi Haladás Sport Egyesület*, a *Magyar Gyermekelőadó Egyesület* és a *Katolikus Kör*. Vereknyn egyfelvonásos színdarabokat adtak elő a műkedvelők, Püspökín főleg betlehemes játékkal szerepelnek. Jelentős szerepük van a Nyitra-környéki összefüggő magyar nyelvterület községeinek is a műkedvelő színjátszás terén. Itt különösen Barslédec, Berenes, Egerszeg, Felsőkirályi, Gerencsér, Menyhe, Pográny és Zsére viszik a vezetőserepet. Szlovákia egyéb részeiben csak azok a helyeken van műkedvelő élet, ahol erősebb magyar szórványok élnek.

E fejlett műkedvelő élet következtében az idén nyáron is lehetővé vált Pozsonyban egy előadásorozat megrendezése. Az idény július 2-től 15-ig tartott. Az előadások a Városi Színházban voltak és az előadókat a Toldy-Kör, a Keresztény Kultúr Kör, a Vas Kultúr Szakosztályának műkedvelői adták. Az idén a Kis-Kárpátok Turista Egyesület már nem szerepelt, mert a cserkészlet működését a szlovák hatóságok nem engedélyezték; így helyettük új műkedvelő egyesület lépett a színpadra: a *Pozsonyi Torna Egyesület* műkedvelői. Az idény alkalmával a négy egyesület 9 darabbal szerepelt.

Műsoruk a következő volt: Jézusfaragó ember, előadta a Toldy-Kör, Pacsirta, előadta a Vas, a Falu rossza, előadta a Keresztény Kultúr Kör, Házasságok az égben kötetlenek, előadta a PTE, Rang- és mód, előadta a Vas, Hazudj nekem, (Bókai vígjáték) előadta a Toldy-Kör, Az ördög nem alszik, (Vaszari vígjáték) előadta a Keresztény Kultúr Kör, Mit susog a fehér akác (operett), előadta a Vas, A vén gazember, előadta a Toldy-Kör.

Remélhető, hogy ezek az előadások a hivatásos magyar színészetet pótolni tudják.

A *Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesület* június 28-án tartotta meg a nyitrai Magyar Ház nagytermében első főkögyűlését, a tagok nagy érdeklődése mellett. A főkögyűlésen megjelent Esterházy János, a szlovákiai magyarság vezetője is.

Csáky Mihály, a Szmke elnöke a jelenlévők üdvözlése után elnöki beszámolóját mondotta el. A tartalmas beszámoló keretében Csáky Mihály a Szmke vezetőségének feladatairól beszélt. A vezetőség megszabja a munka szellemét és vázlatadó útmutatással szolgál, egyben tagjait ellátja anyaggal, hogy a tevékenység egységes, céltudatos, mindeu kapkodást és ötletszerűséget kizáró legyen. Nem célja azonban tagjai kezdeményezési kedvét szegni, vagy a tehetségeket elnyomni. A vezetőség mutatja meg tehát az utat, ad útvalót, az úton azonban már a tagok járnak. Az egység, az együttartozandóság pedig úgy domborodik ki, ha az egyéni elgondolások, célkitűzések az ezen úton való gyorsabb haladáshoz szükséges erőt szolgáltatják.

Az elnöki beszámoló után Hostok István, a Szmke titkára ismertette a Magyar Közművelődési Egyesület tevékenységét, amelyet az alakuló közgyűlés óta fejtett ki. A titkári jelentés többek között a következőket mondotta:

Február 22-én, a legutolsó Szmke közgyűlés alkalmával Szlovákia 44 községében és városában volt a Szmke-nek 20-nál több tagja, kinevezett helyi Szmke megbízott pedig 38 helyen működött. Ma már 65 helyen van a Szmke-nek húsznál több tagja, úgyhogy február 22-ike óta a szaporulat huszonegyet tesz ki. A Szmke helyi megbízottjai most 64 városban és községben működnek. Ez azt jelenti, hogy 65 helyen van megalapozva a magyar kultúrmunka rendszeres megszervezése. A Szmke 1938. évben 22 helyi szervezetben 2500 taggal bírt, míg most 64 helyi megbízottja van 4200 taggal. A taglétszám így állandóan növekszik és bizonyosra vehető, hogy a tagok száma belátható időn belül meg fog sokszorozódni. A titkári jelentés ezután beszámol arról, hogy a Szmke vezetősége kilenc körlevelet intézett a helyi megbízottakhoz. A körlevelek részletes utasításokat tartalmaznak a magyar kultúrmunka rendszeres megszervezésére vonatkozóan. Az újjáéledt Szmke eddig 24 egész estét betöltő nyilvános rendezéssel szerepelt. Az első műkedvelő színelőadást ez év március 21-én tartották meg Nyitrán. A 24 nyilvános rendezésből tizenhárom színelőadás, két májális, két hangverseny, egy irodalmi est és egy tarkaműsoros est volt. Helységek szerint a rendezések a következőképpen oszlottak meg: Nyitra 5, Gerencsér 3, Kolon 2, Vereknye 1, Dobsina 1, Királyi 2, Igló 2, Késmárk 1, Ghymes 1, Főrév 2, Püspökí 1, Bábíndal 1, Nagyszalánk 1, Egerszeg 1 és Pozsony 1. A rendezésekkel kapcsolatos nehézségeket a Szmke elnökének közbenjárására sikerült kiküszöbölni. A titkári jelentés ezután áttér a szlovákiai magyar könyvtárak ügyére és megállapítja, hogy a Szmke 1066 kötetnyi könyvet küldött ki vidékre. A legtöbb könyvet a nyitrai vidéki magyar falvakba küldték ki, így azt az 589 kötetet, amelyet Esterházy János pártelnök adományozott, Kolon, Egerszeg, Királyi, Lédec és Zsére községek kaptak. Ezenkívül Dobsinára 35, Körmöcbányára 33, Nagymihályra pedig 26 kötet könyvet küldtek ki. A nyitrai titkárság 11 kötet könyvet, a Magyar Párt iparosok és kereskedők szakosztálya pedig 20 kötet könyvet kapott a Szmke-től. A három vándorkönyvtári ládát, amelyek egyenként 114 kötetet tartalmaznak, Esterházy János pártelnök adományából, a nyitrai vidéki Alsócsitár és Vicsápapátí községek, valamint a kelet-szlovákiai Nagyszalánk községek kaptak meg. Ápolja a Szmke a magyar daikultúrát is és gondoskodik az énekkarok megszer-

vezéséről. Ezt a munkát elsősorban Szőke József nyitrai tükár végzi és a Szmkc tervbe vette újabb énekkarok alakítását és fejlesztését Szlovákia minden magyarlakta vidékén.

Megelégedéssel állapítható meg, hogy sikerült lefektetni a Szmkc fontos kulturális munkájának rendszeres alapjait, a szlovákiai magyarság egyre szélesebb rétegeiben.

KELET

A bécsi döntés óta a második iskolaévet fejezték be a Délerdélyben maradt magyar iskolákban. Az iskolák részéről közöttük beszámolóik mindenütt szép munkáról tettek biztosságot. Az iskolaélet természetesen a városokban volt a legfejlettebb, így különösen Nagyenyedén, Gyulafehérvárott, Temesvárott, Brassóban és Aradon.

Nagyenyedén a Bethlen Gábor kollégiumnak van a legnagyobb jelentősége. A kollégium keretében teológia, akadémia, főgimnázium, tanítóképzőintézet, gazdasági iskola és elemi gyakorló iskola működik. Ezek közül különösen a tanítóképző és a teológia nagy jelentőségű, mivel ezek egyetlen ilyen intézményei a Romániában maradt magyarságoknak. Eppen erre való tekintettel egyeztek meg a magyarság vezetői abban, hogy a tanítóképző vallási különbségre való tekintet nélkül vesz fel hallgatókat; a kollégium tudniillik református. A teológia pedig a protestáns vallásúak papjait neveli.

Az 1941—48. iskolai évben 691 növendéke volt a kollégiumnak. A tanulóiifjúság száma öröndetes növekedést mutat. A főgimnáziumban 244 tanuló volt, a tanítóképző intézetben pedig 132, ahol is az emelkedés az előző tanévhez viszonyítva 112%. Különösképpen a tanítóképző intézeti növendékek száma emelkedésének van nagy jelentősége a magyarság szempontjából. A gyakorló elemi iskolában 245, a gazdasági iskolában 56 tanuló iratkozott be. A teológián az első éven 18, a harmadik éven 1 hallgató volt. A tanulók segélyezésére nagyobb összegeket fordítottak mint az előző évben. Különösen a teológus és a tanítóképzős ifjak kaptak segélyeket, aminek következtében a tagozatok iránt megnőtt az érdeklődés. A kiosztott ösztöndíjak és kedvezmények összege közel 2 millió leit tett ki. A kollégium vagyona az elmúlt tanév folyamán nem szenvedett különösebb változást. Az iskola mellett működik a konviktus is, amelyben összesen 352 ifjú nyert elhelyezést. És pedig 14 teológus, 180 gimnazista, 112 tanítóképzős, 44 gazdasági iskolai tanuló Csombordon. A konviktusi díj egy évre 10.000 lei (300 pengő) és egy mázsa búza volt. Ez igen kedvezményes ellátás mellett a konviktusi tagok 15 százaléka ingyen étkezett. Ezek részére a főiskola saját gazdaságából engedett át terményeket a konyha részére.

A nagyszámú ifjúság oktatása tekintélyes számú tanári kart is igényelt. Összesen 60 tanerő működött az intézetben és pedig 27 rendes tanárral, 3 helyettes, 25 óraadótanárral, valamint 5 tanítóval. A katonai behívások az otthonmaradtakra nagy feladatokat róttak, mert 25—30 heti óraszámban tanítottak. A tanári karból az év folyamán 3-an meghaltak, 6 tanár pedig elhagyta az országot.

A kollégium életében az elmúlt évben jelentős esemény volt még a Bethlen-nyomda megszervezése és megindulása. A nyomda nagymértékű könyvhiányra való tekintettel kisebb terjedelmű népies füzetek kiadásával igyekszik segítségére lenni az olvasóközönségnek.

A gimnáziumban érettségire a tanév végén 7 növendék jelentkezett. Ebből 3 nem felelt meg az írásbeli vizsgán, 1 pedig a szóbelin. (Tehát 57 százalék nem felelt meg.)

Gyulafehérvárott a róm. kat. hitvallásos intézeteknek van nagy jelentőségük. Itt van a Majláth-főgimnázium, az Irgalmasnővérek vezetése alatt álló leánygimnázium és több katolikus elemi iskola. Az elmúlt tanévre 194 növendék iratkozott be a főgimnáziumba, közülük 18 tanuló különböző okból eltávozott, 2 növendék pedig elhunyt. A 174 osztályozott tanuló közül 144 sikeresen végzett, 26-ot javítóvizsgára, 4 növendéket pedig osztályismétlésre utasították. A gimnáziumban 12 tanuló került érettségire, akik közül 6

az írásbelin, egy pedig a szóbelin nem felelt meg. (58 százalék sikertelen.)

Brassóban az elmúlt tanévben a református iskolákban 500-nál több magyar gyermek tanult. Az elemi iskolában 250, a négyosztályos leánygimnáziumban 110, a nyolcosztályos fiúkereskedelmi iskolában 70, a két éves női kereskedelmi tanfolyamon 7 és a tanonciskolában 120. Az eredmények minden iskolában igen kielégítőek. A brassói róm. kat. főgimnáziumban az 1941—42. tanévben 177 tanuló iratkozott be, 39-cel több mint tavaly, ebből brassói 115. A szépen sikerült évzáró ünnepély alkalmából felolvasott beszámoló szerint az iskola az elmúlt évben jó eredményt ért el. A magaviselet szintén jónak mondható. Szép eredménnyel működött az iskolai szövetkezet. Intézeti jéggolya létesítése, asztali teniszverseny rendezése, a szegényeket gyámolító akcióban való részvétel, irodalmi versenyek rendezése, időjelzőállomások létesítése és kezelése, mind a szövetkezet működésének eredménye.

Temesvárott négy osztályos róm. kat. magyar főgimnázium működik, ahol sajnos a III. és IV. osztálynak nincs nyilvánossági joga. A Notre Dame liceumban 32 leány növendék jelentkezett érettségi vizsgára. Az írásbeli vizsgán 13, a szóbeli vizsgán pedig 4 jelölt nem felelt meg. A kegyesrendi fiúliceumban 29-en jelentkeztek érettségi vizsgára. Ezek közül az írásbeli vizsgán visszautasítottak 13-at és így szóbeli vizsgára 16-an jelentkeztek, ezek közül 3 nem felelt meg, úgy hogy 13 ifjút nyálvánítottak érettnak.

Aradon a róm. kat. főgimnáziumban 11 nyolcadikos növendéke állt érettségi vizsgára, akik közül 2 a szóbeli vizsgán nem felelt meg.

Kihirdették a Déli Hírlap által rendezett irodalmi pályázat eredményét is. A pályázati határidőig 129 pályázó 297 pályaművet juttatott el a Déli Hírlaphoz. A költemény és elbeszélés pályázatnak eredményét május 14-én, áldozócsüdtörtökön hirdették ki. A háromtagú bírálóbizottság figyelembe véve az irodalmi pályázat kettős célját, a tehetségkutatást és a tehetségek felkarolását, hirdette ki döntését. A költeménypályázaton jutalmazottak: *Reviczky Mária, Serestély Béla, Dáskál Matild, Szilágyi Jenő, Milacekné Weber Vilma, Kristóf Márta*. A bírálóbizottság jelentése szerint a pályaművek koránt sem tekinthetők a magyar irodalom gyöngyeinek, de ami a legfontosabb, többen tehetség csillan meg és ígéret. Az általános benyomás, mint minden pályázatnál kissé nyomasztó. A mostani magyar költőnemenzdek versei a pályázatok zöme előtt teljesen ismeretlenek. A pályaművek felett bágyadt borulátás lebeg. Meglepő, új tehetséget a pályázat nem hozott felszínre. Az elbeszélés pályázatnál jutalmat nyertek: *Virág Miklós, Kecskés József, Bitai Pál, Erse Miklós, Pintér Ilona, Cserny Rózi, Lukács Erzsébet*. Az elbeszélés pályázatra beküldött munkák közül elég sok tartalmatlan. De érkeztek be kitűnő elbeszélések is.

Gazdasági vonatkozásban jelentős esemény volt a délerdélyi és bánági magyar szövetkezeteket magában foglaló Hangya Szövetkezeti Szövetség 22. évi közgyűlése. Ez az intézmény a romániai magyarság gazdasági életének egyetlen összefogó szerve. Eppen ezért nagy jelentőségű az a munka, amelyet végez. Az igazgatósági jelentés szerint a szövetség a múlt évben különösen a beszerzésre és ellátásra fordított figyelmet. Az elmúlt üzletév abból a szempontból is jelentős, hogy a délerdélyi és bánági magyar szövetkezetek ebben az üzleti esztendőben mondták ki csatlakozásukat a Hangyához. Jelenleg 178 szövetkezet, összesen 43.686 taggal tartozik a Hangya-Szövetséghez. Megszüntették az elmúlt évben a szövetkezet melletti román felügyelői állásokat, rendezést nyert a mérlegeltározási jog és végül a Nemzeti Szövetkezeti Intézet felhatalmazása alapján a Szövetségnek joga van 10 millió lei erejéig takarékbetéteket elfogadni. Mindezek az eredmények az északerdélyi *Plugarul* román szövetkezeti szövetség vezetőivel történt megbeszélés eredményeként jöttek létre. E megbeszéléseknek tulajdonítható az is, hogy az északerdélyi román szövetkezetek kizárólag a Plugaruba tömörülhetnek és ezért utasították vissza több ma-

gyarországi román szövetkezetnek a Hangya kötelékébe való felvétele iránt beadott kérelmét.

Nemrégiben új Hangya Fogyasztási Szövetkezet alakult a temes-torontál megyei Újszentés Községben.

Temesvárott a Magyar Házban a Corvin Általános Hitel-szövetkezet tartotta meg közgyűlését. Ez a közgyűlés két év munkájáról adott számot, tekintettel arra, hogy 1941-ben a változott körülmények miatt a közgyűlést nem tudták megtartani. A közgyűlés legjelentősebb határozata az volt, hogy tekintettel az új helyzetre, aminek következtében 1940. szeptember óta az ottani gazdasági és hitelszövetkezetek központ nélkül maradtak, ugyanakkor viszont a szövetkezeti törvény kötelezőleg előírja minden szövetkezet részére valamely szövetség kötelékébe való tartozást, a Corvin csatlakozott a valamennyi romániai magyar szövetkezetet magában foglaló Hangya Szövetkezeti Szövetséghez.

A romániai magyar képzőművészek Aradon kiállítást rendeztek, amely az erről előadott beszámoló szerint örömteljes biztató esemény mind az alkotók, mind a közönség szempontjából. A kiállítók munkájuk javával szerepeltek. A közönség részéről pedig már a megnyitás napján igen nagy volt az érdeklődés. A kiállításon 8 képzőművész vett részt. *Bereznay István, Hajós Imre, Gallasz Nándor, Muhos Kornél, Paál Albert, Pataky Sándor, Soós István és Wolff Károly.*

Bereznay István rézkarcokat állított ki. Hajós Imre az aradi katolikus főgimnázium rajztanára, aki már Bukarestben is többször állított ki és első díjat nyert. Gallasz Nándor temesvári szobrászművész. Mind romániai, mind más országok kiállításain igen sokszor szerepelt. Muhos Kornél Lugoson tartózkodik, főleg aquarelleket fest. Paál Albert lippai, aki ott a hirtokán gazdálkodik, de emellett fest is. Pataky Sándor aradi. Főleg aquarelleket készít. Soós István szintén aradi. Wolff Károly a kiállító művészek között a legidősebb művész. Ő is aradi.

DÉL

Horvátország

A horvátországi magyarság életét a horvátországi Magyar Közművelődési Közösség egyes csoportjainak működése teszi jelentőssé. Legutóbb a belistyei helyi csoport tartott Anyák-Napját. Ennek az ünnepségnek a keretében a helyi csoport gyermekgárdája tartott műsoros délutánt. Az előadáson nagy számmal jöttek össze a magyarok, nemcsak Belistyéről, hanem a szomszédos Valkovéről és Eszékéről is.

A gyurgyenováci helyi csoport évi rendes közgyűlését tartotta meg. Ezen *Schweininiger* Ferenc elnök megnyitja után *Varga István* titkár számolt be az eddigi munkáról. A beszámolóból megállapítható, hogy a helyi csoport eredményesen működik. Az év folyamán tartott számos előadás. Felolvasáson és rendezésen kívül téli tanfolyamot tartottak a magyarul írni-olvasni nem tudók részére. A tanfolyam szép eredménnyel zárult. A titkári beszámoló ismertette a jövő tervét is, amelynek keresztülvitelére a jelenlévők egyhangúlag a legnagyobb lelkesedéssel a tőlük telhető legnagyobb összeget adományként ajánlották fel. A közgyűlés új választás során elnöknek újból megválasztotta *Schweininiger* Ferencet, *Varga Istvánt* titkárnak és *Répás Antalt* pénztárosnak. A választmányba három nőt is beválasztottak, hogy ezzel a magyar asszonyoknak még jobban megkönnyítsék a magyarság érdekében végzett munkáját. A közgyűlésen résztvevő *Döme* eszéki körzetvezető, a választás megtörténte után ismertette a Közösség céljait és rámutatott azokra a lehetőségekre, amelyeket a Közösségnek ki kell használni, ha eredményt akar elérni.

Dolny-Miholyácon az eszéki ifjúsági körzetvezetőknél a rendelkezésre a valkovi és dolny-miholyáci kerületek ifjúsága 24 óras éjjeli és nappali táborozást tartott. A táborozáson a fentebbi két kerület ifjúságán kívül az eszéki helyi csoporthoz tartozó rétfalusi ifjúság is résztvevő. A beszámoló szerint mind az éjjeli, mind a nappali táborozás példás

rendben folyt le és az ifjúságnak alkalma volt ez idő alatt megismerkedni egymással.

A gyakovói kerületben a kerületvezető, *Isaszegi József* a kerülethez tartozó egyes helyi csoportok körében körútat tett, amely körút alkalmával megvizsgálta az egyes helyi csoportok ügyvezetését és munkáját. A vezetéssel tartott értekezésen megállapították a jövő munkairányát is. Ennek a körútnak eredményeképpen a gyakovói kerület magyarságából nagy számmal jelentkeznek a Közösségbe való felvételeire azok, akik eddig még nem voltak tagjai a Közösségnek.

Körögyön a helyi csoport ifjúsága értekezletet tartott, amelyen pontosan megállapították az ifjúság jövő munkájának tervét. E szerint a szellemi nevelés *Sipos Mihály* lelkész, *Záké János* és *Záké Jánosné* tanítók kezében marad, míg a testi nevelést *Kovács József* irányítja. Körögyön külön leánycsapat is működik. Ennek vezetője *Balaton Julianna*. A körögyi ifjúsági helyi csoportnak jelenleg 80 tagja van és így ez a környék legerősebb csapata.

Zimonyban június 21-én az ottani Magyar Közművelődési Közösség a kormányzó születésnapja alkalmából tartott ünnepséget.

A Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség eszéki körzetvezetője kulturális bizottságot állított fel az eszéki körzet részére. A kulturális bizottság elnöke *Ládi István*, laszlovói (szentlászlói) lelkész. Ennek a bizottságnak a feladata lesz, hogy ellenőrizze és irányítsa az eszéki körzetben a kulturális munkát, az egyes helyi csoportokat a megfelelő és időszerű előadásokra és felolvasásokra anyaggal lássa el. Különösképpen az előadásra kerülő színdarabok kiválogatása és mindazon anyagnak a megrostálása lesz egyik legfőbb feladata, amely megmételezheti az olvasó, illetve a hallgató lelkét.

A Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség eszéki helyi csoportja, a Magyar Közművelődési Közösség kezdeményezésére a hazatelepített boszniai magyarok második csoportját, 84 család 319 tagját meleg étellel és kenyérral látta el az eszéki állomáson. A boszniai magyaroknak ezt a csoportját, akárcsak az elsőt, *Angeli András* magyar követségi tisztviselő kísérte. A boszniai magyarok fogadására kivonult az állomásra az eszéki helyi csoport vezetője, *Döme* Dezső körzetvezetővel és *Kovács Gyula* elnökkel az élén, továbbá magyarruhás diákok és a helyi csoport számos tagja.

Nagyon jól sikerült Tarka-estet rendezett a Közösség eszéki helyi csoportja, amelynek tiszta jövedelmét az eszéki árvaháznak juttatta. A műsoron különböző énekszámok, táncok és szavatelők szerepeltek. Bevezetőt *Kovács Gyula* elnök, alkalmi beszédet *Szinicz László* mondott.

A Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség eszéki kerületének ifjúsága kerületi ifjúsági napot rendezett a rétfalusi legelőn, amelyen résztvettek a környékbeli összes ifjúsági csoportok és ifjúsági vezetők.

Pütkösd másodnapján tartotta meg a Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség hrasztini (harasztli) csoportja első rendes évi közgyűlését. A közgyűlésen résztvevő *Döme* Dezső eszéki körzetvezető, *Szinicz László* országos ifjúsági vezető, a horvát hatóságok képviselőjében pedig *Kulida* jegyző. Az évi közgyűlés *Kocsis Antal* helybeli református lelkész elnöke alatt folyt le. *Kocsis* elnök rövid megnyitói beszédet intézett az egybegyűltekhez, majd beszámolt a múlt évi munkáról. Noha nagy nehézségekkel kellett megküzdeni, a harasztli helyi csoport mégis eredményes munkát tud felmutatni, különösen az ifjúság megszervezése és nevelése terén.

Az új vezetőség: elnök *Kocsis Antal* lelkész, titkár *Sülyös Cs. János*, pénztáros *Batona József*.

Pütkösd vasárnapján a Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség indiai helyi csoportja jól sikerült bemutató műsoros estét rendezett. A szereplők kizárólag 7 és 13 év közötti fiúk és leánygyermekek voltak. A műsoros magyar táncok, magyar nóták, mókás jelenetek, továbbá két

részlet, egyik a János-vitézből, másik pedig a Mánás Miskából, szerepeltek.

Hasonló ünnepeket, kultúrmegezdulásokat a Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség egyéb helyi csoportjai is tartottak. A horvátországi magyarság körében lassan, de fokozatosan megindul a munka és egymás után alakulnak a helyi csoportok. Ez most az új alapszabályok értelmében nem nehéz.

BÁNSÁG

Míg Horvátországban a magyarságot a Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség fogja egységes szervezetbe, addig a volt jugoszláviai Közművelődési Közösség utódjaként a visszatért Délvidéken a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség működik. A DMKSZ-nek a hatásköre kezdetben kiterjedt a Bánságra is, azaz a Bánsági Szövetségi Szervezetre. Az újvidéki központ vezetése alatt állottak, ma a bánsági szervezetek, Becskerek központtal és külön vezetőséggel működnek.

A Szövetség a Bánságban is szép eredménnyel dolgozik. A Bánság magyar népe közel 100 százalékban van megszervezve. Ez az eredmény a központi és fiókvezetőség munkájának eredménye. A becskerei vezetőség a lehetőség szerint mindent megtesz a magyar nép kulturális, szociális és gazdasági érdekeinek védelmében.

Kulturális téren tanfolyamokkal pótolják a szerb megszállás iskolapolitikájának nemzeti vonatkozású hiányait. A magyar írást és olvasást eddig 14 tanfolyamon tanították, amelyen 286 tanuló vett részt. Népiskolai ismereteket és alpműveltséget kiegészítő tanfolyamot 33-at rendeztek, ame-

lyekre 1729 tanuló jelentkezett. A tanfolyamok végén a hallgatók 80 százaléka sikeres vizsgát tett és a VI. osztályról végbizonyítványt szerzett. Azon magyar ifjak részére, akik a szerb nyelvismeret elégtelensége folytán gimnáziumi tanulmányaikat nem folytathatták, lehetővé tették, hogy tanfolyamokon szerzett ismeretekkel magánvizsgát tessenek. Közel 400 magántanulója van a bánsági magyarságnak. A bánsági magyar középiskolás diákság száma majdnem ezret tesz ki. A DMKSZ keretén belül felállított bánáti magyar iskola alap végzett e téren nagy munkát. Míg a jugoszláv uralom alatt a bánságban egyetlen magyar középiskola sem volt, addig ma Nagybecskereken nyolc osztályú gimnázium, négy évfolyamú kereskedelmi középiskola és polgári iskola működik. Versecen, Kikindán, Pancsován és Törökbecsén pedig 4 osztályú klasszikus gimnázium van. A jugoszláv uralom alatt alig 100 magyar elemi iskola működött, ma a magyar elemi iskolák száma meghaladja a 200-at.

A műkedvelő színjátszás terén is igen szép eredményeket mutat fel a Bánság műkedvelő gárdája. Egyelőre elég nagy hátrány azonban az előadási anyag hiánya. Reményük van arra, hogy a jövőben néhány magyar napilap, képes hetilap és havi folyóirat eljuthat majd a Bánságba a belgrádi Presse-Zentrale közvetítésével.

Folyik az iskolán kívüli nevelés is az ifjúsági szakosztályokon belül. Itt azonban nagy hátrányt jelent az ifjúsági vezetők hiánya.

Gazdasági téren a volt Tiszamelléki Gazdasági Egyesület keretében szervezkedtek és innen irányítják a gazdasági vonatkozású ügyeket.

Dr. Bédi Imre.

K Ö N Y V S Z E M L E

SZEKFI GYULA: ÁLLAM ÉS NEMZET. *Tanulmányok a nemzetiségi kérdésről. — Magyar Szemle Társaság kiadása. Budapest. 1942.*

Másfél évszázaddal ezelőtt kérdéssé vált a magyar életben az, ami addig nem volt probléma: a magyarság és az ősi határok között élő nem magyar népek viszonya. A „Pax Hungariae”-t, magyarok és nem magyarok természetes békéjét felégette a nyugati nacionalizmus tűzárja, amelyet nem tudunk és — kevesek kivételével — meg sem kíséreltünk korlátok közé szorítani, fejlődést biztosító, meglévő lánggá változtatni. Az államnemzet ideáját és mindazokat a jelszavakat, melyeket ez ideából eredeztetve Nyugaton megfogalmaztak, közvéleményünk széles rétegei kritika nélkül átvették s — bár megfelelő cselekvés nélkül — nemzedékeken keresztül hangoztatták. Az utolsó évtizedben az elgyöngült régi ideát új idea kezdte kiszorítani: a népi elv s a „Blut und Boden” kivirágzásai, az új jelszavak. S mintha ezek a ma magyarjait éppúgy révületbe ejtenék, mint az előző nemzedékeket a régi jelszavak. Pedig az államnemzet hipnózisából ébredő közvéleményünk tanulhatott volna: különleges helyzetünk, hivatalunk, minden mástól elütő egyéniségünk megköveteli idegen eszmék mérlegretételét, különben tovább növekszik a két évszázad óta nagyobbodó fájó kérdőjelünk, a nemzetiségi kérdés, annak megoldatlansága.

Az ideák és jelszavak e szörnyű örvénylésében kevesen vannak, akik valóban keresik a kiutat és még kevesebben, akik — mert birtokában vannak az igaz magyar műveltségnek — félre tudják dob-

ni a megoldás felé vivő utat elzáró jelszavakat és elméleteket, mert azok magyar szempontból — könnyűek. E magános kevesek között van Szekfi Gyula kiemelkedő alakja is.

Szekfi Gyula hatalmas történelmi tudásával s a ma problémáit is történelmi szemmel látni tudó érzékével a nemzetiségi kérdés egyik legnagyobb tanulmányozója és ismerője. S mert látja a kibontakozás útját, feltétlen kötelességének érzi, hogy erre az útra terelje a magyar cselekvés letéteményesét, a magyar középosztályt. Aligha van nehezebben teljesíthető kötelesség, mint az övé: Történelmileg alig művelt, szenvedélyes jelszavak igézetében élő egyedekből álló kevert középosztályunknak bemutatni a sokszor félremagyarázott magyar multat, hirdetni a sajátosan magyar türelmet, népszerűséggel nem törődve, a realitás és a logika eszközeivel elemezni, a ma ezer dobon vert hódító elméleteket s ugyanakkor küzdeni kifelé is azzal a történelmi mezbe öltöztetett tengernyi rágalommal, melyekkel ellenségeink szórják tele ellenünk a világot.

Tanulmányaiból kibontakozik az, ami a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban elhangzó vélemények tömkelegében — hisz évtizedek óta mindenkinek van „világos és határozott” véleménye e problémáról — legjobban hiányzik: a kérdés lényege, gerince és igazán magyar szemlélete. Több mint egy évtized óta megjelent tanulmányait összefoglaló „Állam és nemzet” c. könyvéből ez az, ami a legjobban megragadja az olvasót s bár tanulmányai eddig sem voliak pusztába kiáltott szó,

mostani kötetének hatása sokkal erősebb kell legyen, éppen kerek, az egész problémakört áttekintő világos szemlélete miatt.

Szekfi e kötetben tanulmányait két részre osztotta. Az első részben a „Régmúlt”-at, a nemzetiségi kérdés történetét, illetőleg azt vizsgálja, hogy miért nem volt nálunk probléma különböző népek együttélése és mi volt az, ami a magyat haza nem magyar népeit másfél évszázaddal ezelőtt a magyarságtól eltávolította, sőt ellenségévé tette. A nemzetiségi kérdés történetének objektív szemlélete nélkül valóban lehetetlen megindulni a kibontakozás felé. A Hungária egykori békéjét biztosító tényezők között bizonyára volt olyan, amely ma is felhasználható a megbontott béke helyreállítása szolgálatában. Es szemügyre kell venni, értékelni kell azokat az erőket is, amelyek a sorsközösség és testvériség érzését gyűlöletté változtatták, mert kritika nélküli hódolatukkal csak tovább hogozzuk a hinárt magunk körül.

A magyarság és az itt talált néptörzdek, vagy a honfoglalás után hazánkba letelepedett jövevénynépek között, Európában már a középkorban is példátlan békességes viszony legfőbb okát Szekfi is a „lelet puszták népének ősi türelmében látja, hangsúlyozza azonban, hogy Szent István a keresztény türelmet és felebaráti szeretet állami alkalmazásával új életet lehel a pogány hagyományba, melyet ilyenképen a keresztény képzetekkel megerősítve hagyományozott át utódaira és népére. Szent István mithikus és misztikus alakja e tekintetben is kútforrás és meghatározója történelmünknek. Ez összefonódott eurázsiai türk és nyugati keresztény idegenszemlélet hatására virágzottak ki nálunk a középkor sajátos társadalmi talaján a nem magyar népek „autono-

miái". Ugyanez a szemlélet tette lehetővé, hogy amikor a középkori szabadság sokszínűségét megtörő rendiség a XIV. sz. második felétől kezdve elhajol az autonómiaikat illető középkori gyakorlattól, a kialakuló rendi nemzethez tartozást, és az azzal járó kivételes helyzetet a magyarság nem kötötte származáshoz, néphez vagy nyelvhez. E korszakban az itteni népek közti békének az ősi gyökerű türelmen kívül volt még más pillére is: a magyarság biztonságérzete. Erre is rámutat Szekfű: „Biztak önmagukban és nem félték Istentől senkitől. Nem is kellett félniük, mert országuk rendje... szilárd volt, semmi meg nem ingathatta.”

A biztonságérzet pillérje azonban a szörnyű mohácsi tragédiával kidőlt és veszendőbe ment tengernyi magyar élet is. Mintha a magyar térképet — mondja Szekfű — alulról felfelé haladva törölték volna le valaki széles szivacsvonásokkal... E harcos évszázadokban elpusztultak a harcosok, megmaradtak és helyüket elfoglalták azok, akik nem harcoltak. A harcos a magyar volt — hazájáért, államaért, önmagáért küzdött és elpusztult. Mi sem bizonyítja a magyarság türelmének ősiségét, önmagától való elválaszthatatlanságát, mint a török kor és az azt követő hatalmas arányú telepítések korszaka: a megfogyatkozott magyarság most sem lépett az erőszak útjára. Elvesztve sok mindent, önmagát megtartotta, önmagához hű maradt és ezzel lett szám- és területbeli veszteségein felül emelkedve kis, gyenge népből nagy nemzet.

A rendi racionalizmus uralma alatt álló békeség országát a franciás államnemzet fogalma és második József nyelvrendeletei nyitották meg a nemzetiségi harcok számára. A magyarság széles rétegei mérlegelés nélkül átvették az államnemzet fogalmát és le akarták vonni az egynyelvű állam minden konzekvenciáját. Az új eszmék hatására nemzetiségeink értelme is saját népe felé fordult, annak kulturáját kezdte munkálni. Az általa is ismert új nemzetfogalom logikája, Bécs mesterkedése, nem különben a velük rokonségszerű államok kialakulása, azoknak egyre erősödő vonzása és titkos propagandája a kulturális térről átlendítette őket a politikára. Saját nemzetállamuk megalapításának lehetőségeit kezdték kutatni.

Ez a zűrzavarba mindjobban belebonnyoló korszak, mintha azt bizonyította volna, hogy a magyarságból kivészöben van az, ami fennmaradásának biztosítéka: a széles területeket belátni tudás, a politikai érzés és népek közti vezetőszeretnek magyarázata, ősi toleranciája. A látszat alatt azonban nem nehéz felismerni a politikai géniusz töretlen továbbélését. Széchenyi István gondolatvilágában elkészült az új nemzeteszemlélet és a magyar autochton türelmi gondolatnak a szintézise. Eötvös és Deák pedig visszanyulnak a régi magyar nemzetfogalomhoz, belőle merítve erőt koruk Európában egyedül álló törvényalkotásának, az 1868-as nemzetiségi törvény megalkotásához. Hogy nemzetiségeink e törvényben biztosított lehetőségekkel nem kívántak élni, nem a mi bűnünk. És még valami meg kell lásson a történész tárgyalgós szeme: A magyar középosztály valóban az erőszakos eszközök alkalmazásának szükségességét hirdette, de amikor az ideák valóra váltására került volna a sor, nem tudott cselekedni, mert a lelkek

mélyén most is élt a régi szellem s lehányatott a tette leendő kéz. Ennek a megállapításnak néhány közigazgatási túlkapás nem cáfolata.

„Nyugodtan megállapíthatjuk — írja Szekfű történeti vizsgálódásai során lezűrt meggyőződéséért — hazánk történetének elég beható ismerete alapján, hogy bizony abban szemernyi elhallgatni való síncs, sőt minél jobban kidőgözzük azt, annál inkább szolgálhatunk vele nemzetünknek.”

A történelem ismerője kell, hogy levonja annak tanulságait s ha nem elégszik meg csupán szemlélettel, hanem nemzetet élettel munkálni is kívánja, e tanulságokat a Ma cselekvéseire és eseményeire is rá kell illesztenie, hogy felmérje azokat: hasznosak-e vagy közömbösek, esetleg kártékonyak is a nemzet fejlődése szempontjából. Szekfű Gyula számára a Mának felmérése történelmünk nagy tanulságaival — ketelesség. Nem a történet-tudós, de a történelmet nagyszerűen ismerő élő művelt magyar ember kötelessége. Tárgyalni tanulmánykötetének második része igazolása, hogy e kötelességnek eleget tesz, akkor is, ha ez győtrődést jelent számára, vagy támadásoknak, meg nem értésnek, népszerűtlenségnek keserűségét termi.

A nemzet életében a Ma és már a Tegnap nagy kérdést is abban látja, hogy miképpen fogadjuk a kapuink előtt megjelenő új hódító ideát, a német népiség gondolatát. Nem csak a magyar szellemiségre, hanem a magyar politikára is szinte sorsdöntő fontossága van — írja — minő állást foglalunk el az új német népiséggel szemben. Valamikor száz évvel ezelőtt hasonló krízis előtt állott a magyarság: akkor nem a német, hanem a francia koncepció indult hódító útra keltnék; a kérdés az volt, átvesszük-e ezt az idegen elképzelést és megvalósítsuk-e államéletünkben, vagy pedig fejlődésünket a magyar szellem alapján, bár az idegen eredmények tekintetbe vételével alakítsuk ki. A ma élénk lépő kérdésre adott válasza: Az átvételnek egyetemesen érvényesülő alapja mindenkor az volt, hogy hasznára legyen az átvenőknek. Mert öngyilkolással volna egyenlő olyant átvenni, ami a másik népek jó, de az átvenők kárára van, fejlődését megakasztja vagy visszafejleszti. Ilyen káros átvétellel szemben a népek önfenntartási ösztöneinek kell működésbe lépnie és könyörtelenül eltávolítania az idegenből jött újítást, mely közelebbi megismerés után kártékonynak bizonyult. Viszont a hasznos átvételt annál inkább biztosítani kell, hogy a nemzetben meghonosodjék.

A népi elv vizsgálata során meglátja annak két arcát: a belsőt és a külsőt. A belső arc tanításának elfogadása, az idea tényleges tartalmának nemzetünk életében való felhasználása szerinte bizonyára előnyös lenne. Nemzeti fejlődésünkben nagy haladást jelentene, ha a népiség értelme szerint sikerülne széthúzó, egymást nem is ismerő társadalmi osztályaink között szervezett egységet teremteni és a népiség tudatosítását előmozdítani. Az új eszme külső arcát vizsgálva kénytelen megállapítani, hogy a német fogalmazású népi elvnek, mint népek és nemzetek közti rendező határokat kijelölő elvnek eddig hódító útját látva lehetetlen fel nem ismerni, mint tolódik el történeti alkalmazásának kényszere alatt a francia nemzetállam fogalma felé és ez

zel felidéri azokat a veszélyeket, amelyek Európa békéjét a XIX. és XX. században feldúlták. A népi elv ebben a vonatkozásban tehát csak erősítené a francia nemzetfogalom gyanánt Középeurópában elharpózt zűrzavart. Átvétele „öngyilkolással volna egyenlő”. Mert mit jelentene, kérdezi Szekfű, ha elterjedne közöttünk is az a felfogás, hogy az államot is, nemcsak a nemzetet az ugyanazon származású és gondolkodású, népiségű nemzettagok determinálják s ehhez képest szörnyszülöttnéket vagy születésekor elvetéltnek minősítendő az az állam, melyben különböző eredetű és jellegű népek vagy néptörödek együttélnek?

A népi elv tehát ép oly kevésbé általános gyógyszer, mint a nemzetállami elv sem bizonyult annak. Számunkra ezért az új eszme népközi viszonylatban mást kell, hogy jelentsen, mint megfogalmazóinál. Jelentenie kell azt, amit a magyarság állami életében 800 esztendőn át megvalósított egész addig, míg a XIX. sz. el nem tört tőle: az ú. n. szentistváni állameszmét a szentistváni szellemet. Igen, a szentistváni szellemet, mely azonban ma magyarázóik kezében szétfolyni látszik. Nem mulasztja el ezért Szekfű azt sem, hogyha nem is determinálja, de összetevőiben megvilágítsa annak tartalmát. Ez összetevők közül „az egyik: az állam, melyben ez a szellem hat, magyar állam, a magyarok vezetik és irányítják. A másik: a szentistváni szellem olyan viszonyokat hoz létre ebben az államban, melyekkel a nem magyar népek és a magyarság egyképen meg van elégedve, a népek mai önállósodott fckán ez nem lehetséges többé az ő megkérdésük és közreműködésük nélkül. És a harmadik, melyről hajlandók volnánk kényelemszeretletünkben megfeledkezni: a más nemzetiségi népekkel való együttélés, valamint az államvezetés a vezetőitől folytonos gondot, körültekintést, szellemi munkát, türelmet, nem egyszer önmegtartóztatást és áldozatot, elsősorban pedig cselekvést követel.”

Szekfű Gyula vizsgálódásai során fel kellett tegye magának a kérdést: mi a hatása a magyarságra, miként viselkedik a magyarság az új eszmével szemben. A kép, ami a kérdés nyomán eléje tárult, sokszor iratott keserű szavakat Szekfűvel. A nemzeti öntudatot, a múlttal való kapcsolatot és a jövő folytonosságát képviselni hivatott középosztályunk nincs áthatva teljes egészében azzal a magyar népi és történeti műveltséggel, amely biztosítaná azt, hogy e társadalmi osztályunk mérlegelni tudja az idegent s biztos lépésekkel vezesse a magyarságot a helyes politikai érzéssel felismert „magyar úton”. Keserűséggel telve kellett észrevennie középosztályunk szemléletének ezerszerűségét, egységének hiányát s annak az atomizálódásnak, letörredésnek megindulását, amit disszimilációnak hívunk.

A magyar út követésénél mutatkozó nagy nehézségek letörésére Szekfű Gyula megkísérel megmutatni a kibontakozás irányát és módjait: Meríteni kell a magyarság ősi medencéjéből a parasztságból. Ebből kell kialakítani szélesebb középosztályos réteget. Mintahogy azonban az alsóbb néposztály e kiválasztódása még a távoli jövőben késik, meglévő középosztályunkat át kell itatnunk a teljes történeti és népi magyar műveltséggel és eléje kell állítani igazi önmagunkat: a Magyar, Műveltség és ezzel kapcsolatos helyes ön-

ismeret birtokában középosztályunkon nem fognak többé a propaganda és annak esaképe képei. Biztos pillantással fogja felismerni nemzeti létszükségleteinket, s nem fog késlekedni, hogy azokat céltudatos munkával megvalósítsa. Ezzel kapcsolatos Székfi Gyulának az a felismerése is, hogy a magyarság magabiztosságát helyreállítandó számolnunk kell a valósággal. Illuzió lenne azt hinni, hogy a többség, melynek adnia kell és amelynek akaratától függ a kisebbek kielégítése, ne legyen önmaga is kielégítve, azaz legalább is oly rendezett viszonyok között, melyek emberileg lehetővé teszik neki, hogy vidáman, jókedvűen, bőkezűen adjon másoknak.

A tárgyalt tanulmánykötet második része a Ma kemény és legtöbb vonatkozásban tárgyilagossá kritika, de felismerte Székfi biztató jelenségek felesíllamlását is. Így elsősorban azt, hogy a nemzeti-ségi kérdéssről kezd megindulni önkénytelenül a feltek belső szükségletéből a baráti beszélgetés s mintha a lelkek mélyén kezdene gyökeret verni végre a türelem is. Az önmagára találó magyarság számára van ígérete is, az évszázadokat látó történet megállapítása: a történettel bíró népek tudnak járni s azt is tudják, hogy az érdekeikkel itt-ott ellenkező elméletekkel idovel vagy hozzájuk igazodnak, vagy felédbe merülnek. Az a nép, amely megmarad a történet levegőjében, azaz hű önmagához, végül is megéri a beteljesülést.

Szóllár István

ÜDVÖZLEGI SZABADSÁG. Erdélyi fiatal költők versantológiája. — Szentgyörgyi Jakab Jenő kiadása, Kolozsvár.

Nyolc fiatal erdélyi költő jelentkezik ebben a kötetben, hogy a szabad Erdélyben megszületett verseit bemutassa. Nem programszerűen megírt versek ezek, vannak olyanok is közöttük, amelyekben szó sincs a felszabadulásról, vagy a visszatért szabadság nagy élményéről, de a szabad Erdély tájain születtek s a felszabadult erdélyi részek költői mondják el bennük örömeiket vagy bánatukat. Mert az öröm mellett bánat is akad és a felszabadulás nagy érzése mellett ép elég olyan megnyilatkozás találok, amely az „odaát maradt” magyar testvéreket, tájakat siratja. Sőt — ilyen vers sokkal több akad, mint olyan, amely csak a felszabadulásnak üjjon.

A nyolc költő között *Derzi Sándor* a legfiatalabb. Majdnem mindegyik versét megtaláljuk tavaly megjelent kötetében is. A román uralom alatt ő szenvedett legtöbbet s mégis benne legtöbb a meghoósítás — valóban krisztusi magatartás, krisztusi álláspont. *Hegyi Endre* verseiben a halott Dsida Jenőt s véle azokat a holtakat idézi, akik már nem érthették meg a szabadságot, akik „fáklyaként esontig égtek”. A felszabadulás mámorának elmúlása után a közönyben és érdekhajszában ezek a fáklyaként világító holtak vigasztalják a hősit, a nagyot kereső költőt. A szórványmagyar jut eszébe és sorsát dalolja meg. *Horváth Imre* szimbólikusan emlékezik meg a felszabadulásról s midőn az elszállott madarakról ír a „hangos, idegen szó” jut eszébe, amely az elszállt madarakkal együtt tűnt el Erdély völgyéből. *Horváth István* Délerdélyből menekült Kolozsvárra, autodikakta s természetesen legnagyobb élménye a hazatérés mellett a szülőföld elvesztése. Ő csak egyénileg lett a Szabadságra, ugyanakkor elvesztette szülőföldjét s ez keserűvé teszi

verseit. *Jékely Zoltán* ép ellenkezőleg az elveszett szülőföldet kapta vissza s ez határozza meg magatartását is, verseiben feszeng az öröm és a megtalált boldogság. *Jékely* a beérkezett poéta biztos rutinjával énekel, szerelmet vall a feledhetetlen városnak, Kolozsvárnak, ódát ír a Maroshoz s csak akkor borul el homloka, mikor az enyedi kollégium jut eszébe. *Kiss Jenő* Kolozsváron érte meg a felszabadulást és benne is több a szomorúság az ottmaradottakért, mint az öröm, amelynek mélyén könnyek égnek. Ő gyermekkorától kezdve csak kisebbségi sorsban volt, s most a felszabadulás mámorában a Pétermozdulatot dicsőíti, amely kardot ránt hitte védelmében s a „Tedd el kardodat” krisztusi ige helyett fölmagasló daccal hirdeli, hogy csak „annyi tiéd, amit meg tudsz védeni!” A Szent Mihály templom tornyában is feltűzött szuronyt lát, amely büszkén őrt a teret, büszkén, mert előtte ott áll Mátyás, a — király!

Szabódi László írta a kötet címadó versét s első pillanatra mintha benne maradt volna legtöbb keserűség, a legtöbb üröm abból a korszakból, amelyet „kisebbségi” jelzővel lát el bizonytalán a magyar irodalomtörténelem. De benne maradt a legtöbb mély emberi tanulság is, és ami ezzel egyértelmű: a magyar tanulság. Ő is, akár csak *Hegyi Endre*, a holtakra emlékezik, akik nem érthették meg az öröm napjait és „komor, retentő zokogással ujjong a szabadító elé”. Ugy érzi, már késő előről kezdeni s a vers befejezésében elénk tárja a nagy tanulságot, amit a hűszéves leckéből merített:

„Azért, szabadság, üdvözleghi jövendő magyarokaj tápláló, szent gyümölcs! Kiméld éltetted nedved, a veszendő poharába pazarolva ne töltsd, nehogy, kin a keserű rabkenyérén kiűtött az utdatos csömör, vőljk rabból, felede a szemérem parancsát, bosszúdalló börtönör.”

Kinozza, mardossa önmagát minden versében s a Nihil humani című versét olvasva, az emberben és saját korszakában keserűen csalódott, de költészetében évszázadok fölé pövekedett Vörösmarty alakja emelkedik fel előttünk, mintha az ő sikoltásait hallanánk új hangszerelemben. Kétségtelen, hogy a kötet nyolc költője közül Szabódi érzi és látja korszakát legtisztábban és legfájdalmasabban, bár versei minden bizonytalán a legkevésbé népszerűek. De verset nem is azért ír az igazi költő, hogy népszerűséget hajrásszon s megnyerje a tömeg kegyét...

Egészen külön világban él *Varró Dező*, aki közvetlenül egy szót sem szól a szabadságról, a nagy élményről, de nem egy verséből érezzük előtörni a közvetett hatást, mint a főtől kibajtó friss virágot. Gyermekien tiszta, közvetlen versek ezek s közöttük is legjobb a „Kérdéseket tejfogas szájacskából” című. A kérdéseket egy gyermek szájába adja a költő, de mély és igaz poéta leste el őket s örökölte meg verseiben. A líra finom látomásaihoz szövdnek ezek a versek és emelik magasba költészetét.

Bevezetőben *Petőfi Erdélyben* c. verséből idéz a kiadó s megnevezi a kötet elődjét a közel száz éve Kolozsvárról megjelent *Unio zsebkönyvben*. Megdöbbentő, mennyire élnek ezek a *Petőfi*-sorok s mennyire megmagyarázzák ennek a kötetnek születését is. Tegyük ide befejezőként — s magyarazatként is — a szabad-

ság nagy magyar dalnokának megrázó sorait:

„Iparkodjunk. A század viselői Születni fognak nagyszerű napok, Élet-halálnak vészes napjai. Fogjunk kezét, hogy rettegünk ne kelljen Az eljövendő óriásokat.”

Csuka Zoltán

BFSZTRAY GYULA: SZÍNHÁZI ESTER. 1930—1940. Királyi Magyar Egyetem Nyomda kiadása, Budapest, 1942.

Egy évtized színházi mérlegeinek kritikáját gyűjtötte egybe ebben a kötetben a Magyar Szemle kitűnő szemű és kitűnő tollú kritikus, annak az évtizednek színházi mérlegeit, amiközben a magyar színházi irodalomban a csaknem negyedszázados pangás után végre a fölemelkedés és megújulás jelei mutatkoznak. Azok, akik csak a színházi lapok hasábjairól tájékozódnak (sajnos, közönségünk legnagyobb része) első pillanathban tón megütözve fogadják ezt a megállapítást, de *Bisztray Gyula* kötete bevezetőjében ha tömören is, annál világosabban bizonyítja, hogy a harmincas évekig terjedő negyedszázados korszak „világhírű” nagy sikerei tulajdonképpen nem a magyar dráma, nem a magyar színházi irodalom és művészet sikerét jelentették, hanem olyan „színműparosok” diadalát, akik mindent a mesterség és a rutinié, a színházi technika felület és — kasszasikerére építettek s nem sok közülük volt a magyar szellem, a magyar lélek legmélyebb világának kifejezéséhez. A modern magyar irodalom már a világháború előtti és utáni években is megtalálta lírában és elbeszéléseiben megújított és művészeit, a színházi irodalom azonban várnia kellett, a magyar „nemzeti” szellem legfeljebb az operettek és gicces irredenta darabok világában próbált élni, de ez a szellem — idegen volt és nem magyar. És sajnos, a közönségnek még az a része is megtévesztése alá került, amely pedig tényleg magyar volt és ezekben a gicsekben hűségát legyezőgető szerzők büvkörébe került.

Bisztray könyvének ép az a legnagyobb értéke, hogy a harmincas években megjelent színházi kritikáinak együttes bemutatásával mindezt ragyogó világosságba helyezi s rámutat arra, milyen nagy szükség volt a magyar megújulásra a színházi világában is. Kötete bevezetőjében a közönségre színházi irodalom technikai bravúrjait mellett is a lelki és művészi szívságra mutat rá s ép ezzel vezeti be mindannak szükségességét, amit a harmincas évek színházi világról tíz év kritikáiban elmond. Ezekben az esztendőket az úgynevezett népi irodalom vonni be a színházra, a Nemzeti Színház, az ország első színháza is megújul s az új emberek új szellemet, az új írók tényleg magyar művészetet hoznak a színházra, jóllehet technikájuk ha nem is mindent ér el az előző „nagy mesterek” eredményeit. S mi, akik ezeken a hasábjakon a kisebbségi sorsban megújult magyar szellem útját kísértük, jóleső öntudattal állapítjuk meg, hogy a megpróbáltatások nagy tisztítóüzéből kiemelkedett magyar szellem mennyire találkozott a trianoni határokon túl az egységes és örök magyar szellem alkotóiban azok szellemével, akik idebenn járták velük párhuzamosan ugyanazt az utat. Az erdélyi irodalom nagy példaadása a harmincas évek elején hat a csonkaország közönségére, az Erdélyben megújult magyar szellem erősíti

az itt bévül megújuló és megtisztuló magyar szellemet és a harmincas évek másik felében az új magyar mondanivalók sorában már ott találjuk a színpadokon az erdélyi írók műveit. A Nemzeti Színház dícséretreméltó megértéssel nyújtja meg kapuit az erdélyi színműirodalom előtt s a sort a színpadi mondanivalójában még zavaros Szántó György Sátoros királya kezdi. Nem sokkal később a Vígyszínház (1936-37.) Kós Károly Budai Nagy Antallát mutatja be s ugyanakkor bejelenti Bánffy Miklós, Tamási Áron és Kakassy Endre színdarabjainak bemutatását, de az elmúlt évtizedek kozmopolita tájékozódása még mindig hat Budapesten, a közönség nagyrésze nem érti az erdélyi lelket és a Vígyszínház terve elvetődik. Közben megemlékezik Bisztray Hunyady Sándor Feketeszáru cseresznyéjéről, amelynek csak a háttere a magyarság nagy tragédiája. Hunyady, valamint Judig Ottó erdélyi irodalomként jelentkező színműveiről nyomban megállapítja, hogy ezeknek bizony vajmi kevés az erdélyi levegőjük. A felületen jelentkező hazafias görögűt egy pillanatra sem kápráztatja el Bisztrayt, bár — ez igaz — annál inkább elkápráztatta s elkápráztatja még ma is a felületen úszó és csak szórakozást és nemzeti hiúsága kielégülését kereső nagyközönséget. Bisztray nem is fukarkodik a maró megjegyzésekkel, hogy a színházak sokkal inkább a karzatnak dolgoznak s minőség tekintetében bizony nagyon lassú a javulás. S míg a szűkebb haza írói közül Móricz Zsigmond, Bibó Lajos, Zilahy Lajos, majd Kodolányi János, Németh László a tiszta művészet síkján Kállay Miklós hoznak értékes megújulást, addig a másik oldalról Nyírő József, Tamási Áron, Kós Károly alkotásai jelentik ugyanezt. Igaz, hogy Bisztray Nyírő József Jézusfaragó emberének, főleg pedig *Uj hazájának* gyöngéit sem hallgatja el, ugyanakkor azonban felmutatja azt a megújuló tiszta szellemet, amit ezek — az akkor még kisebbségi sorsban élő — írók a magyar színpadon jelentenek. *Tamási Áron Énekes madara* teljes elismerést kap, amit talán meg is érdemel s nem érdektelen itt is megjegyezni, hogy ez a színpadi alkotás első bemutatója alkalmával Budapesten teljes értetlenségre talált s csak négy évvel később, az 1939-40-es évben hozta méltóképen színre a Nemzeti Színház és ekkor kezdtek Pesten is megérteni ennek a mélyről fakadó mesejátéknak igazi súlyát és értelmét.

Az elmúlt évtized színpadi megújulásában nagy szerepe volt az Ember tragédiájának, amely úgy látszik, mindinkább megéri és annál nagyobb lesz, minél messzebb kerül szerzője halálától. Az igazi mondanivaló nem ér el mindig saját korszakához, ezt bizonyítják a magyar színpad legnagyobb alkotásai, a *Bánk bán* és *Az ember tragédiája* is. Bisztray Gyula könyvének legértékesebb része a Tragédiáról írott tanulmány, amely teljesen önálló kutatási eredményeket is örökölt meg.

Bisztray kötetét nem pusztán beszámoló egy évtized színházi eseményeiről, hanem tiszta és kérlelhetetlen kritikájával egyúttal útmutató a jövőbe is. A színpad mellett megszívlelésreméltó szavakat talál a magyar hangosfilm részére is. Kritikáinak legnagyobb értéke abban van, hogy egy évtized múltán is legalább annyit mondanak — ha nem többet, mint megírásuk pillanatában. Ezért hisszük, hogy hatásuk is elkerülhetetlen a színpad világában és közönségnél egyaránt.

Csuka Zoltán

MAGYARORSZÁG ÉS A BALKÁN. A magyar tudomány feladatai Délkelet-Európában. — Nyilatkozatsorozat, szerkesztette Gál István. — A Magyar Külügyi Társaság Balkán-Bizottságának kiadása, Budapest, 1942.

A Magyar Külügyi Társaság Balkán-Bizottsága kiadásában most hagyta el a sajtót Gál István szerkesztésében a „Magyarország és a Balkán. A magyar tudomány feladatai Délkelet-Európában“ c. kötet a Balkán-Könyvtár 1. számaként. A 112 oldalas könyv lapjain a magyar Balkán-kutatás vezetőegységiségei, közöttük huszonkét egyetemi tanárral, ismertetik a magyar Balkán-kutatás múltját, mai állását és jövő feladatait. Gál István bevezetőjében ismerteti a magyar szellemi élet érdeklődésének a Balkán felé való fordulását és sok ismeretlen adatot idéz azokból a területekből, amelyeket Teleki Páltól Szabó Dezsőig és a fiatal nemzedékig a magyar történelmi hivatásnak gyakorlati megvalósítására az utóbbi negyedszázadban cselekedtek. A magyar szellemi életben a Balkánnal való foglalkozás az első világháború óta három formában folyt: a szomszéd nyelvek tanulásának sürgetésében, egy dunai-balkáni folyóirat létrehozásában és egy magyar Balkán-Intézet felállításának követelésében.

A magyar Balkán-kutatás történetét, sorsát, mai helyzetét és jövő lehetőségeit a magyar tudósok és kultúrpolitikusok egész sora vizsgálja. Eckhardt Sándor, Elekes Lajos, Fekete Lajos, Galla Ferenc, Gáldi László, Gunda Béla, Hadrovics László, Horváth Endre, Horváth Jenő, Ivánka Endre, Jánossy Dénes, Jávorka Sándor, Juhász István, Kardos Tibor, Knieza István, Lakatos István, Lukinich Imre, Makkai László, Moravcsik Gyula, Pukánszky Béla, Szabó Pál Zoltán, Tamás Lajos, Thim József, Tóth László, Váczy Péter, Wolsky Sándor a szaktudományok kívánalmait és igényeit ismertetik, míg Drucker György, Jencs Árpád, Kertész János, Makkai László és Szabó Pál Zoltán a magyar Balkán-kutatás megszervezésére nyújtottak terveket.

A „Magyarország és a Balkán“ c. kötetben a szaktudományok feladatainak kijelölése mellett egy alappondolat vonul végig: a *Magyar Balkán-Intézet felállításának szükségessége és fontossága*. A Magyar Külügyi Társaság Balkán-Bizottsága ezzel az új kiadványával is élénk bizonyosságot tett arról, hogy a magyar Balkán-kutatás megszervezésében vezetőszerepet illeti meg. Minden remény megvan arra, hogy a magyar társadalom is fölébred Magyarországi Balkáni szerepének jelentőségére és a Balkán-Intézet felállítása érdekében széleskörű mozgalmat indít.

(sz. I.)

PUSZTAI-POPOVICZ JÓZSEF: ROMÁN KULTÚRELET A MAGYAR ERDÉLYBEN. Pécs, 1942.

E kis kötet, amely a pécsi M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének kiadványai közt jelent meg, meglehetősen egyenlőtlen adatgyűjtés keretében próbál számot adni a Magyarországon maradt románok szellemi életéről. Legalaposabb aránylag az iskolaügy bemutatása, ahol néhány jó statisztika segíti az olvasót s ahol akadnak érdekes kultúrtörténelmi dokumentumok is, mint pl. Pálffy Endrének, a nászodj gimnázium igazgatójának az első évszázó ünne-

pély alkalmával mondott beszéde (12. l.). Meglepő azonban, hogy a szerző tudomást sem vesz arról a körülményről, hogy nemcsak a kolozsvári egyetemen folynak román nyelvi és irodalmi előadások, hanem a budapesti egyetemen is, még pedig a hallgatóság évről-évre örvendően növekvő érdeklődése mellett. Az iskolaügyről szóló fejezethez viszonyítva is sokkal felületesebb az az áttekintés, amit szerzőnk az erdélyi román sajtóról s az újabb könyvkiadványokról nyújt. A „Tribuna Ardealului“ könyvtárával kapcsolatban érdemes lett volna a magyar vonatkozások szándékos elhallgatását sokkal erősebben kiemelni. Derős megjegyzés — Vartolomei Vazul művével kapcsolatban — akövetkező: „Az 1850-es évben ... a nagyváradi Premonstratens (!) gimnáziumban a román nyelv is katedrát kapott“ (41. l.). Mióta hívják magyarról a premontrai rendet „Premonstratens“-nek? (E tévedés forrását egyébként könnyű megtalálni: egyszerűen a kérdéses kis füzet román szövegén alapszik.) Még gyöngébb a következő fejezet (A román líra Erdélyben), amely tulajdonképpen nem egyéb, mint a Dancuș-féle antológia (Versuri din Traiul silvania nordic, 1941) kis bevezetőinek fordítása. Az egyes írók esztétikai jellemzése körülbelül efféle megjegyzésekben merül ki: „Az ősz és az elmulas költője (48. l.) Mennyivel érdekesebb lett volna azt vizsgálni, hogyan illeszkedik Erdély román költői a román irodalom egységébe, kik mintáik és ihletőik, stb. (Virgil Sotropa rondeau-i például aligha születtek volna meg Macedonski hasonló versei nélkül!) Semmitmondó az is, amit „Az erdélyi szellem“ című néhány sorban olvasunk; Pusztai-Popovicz kísérletet sem tesz arra, hogy összefoglalja és kritikailag vizsgálja A. Anderco és mások véleményét. Végül meglepő az utolsó fejezet címe, amely szintén erősen magyartalan: „Román kulturális rendezések“ (!). Aránylag legjobb a füzet végén levő bibliográfia, bár úgy itt, mint a románnyelvű összefoglalásban a román írásjelek teljes hiánya nagyon primitívnek hat (a román szövegben még nyelvtani hiba is akad: a *carui autor* áll *ni cărui autor* helyett).

IWAN DUJČEV: MAZEDONIEŃ IN DER BULGARISCHEN GESCHICHTE. — (Mazedonisches Wissenschaftliches Institut) Sofia, 1941. 46. o. 1 térképpel.

Bulgária, amely a békeszerződések áldozata gyanánt hazánkhoz hasonlóan mind a négy világtáj felől vált súlyos területi megcsönkítások tárgyává, hazánktól eltérő geopolitikai adottságai révén a miénktől eltérő módon küzdött az igazságért a békediktátumok után. Már 1920-ban megalakult Szófiában a Macedón Tudományos Intézet, majd a többi elszakított terület kérdéseit kutató intézetek s munkásságuk megfelelő tudományos alapokat nyújtott Bulgária számára akkor, amikor eljött az idő jogos igényei érvényesítésére. Az előttünk fekvő kis munka teljes egészében, a bolgár honfoglalástól kezdve feltárja Macedónia állandóan a nemzet sorsának előterében álló szerepét és az ottani bolgárság sorsának kialakulását. Megismerjük azokat a körülményeket is, amelyek a XIV. századbeli török előnyomulás kapcsán az új szerb hatalom törekvéseit fokozatosan Macedóniára irányították. Az olvasó előtt plasztikus képekben vonul el az az ellentét, amely a törökvilág súlyos évszázadai és a XVIII.

század során éppen Macedóniában beálló ú. n. „bolgár reneszánsz” között kialakul. A szerző megfelelően ismerteti a hűbéres fejedelemség formájában helyreállított Szerbia igényeinek feljuttatását Macedóniára nézve és azt az álláspontot, amit ebben a politikai síkon megindított etnográfiai mozgalomban a szláv tudomány, élén a pétervári Császári Tudományos Akadémiával elfoglalt — a bolgár álláspont javára. A bolgár álláspont volt az 1912-ben Törökország ellen létesült balkáni Négyesszövetség hadicéljainak kiindulópontja. De amikor az az első Balkánháború lezárulásával a Londonban béketárgyalásokat kezdeményező nagyhatalmak megoldási kísérletei elsikkadt, a második balkánháború már nemcsak Macedónia tekintetében mutatta a bolgár-ellenes irányzat váratlan felülkerekedését, hanem abban is, hogy Bulgária a területét a Dél Dobruzsától is megfosztó bukaresti békekben (1913) a félsziget koldusának sorsára jutott. Ez a körülmény állította a világháborúban is a központi hatalmak oldalára. A könyv mindezekről az eseményekről értékes összefoglalást nyújt s ha elolvasása után valamelyes hiányt mégis észleltünk benne, az a vonatkozó szakirodalomra vonatkozó összefoglalás lenne.

SZÁNTÓ GYÖRGY: HAJDUTÁNC. — *Regény, Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1942.*

Bocskai István élete és kora áll a legújabb Szántó-kötet tengelyében. Szántó György ama kevés erdélyi írók közé tartozik, akik a bécsi döntéssel Délerdélyben maradtak s most alig lehet hallani róluk. A második kisebbségi sors, jól tudjuk, az elsőnél is keserveesebb s így szinte természetesnek találjuk, hogy Szántó György visszatér az erdélyi magyar irodalom kisebbségi éveinek nagy példájához: történelmi regényt ír, évszázadokkal bolyong vissza a magyar multba és firkészi a századok alatti „mélyen enyésző fényvel” járó régi dicsőségeit. Erdélyi magányában, fekete éveinek világtalan esőndjében így merül el elmúlt századok stádiumába és idéri nekünk Bocskai korát, amidőn „két pogány közt egy hazáért” az örök és végzetes két malomkök között őrlődve élte a magyarság Isten által rendelt és elrendelt életét.

Mert Bocskai István élete ennek az eleve elrendeltetésnek példaképe és megnyilatkozása. Hosszú évtizedekig hűséges császárhoz, hogy végül is, midőn az önkény már az ő esküjét is semmibeveszi, életére és birtokára tör: hajdúi élére álljon s a régi „eb ura fakó” jelszóval kardjára csapva vívja ki a tiszteletet a magyar névnek. S Bocskaitól elválaszthatatlanul ott él a regény minden sorában Erdély, a nagy megpróbáltatásoknak kitétt Erdély, amelyben vérpatakok özönlik, amíg a történelem kereké Báthory Zsigmondtól szörnyű harcokon keresztül Bocskai Istvánig fordul. Magyar, székely és szász sors egybeszőződése mellett ott látjuk Mihály vajda népének sorsát is a magyar mellett alakulni s Szántó György Vitéz Mihály és Bocskai találkozásában ennek a két egymás mellé rendeltetett népek örök tragikumát, a megnemértést is tárgyilagosan és tisztán rajzolja meg. Feleletet persze ő sem ad a nagy kérdésre, mi ennek az örök szembenállásnak az oka, legfeljebb érezteti. És az öregedő Bocskai mellett már feltűnik Bethlen Gábor alakja is, aki majdan Erdély nagy

felemelkedését hozza.

Szántó György még ma is, megvakulása után két évtizeddel festőművész s ez a regénye is monumentális épület freskóként hat. Így rajzolja meg a korszakot és annak hátterét s aki a dunai népek mai sorsával foglalkozik, megdöbbenve látja, hogy ebben a régi korban magyar, rác és oláh lelkileg mennyivel közelebb volt egymáshoz, mint a későbbi években. Balassa Bálint még jól ismerte a szomszéd népek költészetét s nem egy vers írására ihlették a rác vagy oláh dalok, magyar és rác táncok, nóták egybefolytak a nép mulatozásaiban. Ma amikor a magyar is a népi ébredés nagy esztendőibe jutott, nem szabad elfeledkezni s nem szabad szem elől téveszteni, merre mutatnak sorsunk, életünk nagy törvényei, a predestináció kéréhetetlensége.

Bocskai hajdúi nagy nemzeti és szociális odokért ragadtak kardot s állottak vezérük mellé s nem szabad feledni, hogy ezek a célok, évszázadok előtt is szervesen összefüggöttek. Bocskai ép azért volt nemzete nagy vezére és fejedelme, mert ezt az összefüggést felismerte és példát adott a megoldásra is; hős katonáinak saját földjeiből adott, mert tudta, hogy a népből csak akkor lesz igazán nemzet, ha a haza földje az ő tulajdona is. Bocskai korában még nem ismerték a „szociális” jelszót, de ez a cselekvés nemcsak a nagy magyar fejedelmek nemzeti, hanem szociális tette is volt. Így lehet megérteni a nagy nemzeti felemelkedéseket s Bocskai felkelését is, amely a magyar történelem legszebb lapjaira tartozik!

Szántó György elismerésre méltó tanulmányokat végzett műve megírásához, hatalmas történelmi körképben pontosak a színek és pontosak a figurák. Esztendőök elmélyedő munkája kellett hozzá, különösen olyan emberrel, aki jegyzeteit, tanulmányait aligha készítheti egyedül. Szinte csodálatos és látomászerű a megírás módja, a seregek, tájak, alakok, ruhák, korabeli épületek színes, gazdag, plasztikus leírása. A Hajdutánc kétségtelenül Szántó György legkiválóbb alkotásai közé tartozik és a magyar történelmi regénynek is méltón becsületére válik.

Csuka Zoltán

DEKÁNY ISTVÁN: A MAGYARSÁG LELKI ARCA. *Athenaeum, 1942. 276 l.*

A népkarakterológiai kutatások mai virágzása idején, amikor a legellentétebb meggyőződések birkóznak egymással az egész Európát átfogó világnézeti válság viharában, öröm kezünkbe venni egy olyan higgadt, szerény és mégis alapos tanulmányt, mint aminő a jelen könyv. Megszületését, amint szerzője maga is bevallja, közvetlen okként a Székfű Gyula szerkesztette „Mi a magyar?” című kötet determinálta, de nem olyképpen, mintha Dekány vitába akart volna szállni az ott közölt tanulmányok eredményeivel. Az ő célkitűzése egészen más volt. Nem rombolni jött, hanem építeni, szintézisbe fogni a „Mi a magyar?”-ban és másutt, ezer helyen szétszórott nézeteket és megjegyzéseket. Dekány rendező ügyességére vall az a biztonság, amellyel e szerteágazó kérdéskomplexumokban is eligazodott, minden vaskalaposság és előítélet s főleg anélkül, hogy nemzetünket egyetlen alapsajátságával próbálta volna jellemezni. Eppen ellenkezőleg: sokszor az az érzése az embernek, mintha szerzőnk túlságosan is receptív volna, túlságosan is hajlana a

legkülönbözőbb nézetek összehangolására, eklektikus egymásmellé helyezésére. A könyv jellemzői tehát: gazdag adatgyűjtés, jól megválasztott szintetizáló szempontok és inkább bizonyos passzivitás az adatok tanúságával szemben, mintsem túlzott beleavatkozás a tények szövédékébe.

E könyv bizonyára széles rétegeknek fog tetszeni: nemcsak azért, mert a XIX. század magyar lelkiségét bizonyos ideálizáló készséggel mutatja be, hanem azért is, mert általában véve azt a magyar embert rajzolja meg, akinek eszménye művelt középosztályunk konzervatívabb rétegeiben széles körben el van terjedve. „A magyar úr”, „A nagyasszony” című fejezetek ezt a patriarchális szemléletmódot különösen éles fénybe helyezik. Nehezebben boldogul Dekány olyan kérdésekkel, mint „A magyar vallásosság” (161. l.); itt még a dokumentációknak egyébként meglepő gazdagsága is mintha cserben hagyná. Sajnos szinte teljesen elsikkadt a magyar női lélek s általában a magyar szerelmi élet vizsgálata is. Viszont máskor bonyolult problémákat ügyesen foglal össze: a magyar nyelvvel, mint néplélektani szempontból fontos jelenséggel, pompás megfigyeléseket közöl. „A jellem forradalma” című rész azt bizonyítja, hogy Dekány nemcsak statikus rajz megalkotására képes, hanem tudatában van a nemzetkép természetes evolúciójának is. Ezek után érdeklődéssel várjuk a szerzőnek a XX. század magyarjáról alkotott véleményét is; az a módszeresség, amellyel a közelmulthoz nyúlt, bizonyára még jobb szolgálatot fog neki tenni a jelen káoszában. Megjegyezzük végül, hogy a kötet végén levő tudománytörténeti kitérők rendkívül alapos elméleti tájékozottságról tanúskodik s bizonyára nagy mértékben hozzá fog járulni a népkarakterológia problémáinak és módszereinek további tisztázásához.

Gáldi László

KRISTÓF GYÖRGY: TUDOMÁNYOS INTÉZETEK ERDÉLYBEN 1919-IG. (*Erdélyi Tudományos Füzetek, 135. sz.*) Kolozsvár, 1942. 30. o.

Az a magyaránú szellemi önállósulás, amelynek keretében az erdélyi magyarság a trianoni diktátum után megteremtette a maga saját irodalmi életét, nem márról holnapra alakult ki. A tudós szerző, aki kéziratban már feldolgozta az erdélyi magyarság 1849 és 1919 közötti szellemi életét, előttünk fekvő tanulmányában végigköveti azoknak a tudományos intézményeknek a kialakulását, amelyek márt Erdély elszakítása előtt ott kitermeltek egy, az erdélyi szellem sajátos oldalainak fejlesztésére hivatott irodalmi és tudományos élet előfeltételeit. Tanulmányából megtudjuk, hogy Erdélyben csupán a XIV. század közepétől a XVIII. század végéig nem kevesebb, mint 26, mindmáig fennálló köz- és iskolai könyvtár létesült. Ezt a díszes sort a kolozsvári unitárius kollégium nyitja meg és a székelykeresztúri unitárius gimnázium zárja le. Megismerjük az Erdélyi Múzeum Egyesület fejlődésének útját is és látjuk, hogy az erdélyi szellemi élet nem az Erdélyen kívüli kialakult centralizálás elvének hódolt, hanem igyekezett Kolozsvár mellett tovább magyar művelődési gócpontok kialakítására is. Ezt szolgálta a Székelyföldön már 1875-ben létrehozott Székely Nemzeti Múzeum, továbbá a Déván 1886 óta fennálló Hunyadmegyei Történelmi

és Régészeti Társulat, a nála csupán hat esztendővel fiatalabb Alsófehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Egylet (Gyulafehérvár) és a Dé- sen 1890-ben létesített hasonló társulat. Az 1900-as évek eredménye volt az Őr- mény Múzeum Szamosújvárt és egy-egy Kőzművelődési Ház létrehozatala Maros- vásárhelyt és Tordán. A tudós szerző avatott tollal tárja fel mindegyikük tudomá- nyos teljesítményeit. Sz. Z.

RAFFAELE CARRIERI: BATTAGLIE. *Editoriale Domus S. A.*

Az olasz nép, bármennyire is lekötik a me- küzdelmei, nem feledkezik meg művé- szetének egyszerű múltjáról sem: legsű- lyosabb perceiben is abból merít ihletet és lendületet. Az olasz szellemnek e sa- ját erőforrásaiból való állandó feltámasztá- sát semmi sem igazolja jobban, mint a jelen kötet, amely — a kiadó, Gianni Mazzocchi lelkes szavai szerint — „rég- i olasz háborúk hőseit dicsőítve a jeleni tiszteli meg s a múlt nagy műalkotásai- nak bemutatása révén azt a hitet fejezi ki, hogy a mai művészek is halhatatlan alkotásokban örökölték majd meg a Róma vezetése alatt álló európai civilizáció dia- dalait.”

Már Raffaele Carrieri szuggesztív ele- venséggel megírt bevezető tanulmánya jól érezteti azt a feszültséget, amely a Quattrocento és Cinquecento nagy művé- szeinek harci jeleneteiből árad: Paolo Uccellotól (1397—1475), a San Romano-i csata festőjétől Tintoretto (1518—1594) híres Zárai ütközet-éig, amelyet a velen- cés Doge-palotában minden Olaszországot járó magyar megcsodált, e sok-sok tu- multuózus kép páratlanul érzékelteti a késő középkor s a renaissance szellemét. Rendkívüli leleményre vall az egyes alkotások bemutatása is: minthogy a reprodukció először az egészet mutatja be, majd külön lapokra felmagyítva egy-egy kisebb mozzanatot, a képnek egy-egy sar- kát emeli ki, az egész történet megeleve- nedik és szinte filmszerűen pereg le elő- tünk. S a kötet közepén, sötétvörös la- pokra nyomva, ott díszlik Leonardo elmé- leti traktátusának idevágó fejezete: *Modo di figurare una battaglia* (A csata ábrázolásának módjáról), amely gomolygó és mégis hallatlanul lendületes eredeti vázlatok kíséretében, pompásan mutatja azt az elméleti háttérrel, amelyből a nagy csatáképek megszülettek. Mindenesetre örömmel látnánk hasonló „antológikát” a magyar festészet történetéből is.

g. t.

SZÉCHENYI NAPJAI. *Gróf Széchenyi István élete és életműve időrendben. Szerkesztette Csery-Clauser Mihály. Budapest, 1942. Részavulgyi és Társa kiadása. 190 old., kötve.*

A Széchenyi-centenárium után annyi munka ismertette új meg új megvilágítás- ban a legnagyobb magyar alakját és mű- vének jelentőségét, hogy nem volt könnyű dolog olyan új könyvet megjelentetni Széchenyiről, amely tárgyát új szempont- ból dolgozza fel. Hogy ez a szerzőnek mégis sikerült, az annak tudható be, hogy Széchenyi saját írásainak hatalmas tár- házából kiválasztott szemelvényekben mu- tatja be az olvasónak Rövid bevezetés után már 1814-től kezdve jellegzetes ré- szeket kapunk Széchenyi naplójából, le- veleiből és a szerző megfelelően közbeik- tatott összekötőszövegekkel gondoskodik a folyamatosságnak, a könyv egységének

a biztosításáról. Ezekben az összekötő- szövegekben megfelelő hangsúlyt nyel- Széchenyi politikai magatartásának ismer- tetése is, úgy a bécsi udvarral, mint a nádorral, a pozsonyi országgyűlés egyes csoportjaival és vezetőalakjaival (Kossuth, Deák, Esterházy Pál stb.) szemben. Ter- mészetes, hogy Széchenyi óriási tömegber- visszamaradt írásaitól csupán nagyon szűkreszabott anyagot lehetett a könyv terjedelmétől megszabott határokon belül jellemző mozaik gyanánt összeállítani. Ez a magyarázata annak, hogy Széchenyinek a hazai nemzetiségekre vonatkozó állás- foglalásából csak kevés anyagot látunk. Mert 1830-ban, amikor angliai útjáról ha- zatérve a Dunán hosszú útat tesz egészen Galacig, hogy a hajózás lehetőségét sze- mélyesen tanulmányozza, hosszú heteken át nemzetiségi vidékeket érint lassan le- felé úszó hajója. Naplója így biztosan tar- talmaz egyet-mást e vidékeken szerzett népszerű tapasztalatairól. A könyv szem- elvénnyel e tekintetben csupán a duna- fejedelemségek földjén szerzett benyomá- sait emelik ki: „Oláhországot teljesen ki- égette a nyári nap, igen utálatos ország. Eddig semmit sem láttam, ami tetszett, vagy ami megörvendeztetett volna.” 1843-tól kezdve a pozsonyi országgyűlés tárgyalásainak előtérbe kerülő nyelvkér- dés kihatása a társországok és nemzetisé- gek vidékein már állandóan foglalkoztatja Széchenyit. „Most ismét busulhat — írja egyik levelében Tasner főszóigazgatójá- nak — Horvátország nyíltan kikelt a ma- gyarok ellen... és nemsokára az egész társág fogja követni példáját. Ez annak a következménye, hogy kis Beöthy et Co. itt eltiltották a követektől a deák szó- lást...”

Nagyon jellemző részletekben mutatja be a könyv Széchenyi teljes lelki feldult- ságba torkolló aggályait akkor, amikor az 1848 márciusi események révén *Kossuth tyrannust játszik... Bathyány La- jos viselkedése rebelliohoz vezet.* Tas- nerhez röviddel előbb intézett levele jel- lemzően mutatja állásfoglalását: „Hogy Bécsben a szláv a magyar előtt áll és ott jobban kedvelik és szeretik és becsülik,

azt én természetesnek, sőt igazságosnak látom, I. mert a szláv bona fide feni tartja, de fenn is tarthatja a királyi szé- ket. Most 60.000 áll fegyverben a Carbo- narik (italiai forradalmárok) ellen. A jó és annyira okos magyar viszont örül, ha az (az uralkodóház) némi bajban van, sőt ünnepélyesen kitarja abbéli nagy örö- méit. Kossuth et Co.!! Igazi vagy inkább számár scandalum! 2. Mert szlávok kör- nyékezik a királyi széket és ezek a szláv- vok által hathatósan pártoltatnak, míg az iriggy magyar lemoslékol minden haza- fiát, ki egy kissé hitelt nyerne odafejt, etc.”

De amikor március 15-én Kossuth és Bathyány mellett ő is részt vesz a Bécsbe induló küldöttségben és látja, hogy az ot- tani forrongó polgárságra nyert befolyása révén „ha Kossuth akarja — a Burgot szétrombolják”, lassan megérlelődik benne, hogy támogatnia kell a kinevezett fe- lelős magyar kormányt. Erre nézve a könyvrészes szemelvényekben bővelke- dik s belőlük azt látjuk, hogy Széchenyi belső aggodalmai most sem csökkentek a gyar sors alakulására nézve. „Kossuth di- rigál és Bathyány kormányoz!! — írja márc. 23-án Pozsonyból Tasnernek — Ich bedauere sie von Herzen! Besonders B. (Bathyány) Igen megnöttek bajai. Alle die Furien, die er in Bewegung gesetzt hat, drängen ihn schon sehr hart!” — A mai olvasó talán nem mindenben érthet egyet Széchenyinek a forradalommal és vezéregyéniségeivel szemben elfoglalt ál- lásponyjával, mint ahogyan minden lán- gelmének mindenkor megvolt a maga el- lenzéke. De a lángeleme látnoki erejét a jövő sok mindenben szokta igazolni. Az a mód pedig, ahogyan a szerző Széchenyi írásainak leközölt részeit bemutatja, min- denképpen tudatosá teszi az olvasóban azt, hogy a legnagyobb magyar minden szava, sokszor mély depresszióban meg- nyilvánuló kedélyhullámszerűen egy lán- gelme állandó megnyilvánulásai. Egyet- több ok arra, hogy minél szamosabban olvassák el a *Lukinich Imre* professzor értékes előszavával ellátott könyvet.

Sz. Z.

Ő R H E L Y

RÁDY ELEMÉR

Rády Elemér abból a nemzedékből nőtt ki, amely az első értékes gárdát szállí- totta a felvidéki s rajta keresztül az egész újjáéledő magyarságnak. Szavaikat tettek kísérték, amit mondtak, meg is tudták s főleg meg is merték valósítani. Világnézeti harcokat indítottak, de akár- melyik oldalon álltak, a szándék tisztaságában alig lehetett kételkedni. Más kér- dés, hol volt az igazság. Az idő Rády Ele- mért és az ő munkáját igazolta elsősor- ban.

De lehet-e egy fiatalon, 32 éves korá- ban eltávozott ember végzett munkájá- ról, eredményeiről beszélni? Rády Ele- mérről bátran elmondhatjuk, hogy mind- az, amit fiatal fővel elindított, komoly, eredményes munka volt, sokban új irányt szabott a csehszlovákiai magyarság életé- nek s elhatározó erőt jelentett Erdélyben, a Délvidéken és idehaza is.

Tíz évvel ezelőtt, amikor úgy látszott,

hogy a mozgolódó baloldal rövidesen az élet minden zugát behálózza, Rády Ele- mér, a csehszlovákiai magyar cserkész- mozgalmakban nevelődött fiatalember el- indította a kisebbségi magyarság egyik legeredményesebb elitmozgalmát, a Pro- hászka Kör, megalapította lapját, az Új Életet. Az apró kis prágai sejtől életre- kelt Prohászka Kör rövidesen minden csehszlovákiai egyetemi városban helyet kért, Prága után Brünn és Pozsony kö- vetkezett, majd a szlovákiai kisvárosok, Komárom, Érsekújvár, Losonc, Kassa... Az Új Élet szerény kis vidéki lapból a csehszlovákiai magyar katolicizmus ve- zető lapjává nőtte ki magát, a felszaba- dulás után pedig új hangot, a Prohászka szellemében nevelődött szociális szemlé- letű katolikus fiatalok hangját hozta a magyar katolicizmus életébe. Rády Ele- mér, aki mind ennek elindítója, moga- lapítója volt, évek múlva is az első pillan- tól lendületével, lelkesedésével dolgozott. Egész kis sajtókonstern irányítója letti volt idő, amikor az Új Élettel párhuz-

mosan a Sajtó-Vidék-Az Ujság, Krisztus Királysága, Világosság, Tábortűz stb. c. lapokat szerkesztették, látták el anyaggal ő és fiatal munkatársai, ő adta ki először magyar nyelven Csehszlovákiában a pápák szociális enciklikáit. Megalapította a Katolikus Sajtógárdát, amely egységesen látta el anyaggal a csehszlovákiai magyar sajtót. Összmagyar viszonylatban talán keveset mondanak ezek a kis eredmények, nagyrészt ismeretlen újságírók, — a tények értékét csak kisebbségi sorsot járt ember ismerheti fel valóban s az, aki tudta, hogy Rády Elemér és fiatal munkatársai még csak köszönetet se vártak azért, amit végeztek. Mi most mégis köszönettel tartozunk nekik, mert az ő munkájuk a legkomolyabb munkák közé tartozott, az a fiatal értelmiségi gárda, amely ezeken a tájakon nevelődött, ma is a magyar társadalom legkiválóbb ismeretlenjei (néha talán ismertjei) közé tartozik, apró vidéki őrhelyeken, szociális szervezeteknél, fővárosi szerkesztőségekben és

hivatalokban teljesíti kötelességét.

Mikor Rády Elemér 1936-ban kénytelen volt elhagyni Csehszlovákiát és Magyarországra jött, idehaza se maradt létlelen. Nagy része volt abban, hogy megindult a hazai Prohászka Munkaközösség, amely néhány évig sokat hallatott magáról, értékes munkát végzett az Új Kornál. A Láthatárral kezdettől fogva szoros kapcsolatot tartott fenn, részt vett munkájában, tagja volt munkaközösségünknek s felvidéki viszonylatban sok értékes tanácsot, útbaigazítással szolgált. Betegsége egyre inkább elhatalmasodott rajta, fiatal éveiben hajnalig tartó munkában előrelátó egészsége miatt lassan mindenhől kikapcsolódott. A végél hosszú hónapokig viaskodott vasakarata, ugyanaz az akarata, amely annakidején a romlás szélére húzta vissza a kisebbségi magyarság fiatal nemzedékét. Az újarcú magyar katolicizmus tragikus sorsú úttörője volt.

A. K.

S A J T Ó S Z E M L E

KÁRPÁTMEDENCÉ

Péchy-Horváth Rezső a ruszin népről ír értékes tanulmányt. A Kárpátok mély völgyeiben és havasain élő ruszin, vagy magyarországi nép végtelenül kisigényű és istenfélő, s minden tekintetben megérdemli a nagyobb figyelmet és támogatást. E szorgalmas népfaj éppen jámborságánál fogva van kitéve a közéjük felepített kapzsi „jövevények” élőkódolásának. A ruszin egész koratavaszától késő ősziig a hegyeket, vagy az erdőt járja pásztorkodva vagy favágóként, s mikor nehéz testimunkájáért járó béreért jelentkezik, azt mindenesetben a Mojsze, vagy Chajim spirituszgözös csapszékében kapja kezéhez. A cél nagyon is nyilvánvaló... Ez a szerencsétlen primitív nép nem tudja, hogy a spiritusz mértékletes fogyasztásával rohan öngyilkosságra felé. — Nemesek önmagukban ássák alá az egészség csíráit, hanem ez még inkább rombolja az utódok fejlődésképesességét. Ezen a téren még igen sok a tennivaló a hatóság részéről. A ruszin népművészet is olyan értékes, hogy megérdemli a védelmet, mert még tulotul ki van szolgáltatva a „szemfülesebb” és „kapzsiabb” zsidóságának, akik mindenben vezetőjéül szegődtek a ruszin őslakosságnak. A szegény ruszin paraszt, aki télen át egész családjával, összezárkózva az apróbb jószágokkal az egyszerűbből álló faházban készíti a remekbennél-remekbennél gyöngyhímzésű tárgyakat és faragásokat, csak filléreket kereshet a zsidó boltos jóvoltából. És legtöbb esetben ezt a fizetést is „természetben”: spiritusz, vagy a himzéshez szükséges anyagokban kapja. Természetesen a ruszinak kiszolgált árut jó magas feláron adja és a tőle kész munkát pedig leértékeltve veszi át a tájék „bankárja”, aki minden ehhez szükséges dologgal rendelkezik: összeköttetés, az apróbb kölcsönök juttatása, amit busás kamattal fizetnek meg, no és nem utolsósorban a spiritusszal, amellyel csodálatos: itt minden zsidó rendelkezik, tudva azt, hogy erre fele ez a legcsábítóbb fizetési eszköz... Nagyon rászolgált a szegény ruszin nép, hogy egyszer már végre segítőkészet kapjon élete kialakításában és

felemelkedéséhez. A húszéves csak uralom alatt egy lépéssel sem jutottak előbbre nyomorúságos sorsukból, sőt, ha lehetett, még lejjebb csúsztak. A visszatérésnek ösztönös örültek a szebb jövő reményében s ezért nagyon megérdemlik, hogy mai nyomorúságukat megértő, jóllelkű testvéri beavatkozással gazdasági és kulturális téren mielőbb meg kell szüntetni. A ruszin jó anyag, szeret tanulni, művelődni, csak alkalmat, lehetőségeket kell nyújtani neki.

B. S.

HAJNALODIK: Kecskemét, 1942, 6. sz. Kovács István „A szlovák nacionalizmus munkája” címen ír a szlovákság államalakulásáról. A történelem sokszor furcsa játékokat űz a nemzetek és országok sorsával, nagyokat letör és kicsiket fölemel. Így tett a maroknyi szlovák néppel is, amelyet elnyeléssel fenyegetett a csehek önző és elcebesítő politikája. A sorsforduló után a csehek a szlovákok segítségével szerették volna Középeurópát szláv szellemi igába fogni, amelyhez kezdetben segédkezett is nyújtottak a szlovákok, de amikor ezekért egyenrangú szövetséget kívántak az államfelépítésben s erről a csehek hallani sem akartak, akkor megkeresték az elnyomás ellenszerét: a csehek politikai pártjával szemben politikai párttal harcoltak, az ifjúsági szervezetekkel szemben tisztán szlovák nemzeti alapon álló ifjúsági egyesületeket alapítottak. Ujságot ujsággal támadtak és így tovább, míg lassan egészen megerősödtek. Kemény munkája volt a szlovák nacionalizmusnak, mert a szlovák ifjúságot az egyetemeken, még a szlovákul jól beszélő cseh tanárok is csak cseh nyelven tanították, természetesen ezért aztán a szlovák ifjúság sürűn tüntetett. Állammá alakulásukkor aztán rögtön megreformálták az egyetemeket és az összes iskolákat, iskolai bizottságokat állítottak föl. Azonban, s ezt szomorú tényként kell megállapítanunk, az összes iskolai bizottságokban egyetlen egy magyar sincs. S ez igen nagy oka annak, hogy a magyar iskolák mostoha sorsra jutottak. A földreform terén is sok sajnálatraméltó egyoldalúság történt. A szlovák nacionalizmus új útát

határozottak és nagyon sok tekintetben kemény figyelmeztetést jelentenek nekünk: nemzeti tudatra ébredő szomszédaink az általunk elmulasztott pillanatokat a maguk javára fogják kihasználni s e tekintetben semmitől sem riadnak vissza. A magyarságnak nem szabad elszakadnia a politikai jövőtermés mostani ütemétől, mert akkor az egész magyar jövő elveszhet vele.

B. S.

NATION UND STAAT. (1942, május, Wien.)

Der Verwaltungsaufbau des Reichskommissariats Ostland und seine Voraussetzungen (szerző nékiül) futólag áttekinti a balli államok történetét. Kiemeli, hogy gerrán protestáns hatás alatt kulturálódtak. Intelligenciájuk azonban a 19. sz. végén az orosz főiskolák szellemébe kapcsolódott be. Erősen hatott rájuk az orosz forradalmi radikalizmus is. Önállóságuk alatt le nem bcsülhető teljesítményt végeztek. De válságba jutottak, mert a litvánoknál nagy volt a népszaporodás, a letteké és észteké pedig kevés, továbbá vezetők a nyugati hatalmakkal rokonszenveztek. Egyszer volt, átmeneti önállóságukat a Németbirodalom megszüntette: bekebelezte; Fehéroroszországból, Észtországból, Lettországból és Litvániából megalkotta a Keleti Tartományt. Közigazgatásukat ez év márciusában kelt rendelet szabályozza. Az irányítást a német szervek, a végrehajtást a helyi hatóságok végzik. Minden arra irányul, hogy e területeket a Birodalom gazdasági érdekei alá rendelje.

St. Acker (Der neue Nationalismus) befejezi értékes tanulmányoztatást s levonja következtetéseit. Az új nacionalizmus az egyes népeknél nagy eltérést mutat mind formában, mind tartalomában a tempamentum, hagyományok, vallásos erkők, az egyénről és közösségről való felfogásuk szerint. Az északi népeknél pl. bensőbb és tartózkodóbb, délen külsőséges az új nacionalizmus. A protestantizmus — bár erősebben formálta a népek szellemi arcát, — nem fejlesztett hatalmi törekvéseket. A katolicizmus és az orthodox egyházak ellenben mindig fejlettek ki politikai tevékenységet. A nemzet fogalmában Portugália a nemzetet tartja elsőslegesnek az állammal szemben. Spanyol felfogás szerint a haza nem területi, hanem megszemélyesített egység. Mussolini az államot a nemzet fölé helyezi. Egyben azonban meg egyeznek az új nacionalizmusok: mind antikapitalista, de antiproletár is.

Az új nacionalizmus kisebb népegyeségekre bontotta Európa államait. De új egységesülést is lát a szerző, mert az atom-népek megértést keresnek szomszédjaikkal. Így eljut az európai föderalizmushoz, amit már Podiebrád György kancellárja, Marius Antonius vetett fel (15. sz.), majd IV. Henrik vagy Sully a Grand Desseinje propagált s végül a páneurópa-mozgalom. „Az új Európában minden népnek helye van, föltéve, hogy Európa egységét és az egységes politikai vezetés szükségességét elismerik. Mint a középkor vazallusa átruházta birtokát a hűbérúrra és tőle hűbérbirtokként kapja meg, úgy úgy nyerik vissza Európa nemzetét csupán az egész hitvallásos elfogadása által nemzeti személyiségüket.” Az új Európában az államok szuverenitását a közös érdek és a nagyobb egység iránt érzett felelősség korlátozni fogja. (Ez azonban már a nacionalizmus sorvadásának a kezdete!)

O. Pohl (Die Aufgabe der Tschechen im Neuen Europa) elveti a népiség elvét, —

bár a németiség ezzel tette plauzibilissé előretörését, — s történelmi jogon tekintni a csehek, az idegen néplestet, a Németbirodalom részének. Palacky tételével, hogy a csehek történelmi feladata: küzdeni a németiség ellen, szembeállítja a jelenlegi cseh kultuszminiszter E. Moravec tételét, hogy a csehek a Németbirodalom közös nagy szociális igazságtételében élhetik ki magukat. A szerző ennek alapján nagyobb munkateljesítményt, vasfegyelmet vár a csehektől, s annak az ellenálló szellemnek a feladását, amely a protektorátus felállítását követően is erős maradt.

A *Helyzet* rovat Kállay miniszterelnöknek a német kisebbségről mondott beszédével kapcsolatban a bécsi szerződés alapelveinek minél gyorsabb és teljesebb végrehajtását kívánja, mert annál hamarabb fog eltűnni „a kétség, tartózkodás és bizalmatlanság, amely még megvan mindkét részen.” A magyar kormány messzeemenő rendelkezésekben ismeri el a „Német Ifjúság” szervezetet. Jelvénye hasonlít a Hitlerjugendéhoz. Ez autonóm szervezetnek van saját zászlaja, egyenruhája. A 6—24 éves ifjú németeket népi, világnézeti és testi képzésben részesíti. Alálthat intézményeket. A szervezet élén az országos ifjúsági vezér áll, ő képviseli a Német Ifjúságot a hatóságok előtt is. A leánymozgalom az országos leányvezér intézi. Ez év márciusában új folyóirat indult: a *Südostdeutsche Rundschau*. Európa legerősebb német csoportjának, a magyarországi németiségnek szellemi életét tükrözi. A magyarországi Volksbund a tavasszal tartotta a budapesti Urániában első paraszti nagygyűlést. Fr. Metzger, az országos paraszti-vezér itt arról beszélt, hogy a paraszti szó ezután megbecsülő név lesz, s a német nép sorsát többé nem a falu jegyzi, tanítja, papja intézi, hanem a néptárs.

Nánay Béla

DEUTSCHE FORSCHUNGEN IN UNGARN. (1941, 2—4. sz., Budapest.)

K. K. Klein (Dr. Richard Huss zum Gedächtnis) emléktábla Husst mint embert, tanárt és németet. Német Lajos és Schüttl Adam pedig közlik Huss germán személynéi munkásságának jegyzékét. E. Bonomi, a pestvidéki települések specialistája négy tanulmányt közöl e tárgykörből (Serben in Grossturwal — Törökbalint, Der Wallfahrtsort Csobánka, Glaubenswechsel in Mór in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, Wachopfergaben und ihre Hersteller im Ofner Bergland.) Az első három tanulmánya három helyen lejtázdott együgyűn folyamatot ír le. A pestvidéki Törökbalinton is, Csobánkán is kiszorította a katolicizmus az orthodox vallást, a németiség a régebben odatelepedett szerbeket és szlovákokat s germanizálta a községeket. A fejérmegyei Móra pedig a kálvinizmus megtörésére telepítették be a németeket. Magyar szempontból is értékesek e tanulmányok, mert adatok ahhoz, hogy nálunk nemcsak a feltrótt magyarosodás folyt, hanem a többi nemzetiségbe való beolvadás is. Hasonló bizonyosságot tesz J. Winkler és Fr. Lotz közleménye is. Winkler (Die Bevölkerungsentwicklung des Bakonyer Waldes im Spiegel der Statistik) megállapítja, hogy 1700 körül még kevés volt a németek száma a Bakony vidékén, ellenben számos magyar falu állt, ami bizonyítja, hogy a török háborúk éppen nem pusztítottak el mindent. Volt kisebb számú szlovák és horvát lakosság is, ők azonban beolvadtak a németiségbe. A szerző ezt természetes folyamatnak veszi, azt azon-

ban feltérli, hogy már a 18. sz. végén jelentős magyarosodás indult meg. Kétségbe vonja Fényes A. (1851) és Acsády I. (1866) statisztikai megállapításait s a hivatalos adatok helyességét és feltételezi, hogy sokkal több német él a Bakonyban, mint maguk a németiségkutatók hiszik. Mind fel kell kutatni s minden eszközzel visszavinni a német népi életbe. Lotz (Die deutsche Besiedlung der Gemeinde Dárd in der Südbaranya) a legrégibb délbaranyai német faluval foglalkozik, Dárdával. Neve magyaros, mint mindegyik német többségű baranyai falué. Dárdát a török kiűzése után a Veteráni grófi család kapta császári ajándékul. 1698-ban 60 magyar és szerb ház volt benne. A kuruc szabadságharc után új telepítés kezdődik. Svájctól Lengyelorszáig a legkülönbözőbb vidékekről költöznek be a németek, 1715-ben még a szerbek vannak többségben, de 15 év múlva a németek száma jóval felülmúlja az övéket, a magyaroké pedig elenyészelt.

Simon Kalmár (Professor Huss über die magyarisch-indogermanisch Verwandtschaft) Huss sajátos teóriáját ismerteti. Angol, német, görög, szanszkrit szóhasznalatok és feltételezett hangváltozások alapján állította, hogy a finn-ugorok kialakulásának etnikai alapja az indogermánuság volt. B. Gauss—Herdt (Zur Theorie von der kroatischen Abstammung des Tondichters Franz Liszt) cáfolja Fr. Kuhač, horvát zenész folklorista véleményét, hogy Liszt szláv származású. Bizonyosságai: A Liszt név, eredeti írásban List, horvát, dalmáciai eredetre mutat. Liszt a horvát Doborjában született, családja, maga is beszéli horvátul. Külsője, jellemje, intellektusa horvát volt. A szerző nem találja alaposnak Kuhač érvelését; nem fogadja el Liszt magyarságát sem, bár általában közismert, hogy kétségtelen fölszeretettel volt a magyarok iránt, s „a magyar stílusban komponált szerzeményeivel a leghatásosabbak, legragyogóbbak és legkedveltebbek”. Lisztet németnek tartja „nem napjaink túlzott nacionalizmusából, hanem népünk egy nagy emberére való jogos és egészséges büszkeségéből”.

A Tafferner (Bartholom Szemere's Urbekannte Arbeit über die Nationalitätenfrage in Ungarn, Österreich und Osten. (Folytatás.) Szemere a maga 2. tételét: a magyar nyelv természetes szupremációját a következőkben fejti ki. A szupremáciához biztosabb alapot nyújtott a magyarság relatív többsége, mint Ausztriában a német államnyelvhez a németek elenyésző száma. A magyarországi nemzetiségek használhatták nyelvüket az országgyűlésen, Ausztria nemzetiségei azonban nem. Ma-

gyarország még az utolsó órában is, kereste a megegyezést s 1940 július 28-án, de már későn, törvényben ismerte el a nemzetiségek jogát. A nemzetiségi kérdés még is Magyarországon s nem Ausztriában (Neszedett ki, Bécs politikája ügyesen elszította a nemzetiségek gyanúját, hogy a magyar nyelvnevelés nemcsak a némettel, hanem az ő anyanyelvükkel is szemben áll. Hibázott a magyarság akkor is, mikor ellenszegült az anyakönyvek anyanyelven való vezetésének, mikor nagy zújjal megfontolatlan javaslatokat tett a megye- és országgyűléseken. Ehhez járult az eszmézet: összecserélték a politikai nemzetiséget a nyelvi nemzetiséggel. Többek között Kossuth is. A nemzetiségek utárcsökkentébe voltak vezéreikkel. Szemere statisztikáival mutatja ki, hogy az ország 14 millió lakosából csupán nem egészen 3 millió áll a császár mellé. A szabadságharc után — nagyjából külföldiek és tisztek által — népszámlálást végeztetett a kormány. Ebből azonban politikai túntetés lett: 8 milliónál többen vallották magukat magyarnak, sokan még a nemzetiségek közül is. Átlátták már, hogy nem magyarosítás, hanem germanizálás veszélye fenyegeti őket. A gazdag tartalmú tüzetben több nyelvészeti s egyéb közlemény (A. Tafferner: Beiträge zur deutschen Ortsnamenforschung in Ungarn, Gedanken zum einem „Ungarländischen deutschen Wörterbuch“; „Siebenbürgen“ oder „Siebenbergen“?; G. Reiser: Ungarländische Ortsnamen in mainfränkischen Archivalien), s bő könyvszemle van még

Nánay Béla

A LÁTHATÁR

a tudományosság higgadságával, a tiszta magyarság ezeréves nyugalmával tárgyalja a nemzetiségi kérdést!

Olvasd!

Terjeszd!

MAGYAR ALBUM

a nyitrai „A HID” szlovákiai magyar irodalmi tarsulat kiadásában és Dallós István szerkesztésében megjelenő több mint 1200 oldal terjedelmű könyvsorozat. Rendelje meg és ajánlja ismerőseinek. Előfizetési ára **36 — pengő**, amely részletekben is fizethető. — Megrendelhető „A HID” szlovákiai magyar irodalmi tarsulat magyarországi irodájánál:

KASSA, KÁLVARIA UTCA 32. SZÁM.

Budapesti Nemzetközi Vásár

augusztus 14—24

50% utazási kedvezmény VIII. 14—26-ig

MEGJELENT!

MEGJELENT!

Ács Tivadar: Magyar úttörők az újvilágban

László Károly 1850—67. évi naplójegyzetei
a Kossuth-emigráció amerikai életéből

A kötet elsőrangú történelmi kútfő mind a Kossuth-kultusz, mind az amerikai magyarság története részére. A napló hősei, magyar mérnökök, résztvesznek a múlt század ötvenes éveiben az amerikai vasútpépítkezésekben; Bölénycsordák, indiánok akadályozzák ezt a munkát. Kanada északi határán kezdődik a leírás, majd Mexikóban folytatódik, ahol a magyar mérnökök állami megbízásból térképeznek. A franciák megszállják Mexikót, a polgárháború rémségei sóprik végig a városokat. A magyar mérnökök az erdőbe vonulnak s megalapítják a világ legjelentősebb mahagóni fakitermelő vállalatát. Sok kaland és harc után 1867-ben a kiegyezés hírére hazatérnek. A legérdekesebb és a legizgalmasabb olvasmány s emellett tudományos értékű kútfő. — Ára 6 pengő.

Még ma rendelje meg a Láthatár kiadóhivatalában Budapest, VII, Baross-tér 15. szám

<i>Ligeti Ernő:</i> Súly alatt a pálma. (Egy nemzedék szel- lemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban.) 214 old. Füzve 5.80 P	<i>Ganzer:</i> Das Reich als europäische Ordnungsmacht. 137 oldal. Füzve 1.12 P
<i>székelyi Nyírty László:</i> Történelmi igazságszolgáltatás 1938—1941, számos képpel, 130 old. Füzve 4.40 „	<i>Györgypál—Ecker Irma:</i> Die deutsche Volkserzählung in Hajós einer schwäbischen Sprachinsel in Un- garn. 158 oldal. Kötve 11.36 „
<i>W. Sattler:</i> Die slawonische Drauniederung als deutsche Volksinsellandschaft. Mit 7 Karten und 18 Abbild. (Deutsche Schriften zur Landes und Volksforschung) 9.90 „	<i>Grosse:</i> Deutschland und der Südosten. 31 oldal. Füzve 65 „
<i>Bacóth Tibor:</i> Magyar történet, 232. 1. 2. kiadás. Füzve 3.80 „	<i>Frauendienst:</i> Jugoslawiens Weg zum Abgrung. 197 old. Füzve 4.54 „
<i>Hegedüs Nándor:</i> Magyar küzdelme a román parla- mentben. 96 oldal. Füzve 1.50 „	<i>Haidér:</i> Die bulgarische Wiedergeburt mit 4 Land- karten u. 14 Abbild. 127 oldal 1.85 „
<i>Horváth Jenő:</i> Az országalapítás története 1920—41. 160 oldal. Füzve 3.80 „	<i>Héveg:</i> Grundbesitzpolitik in Ungarn. 27 oldal. Füzve 1.06 „
<i>Juhász István:</i> A reformáció az erdélyi románok kö- zött. 276 oldal. Füzve 6. — „	<i>Isbert:</i> Ungarn (Kleine Auslandskunde). Kart 2.84 „
<i>Lobmayer Iván:</i> Történelmi kapcsolatok Horvátország- gal. 36 oldal 1. — „	<i>Jánosy D.:</i> Die ungarische Emigration in dem Krieg ins Orient. 171 oldal. Füzve 10. — „
<i>Mikecs László:</i> Csángók. 412 oldal, számos képpel, 6 térkép-melléklettel. Füzve 7.50 „ Füzve 14.20 P. Kötve 17.01 „
<i>Szabó Pál Zoltán:</i> A török Pécs. 1543—1685. Rajzokkal és fényképekkel. 118 oldal 3.80 „	<i>Jahrbücher f. Politik und Auslandskunde.</i> 433 oldal. Füzve 14.20 „
<i>Bauer:</i> Ein Vielvölkerstaat zerbricht. Werden u. Ver- gehen Jugoslawiens. 129 oldal. Füzve 4.26 „	Ugyanaz kötve 17.04 „
<i>Braun:</i> Die Slaven auf dem Balkan bis zur Befreiung von der türkischen Herrschaft. 263 oldal. Kart. .. 6.82 „	<i>Kerekes:</i> Was Ungarn von Siebenbürgen und Ost- ungarn zurückerhielt. Die wirtschaftliche Bedeu- tung der rückgegliederten Gebiete. 35 oldal. Füzve 1.25 „
<i>Elekcs:</i> Die ungarische „Bastei“ und ihre rumänischen „Tore“. 22 oldal. Füzve —.75 „	<i>Küezsa:</i> Zur Geschichte der ungarisch—slovakischen Grenze (mit 6 Beilagen). 69 oldal 6. — „
<i>Erenta:</i> Die Genesis des modernen Kapitalismus in Rumänien 1941. 118 oldal. Kart. 7.10 „	<i>Lebenraumfragen europäischer Völker.</i> Herausgegeben von Prof. K. Dietzl, Prof. O. Schmieder, Prof. H. Schmitthener. 735 oldal. Kötve 21.30 „
<i>Fekete—Nagy—Göldi—Makkai:</i> Zur Geschichte der ungarländischen Rumänien bis zum Jahre 1400. Auf Grund neuester Forschungen. 73 oldal. Füzve 7.80 „	<i>Moravec:</i> Das Ende der Beneschrepublik. 403 oldal. Füzve 9.94 P. Kötve 12.07 „
	<i>Otto:</i> Die Industrialisierung Ungarns. 187 oldal. Füzve 3.54 „
	<i>Riedl:</i> Das Deutschtum zwischen und Bartfeld. 81 old. 1 rajz 1.97 „
	Die siebenbürgische Frage. Studien aus der Geschichte der Vergangenheit und Gegenwart Siebenbürgens. Redigiert von Dr. Emerich Lukinich. 398 old. 12. — „

STUDIUM könyvkereskedés

Budapest, IV. Kecskeméti-utca 8. — Tel. 185-616

FIDELIO KONZERVEK
Kiválóak!
Olcsók!

Évtizedek óta
Imperiál fügekávéné